P

MOŽMAD JANDAROV

Žiesapiŋ žajna

l-ra šo

Noxčobizorbu
Centrolzdat
Moskox 1932

MOXMAD JANDAROV

XIESAPIŅ ŽAJNA

(Zadačnik)
1—rašo

Ghulluqxoj kiečbieču laqarču daržieraču kursaškaχ a, opornių školiņ laqarču gruppaškaχ a, rabfakie kiečbieču kursaškaχ a yamorna.

Ф1340 Ф1340 7384-30

NOXČOBLZORBU—CENTROIZDAT
MOSKOX
1932.

Упол. Главлита В-7519 Заказ № 2180 Тираж 5000 экз.

17-я тип. УПП ОГИЗ'а. Москва, Шлюзовая наб., 10.

ẋIEXARXOČUNNA DOVZITAR.

Hara zadačnik ara xiecarca ẋiexarxo a, diešarxo a šieɳ laamie bovluš bu; qu thieẋ cẋana tajpana zadačaš kappaška a dierzina juqhura nieqh gajtina, cu neqhaca larar lielon dieza.

Qu thieẋ dūjcuš derš vajɳ maxkaẋ derš du, hara dovzarca mexkiɳ istori a, geografi a, promišlennost a, ekonomika a xuur du.

Uggur a ẋalxa qu thieẋ teriẋa daladar dūjcu, ẋalxa diešnarg karladaqqaraɳ kieppa. Cui thāẋa ittanniɳ drobaš ju.

Thāẋẋara a—kvadrat a, kub a, māyigaš justar a du, hunda ālči, vajɳ diešarxoj lāttaca bieču balxaca bozuš xilarna, iškoliɳ politexnizaci xūluš xilčaẋ, carna uggur a ẋalxa a, dikiɳ a xaaɳ diezaš derg latta dustar a, i nisdar a du.

M. Jandarov.

Terix̌aš dyahottor a, dagardar a.

Adaman x̌eqhilo ču locuš doluŋ terix̌aš, duqu xülda üš, khezig xülda üš, arifmetikaŋ is bilgilonca jazdo, ittulghuŋ nu a (0) joluš jesiču mettie jülluš: 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, ittulghuŋ—0.

Terix̌aš duqu du dünienax̌, hor thie tuxuču cx̌ammo kerliŋ terix̌a hottado.

Nagax̌ vaj hor kerliču terix̌ana chie tillačax̌, baš-bašxa kerliču bilgilonca a jazdičax̌, x̌iesap dalur dacara, cündeli, x̌iesap dieš terix̌in tobunaš jo.

Toxura zamančox̌ dexaš xillaču qhämnin a, hinca a cx̌a dolču, yilmunna thäx̌a disinču qhämniŋ a šieŋ kiepiex̌ x̌iesapaš du: šiššij, qoqqij, pxippij, tqhtqhij, i. d. q.

Yilmunna ču dirzinču qhämniŋ masseriŋ a ittanniŋ x̌iesap du. X̌iesap daraŋ kiep šieŋ cx̌ana novqha xülu, masala: hor jagar jieš joluŋ huma x̌alxa cx̌alxa x̌iesapca xülu, x̌alxarču razrädiex̌.

Ittanna thie qäččax̌, duxu dolado—cx̌a ittanča—olij, ittančaš šozlughču razrädiex̌ a ju.

It ittanča kerliŋ x̌iesap du—cx̌a bye—olij dološ, qozlughču razrädiera a du.

It bye—ezir du, jöuzlughču razradiera a du.

Cu tajppana vajna guš du, laxarču razrädieraču ittannax laqarču razrädiera cx̌a' xilar—ul-ulloraču šina razradiex̌.

Ittannaš a, byennaš a, ezirnaš a dagar do cx̌alxa x̌iesap sanna, cüniŋ razrädaŋ chie thie toxar bieŋ docuš, masala: 7 ittanča, 8 bye, 6 ezir, i. d. q. Ulliex̌ lättaš jolču šina razrädax laqarču

čüri cx̌a' xilitaŋ laqarču čüri it iecaŋ diezarna, cu tajpana dieču x̌iesapax ittančiŋ x̌iesap olu (Vajŋ noxčiŋ tqhatqhannin x̌iesap du bagax̌ lieloš, iza mičči xena disna a düsur doiuš du). Ittančin x̌iesap dikin a, attaŋ a du.

Ittančin x̌iesap doqquš kügin it phielg bu buxie läcnarg (10). X̌alxa zamančox̌ däxnaču adamaša šajŋ x̌iesap phielgašča lieloš xiila; hinca a cx̌a bolču baqqičuša a, beriša a phielgašca llelado šajŋ kegira x̌iesapaš.

X̌alxa zamančox̌ xillaču grekiŋ a, rimiŋ a žimiŋ „u" xilla lieloš—„albak" oluš. Albak žimiŋ „u" du, laqara ox̌a sizaš a x̌äqna—byoghumaš xülütuš.

X̌alxarču byoghumana ču cx̌alxa x̌iesap jazdieš xilla; šozlughčunna ču—ittannaš, qozlughčunna ču—byennaš, jöuzlughčunna ču—ezirnaš; pöuzlughčunna ču—it ezirnaš, i. d. d. (surt 1).

Million	Bye ezir	It ezirnaš	ezirnaš	Byenaš	Ittanaš	Cx̌alxa
		8	4		7	5

Surt № 1

Cu hor byoghumana ču tesna myara xilla, cu myaranna thie tosuš xilla kegiŋ däyixkaš, cu däyixkašna thie jazjina terix̌anaŋ bilgilonaš a joluš, cx̌anna thiera düjna issanna thie qaččalc. Šiena iešna terix̌a jazdiečų metiina, i bilgilonaš thiex̌ joluŋ däyixkaš cu myarina thie tosuš xilla, masala: döztqhej di' ezir quztqhej pxitta jazdaŋ diezaš xilčax̌, cara tosura:

X̌alxarču byoghumču 5, šozlughču byognumču 7, qozlughuŋ byoghum bessiŋ bütura, hunda älči, cu čox̌ byenniš dolun dela, hinca vaj jüxir läcnaču terix̌anca byeniš docun

dela; bŏuzlughču byoghumču [4], pxŏuzlughču byoghamču [8]. Cu tajpana dăyaxkiš ču nisjarca, i dăyaxk jolču mettie a xožij, mielanna bilgilo jelax a qhastadora. Masala vaj i dăyaxkiš stol thie, ja cxanxa oxa jexkačax mogghur [8] [4] [7] [5], (8) barhanna jillina bilgilo barh ezar xir du, dŏztqha ezir ca xŭluš; (4) di' ezir ca xŭluš di' bye xir du, i. d. q. Vaj jŭxar lăcna teriха ma-darran dya xilitan, vajn jesin jisinču qozlughču mettie cxa bilgilo jillan jieza, ciga jŭllun bilgilo nul (0) ju. Hinca vaj jesan jisanču mettie i nul a jŭlluš dya jexkačax, vajn xir du [8] [4] [0] [7] [5], cu tajpana xilčax, albak ca xilči a, vajna guš, xir du: (8) dŏztqha ezir a, (4) di' ezir a, (0) cxa bye jocija, (7) quztqhe it a, (5) pxi' a xilar.

Cul thăxa, albak jitan a jitana, ja ünthie, ja kiegat thie jazdan bŏlla, šajlax čhagham a bina: xalxarču mettie (razrădie) cxalxa xiesap jazdan—ăttu aghor jistie; ittančaš—carna ullo ărrun aghorču (šozlughču) razrădie jazdan; byeniš—qozlughču razrădie jazdan; ezirnaš—dŏuzlughču razrădie, it ezirnaš—pxŏuzlughču razrădie, i. d. q.

Albak thiex bilgilonaš išttin xŭlu:

Pxi'	—	—	—	—	—	5
Quztqhe di'	—	—	—	—	6	4
Vorh bye tqhe ši'	—	—	—	7	2	2
Pxi bye	—	—	—	5	—	—
Di' ezir it	—	—	4	—	1	—
Tqhe vorh ezir jalx bye dŏztqhej is.	—	2	7	6	8	9

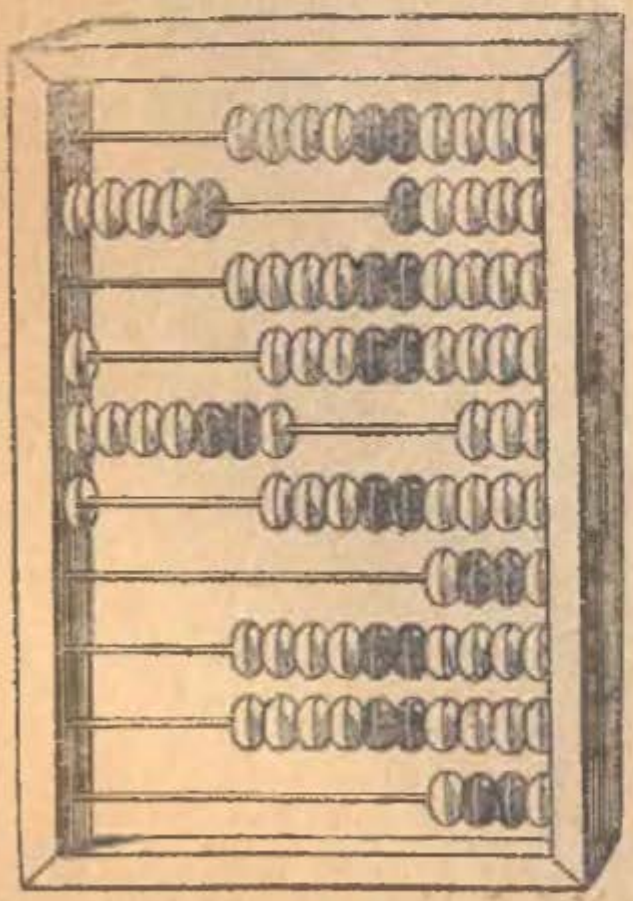
Kiexat thie thie vaj i dăqqičaẋ:

1. Pxi' 5
2. Quztqhe di ' 64
3. Vorh bye tqhe ši' 722
4. Pxi bye 500
5. Di' ezir it 4010
6. Tqhe vorh ezir jalx bye dözlqhej is . 27689

Vajna guš du, cu tajpana dya jazdičaẋ, hor razrädo šienšien mettig dyalocu; 1-ra—cẋalxa; 2-ghun—ittanaš; 3-ghu—byenaš; 4-ghun—ezirnaš; 5-ghun—it ezirnaš; nagaẋ cẋana razrädieẋ terixana bilgilo jaçaẋ, cünin metti nul (0) jüllu.

1. Qu vaj jazjinču tajpana dya jazdiel:

1. Ši bye quztqej it.
2. Qo bye jalx
3. Jalx ezir vorh bye jalxitta.
4. Vorh ezir qo'.
5 Cẋa ezir cẋa'
6. Ši ezir cẋajtta.
7. Šijtta ezir pxi'.
8. Pxi ezir pxi'.

Surt № 2

2. Mülxuču razrädieẋ mülxu bilgilo ju: 48, 275, 7804, 50042, 10780, 8901, 37891.

3. Cẋalxa xiesapan mielanan bilgilonaš ju:17, 145, 448, 5072, 7977?

4. Ittanin xiesapan mielanan bilgilonaš ju: 27, 140, 780, 9700, 8180, 7830?

5. Byennaš masa ju qu terixašca: 1100, 2300, 3048, 71821, 92745?

6. Hara terixaš dieqha ittančiškij,cẋalxa xiesapiej: 516, 725, 126, 784, 902, 1224, 2901, 7875, 6960, 9817.

7. Hara terixaš dieqha byenaškij, ezirnaškij, ittannaškij, cẋalxa xiesapiej: 627, 2768, 3971, 2876, 8972, 2784.

Ittannin xiesapana thie a dŏghna jinan ju vajn mexin čŏtaš; cu čŏtašna thiex razrădaš ättu aghorara dŭjni ărru aghor loruš jac, vaj kiexat thtex lararie terri, laxara laqa loruš ju. Uggur a laxara ăčgin sara, it tŭppalg thiex a joluš bolun—cxalxa xiesapana loruš bu (kepekaš), laxarčul laqara sara ittanašna bu (šozlughču razrădiex laraluš bu); qozlughun sara—byenašna bu (qozlughuh razrăd—sŏmaš); bŏuzlughun sara—ezirnašna (jŏuzlughun razrăd); pxŏuzlaghun sara—it ezirnašna (pxŏuzlughun razrăd) laraluš bu, i. d. q. (surt 2).

Mexin čŏtašna thiex ittanga ca qočuš ši sara bu, ji'-ji' tŭppalg thiex joluš: xalxara sara laxarču büzna bolču seral laxax bu—iza kepekan dŏulghun daqha du; šozlughnig—büzna bolču šozlughčunnij, qozlughčunnij juqqhiex bu—co gojtu byenan dŏulghun daqhoš (pxippa šaj).

8. Vaj xalxa gajtina terixaš čŏtašna thiex toxal.

9. Čŏtašna thiex toxal: 25 kep.; 92 kep.; 1 s. 13 k.; 5 s. 72 k.; 10 s. 05 k.; 22 s. 40 k.; 150 s. 43 k.; 200 s. 05 k.

Thietoxar a, dyadaqqar a.

$$12+27=39.$$

Vaj vavšax tuxuču terixiex—thietuxurgaš olu; thie tŏxčax xüluš dolčux—žamy olu; masala: 12, 27 thietuxurgaš du, 39—žamy du.

Šaš daga a lacij sxa gajtal, mičxa du thietuxurgaš a, žamyaš a.

$$48-23=25.$$

Dya doqquš cxa terixa žimlo, cu žimilnču terixax „žimlurg" olu, dya doqquš dolčux—„dyadoqqurg" olu, buxu düsučux—„disnarg", ja „bašxulla" olu. Masala, šăš sxa gajtal mülxu du: žimlurg a, dyadoqqurg a, disnarg a.

a) Suna della 50 som; cunax asa 20 sŏmax mačaš iecna; 10 som juučux della; 5 som qin joluh xarž a xilla; disnarg sberkassie dillina. Miel som dillina asa sberkassie?

b) Asa battaх juučux 20 som xarž jina; kvartirax 5 som, mačašnij, bedirnij 15 som della. Miel xarž jina asa battaх?

c) Buhunan-Jürtarču kolxozieх 60 stag vu, zudari 25 adam khezig bu, ber 22 du. Masa adam du kolxozieх derrig a.

d) Txo 4 vaša vu bolx bieš, cхammo 40 som doqqu battaх, šozlughčo—50 som, qozlughčo—45 som, vöuzlghčo—35 som doqqu. Miel axča doqqu oxu battaх?

e) Xoručaх Chachas šieп biešara 45 centner kartolaš jexira, Aghaties 25 centner cqha, šozlughuп—18 centner jäqqira. Mülxučo sov jäxna kartolaš, miella a jäxna?

g)	200+200	500+250	320+180
	300+100	700+150	430+ 70
	400+300	800+200	430+170
h)	325+300	120+280	135+500
	340+150	285+115	345+300
	115+200	380+400	400+505
e)	100—20	250— 25	400— 25
	100—75	300— 75	175— 50
	200—50	350—100	600—150

k)	300—100	550—250
	300—150	720—120
	400—120	750—130
	370—120	800—170
	550—220	1000—250

Cхa' dijnaп xilčaх, masa ax ju? Dijnačunna čoх masa döulghuп daqha du? Ax, ja jöulghuп—mülxu joqquп ju? Ax, ja qozlughuп—mülxu joqquп ju?

a) $\frac{1}{2}+\frac{1}{2}=?$	b) $2\frac{1}{2}-1=?$
$2+\frac{1}{2}=?$	$1\frac{1}{2}-\frac{1}{2}=?$
$1\frac{1}{2}+\frac{1}{2}=?$	$2-\frac{1}{2}=?$
$1-\frac{1}{2}=?$	$2\frac{1}{2}-1\frac{1}{2}=?$

c) $\frac{1}{4}+\frac{1}{4}=?$ | d) $1-\frac{2}{4}=?$

$\frac{1}{4}+\frac{2}{4}=?$ | $3-2\frac{3}{4}=?$

$\frac{1}{4}+\frac{3}{4}=?$ | $2-\frac{1}{4}=?$

$1-\frac{1}{4}=?$ | $2\frac{1}{4}-1\frac{3}{4}=?$

Qaaniŋ a, jieannin a, qiŋ duqunniŋ a bilgioniŋ teriẋa thie tuxuš, ja dya doqquš, moghunca jazdieš ẋiesap daŋ xalaŋ du, cu tajpana teriẋaš thie-khiel jazdo (byoghumca). Byoghumca jazdieču zamančoẋ cẋalxa ẋiesap cẋalxa ẋiesapana khiel jazdo, ittannaš ittannašna khiel jazdo, byenniš byennišna khiel jazdo, i. d. q. Laraŋ a volalo cẋalxaču ẋiesapana thiera dya, masala:

547	874	267
+252	−731	+389
799	443	656

Dovzitar: 7 thie toxa 9, xir du 16, cu čoẋ xülu cẋa ittančij (10), qiŋ 6. It dagaẋ a ditina, jalx dya jazdo vaj cẋalxa ẋiesapana khiel, buxu ẋäqnaču sizana laxa. Thaqqa jalx ittanča tuxur ju vaj barh ittaninča thie, xir ju 14 ittanča, dagaẋ joluŋ cẋa ittanča a thie töxčaẋ, 15 ittanča xülu. 15 ittanča cẋa bye a, 5 ittanča a ju. Cẋa bye dagaẋ jütu vaj, 5 ittanča dya jazjo ittančašna khiel. Cul thäẋa 2 bye 3 byenna thie tuxu vaj, xir ju 5 bye, dagaẋ joluŋ cẋa bye a, jerrig a jalx byel i jalx bye jazjo vaj byennašna khiel.

823
−547
276

Dya doqquš a, thie tuxuš sanna, cẋalxa ẋiesap cẋalxa ẋiesapax, ittannaš ittaniex dya joxur ju vaj. 3 dya daqqa 7. Qaannax 7 daqqalur dac; thaqqa vaj šina ittančiex cẋa ittanča sẋa öcu, xülu vajŋ buxaẋ dolun qo' a, sẋa iecna it a, derrig a 13. 13 dya daqqa 7, düsu 6, i jalx cẋalxa ẋiesapana khiel jazdo vaj, sizana buxu. Thaqqa 1 ittačiex dya jaqqaŋ jieza 4 ittanča, jaqqalur jac. 8 byenna thiera cẋa bye sẋa öcu vaj. Cẋana byenna čoẋ it ittanča ju,

buxaǽ jolun cǽa' a, xūlu 11 ittanča, cu cǽajtta ittančiex dya jaqqa 4 ittanča, buxu jüsu 7 ittanča, i vorh ittanča ittančašna khiel jazjo. Cul thäǽa buxaǽ jisanču 7 byennax 5 bye dya joqqu, buxu jüsu 2 bye, i 2 bye byennašna khiel dya jazjo.

Laral thie toxarca:

10. 76 + 48 = ? 32 + 14 = ? 26 + 84 = ? 95 + 5 = ?
92 + 18 = ? 29 + 11 = ? 54 + 87 = ? 46 + 23 = ?
36 + 47 = ? 14 + 53 = ? 43 + 21 = ? 13 + 57 = ?
64 + 31 = ? 26 + 39 = ? 97 + 103 = ? 46 + 14 = ?
78 + 212 = ? 41 + 59 = ?
85 + 119 = ? 15 + 21 = ?
35 + 167 = ? 15 + 23 = ?
89 + 111 = ? 34 + 66 = ?

11. 55 + 208 + 305 = ? 193 + 38 + 107 = ?
240 + 64 + 76 = ? 390 + 58 + 32 = ?
78 + 242 + 22 = ? 217 + 95 + 63 = ?
47 + 211 + 89 = ? 375 + 125 + 56 = ?
430 + 27 + 43 = ?
78 + 142 + 58 = ?
379 + 21 + 84 = ?
582 + 18 + 76 = ?

12. 1840 − 960 = ? 5400 − 2300 = ?
1475 − 889 = ? 6300 − 1400 = ?
1200 − 300 = ? 4600 − 1700 = ?
1700 − 800 = ? 13700 − 4800 = ?
1600 − 900 = ? 3600 − 2800 = ?
2200 − 600 = ? $4 - 3\frac{1}{4} = ?$
$20 - 8\frac{1}{2} = ?$ $3\frac{5}{6} - 2\frac{3}{6} = ?$

13. 346 − 120 = ?
514 − 309 = ?
649 − 234 = ?
718 − 511 = ?
825 − 604 = ?
$8 - 7\frac{3}{4} = ?$
$2\frac{4}{5} - 2\frac{1}{5} = ?$

Thietoxar.

14.	2134 + 5820	4325 + 3503	8172 + 1324	4343 + 2346
15.	2533 + 7020	3544 + 2322	5326 + 2463	6803 + 3125
16.	4402 + 5007	8035 + 1824	6403 + 2496	7002 + 1873
17.	4381 + 5800	3007 + 6782	6188 + 3264	5067 + 3008
18.	4358 + 5825	6527 + 8137	8009 + 7844	7504 + 3263
19.	7163 + 4032	9246 + 2189	4304 + 8050	5702 + 6733
20.	12134 + 53762	41672 + 53704	31123 + 40080	47050 + 25196
21.	80325 + 47234	36282 + 61366	53673 + 96154	51600 + 28006
22.	12084 + 26715 34684	16877 + 33824 42326	28689 + 47326 12034	
23.	44812 + 15003 80342	30365 + 14009 23045	76515 + 21036 37005	39740 + 90526 17364

Thietuxurgaš duqu xilax: qoqqa, ja di'-di', qhasta a dina vovšax toxan dieza; thaqqa xilla žamyaš vovšax a toxna juqhura žamyaš karon dieza, masala:

$$\left.\begin{matrix}475\\89\\327\end{matrix}\right\} = 891$$

$$+\left.\begin{matrix}496\\528\\69\end{matrix}\right\} = 1093$$

Derrig = 1984

a)	b)	c)	d)
1557	789	48	1206
48	267	4075	68
375	1903	889	237
+ 622	+4576	+1201	+2011
2896	69	216	621
5484	357	1305	5301
825	2865	1170	1701
			492

Dagax laral jozunca vovšax tuxuču novqha:

$$25+68+16+8=?$$

Thietuxurgin mettigaš xijcarx žamy xijca ca 1o.

Mettigaš xücuš thie toxal:

$8+9+12+25=?$ $\quad \frac{1}{2}+\frac{1}{4}+\frac{3}{4}+1\frac{1}{2}=?$

$9+16+27+13=?$ $\quad \frac{1}{2}+\frac{1}{3}+\frac{1}{2}+\frac{2}{3}=?$

$24+16+8+12=?$ $\quad \frac{1}{2}+\frac{2}{3}+\frac{1}{4}+\frac{1}{3}+\frac{3}{4}=?$

$52+18+10+15=?$ $\quad \frac{1}{2}+\frac{3}{4}+\frac{2}{3}+\frac{1}{2}+\frac{1}{3}+\frac{1}{4}=?$

$17+3+16+14=?$ $\quad 48+12+10+15+25=?$

Skobkanaš.

Skobkanaš hittajo laraman ragh a, kiep a gajtan. Skobkanašca larar išttin xülu:

Uggur a xalxa skobkánačna juqhura terixaš loru ( ).

Kvadratnin skobkanašna juqhura teriχaš loru šozlughču roghieχ, χalxara dya ma-dallin.

Thäχχara a skobkaniel arax dijrig do:

$(45+23)-37=?$
$(76-54)+36=?$
$(521+432)-(154+615)=?$
$(412-371)+(541-213)=?$
$(731-570)+(561-484)=?$
$5220-[(5710+150)-(573+521)]=?$
$([890-657)+(814+272)]-954=?$
$[(2000+525)+(5000-2585)]-1655=?$

x (guš docuš dolun teriχa).

Sovpartiškoliex 400 diešarxo vu.
Podkursiex 97 „ „
Χalxarču kursiex 140 „ „
Šozlughču kursiex x „ „

Šozlughču kursiera guš bocurš „x" büllur bu:

$$97+140+x=400, \text{ ja}$$
$$237+x=400$$

Cunax sχa—x=400—237=163.

Laral hara zadačaš: So vaxara bazara, sajgax 150 som axča a doluš. 28 som a della 1 varda dečig ijcira, 28 som a della küzga a, 14 som della xorbuzaš a jicira, x som dieqarina a delira, buxu a disira 11 som. Masa som della asa dieqarina?

Axarxočun mangalca χaqan cana ju 6 ga. Χalxarču dijnax 2 ga χäqna co; šozlughču dijnax $2\frac{1}{2}$ ga χäqna. Masa ga jisna qozlghuču dienna?

$x+12+18=40$
$14+x+4=35.$
$2^1/_2=3^1/_2+x=12$
$11+7+14+x=46$
$5^1/_2+4^1/_2+7+13+x=45.$

Sögaẋ dara 36 som axča, dijnaẋ asa döxkira x som, buxu a disira 7 som 50 kop. Miel xarž jina asa cu dijnaẋ?

Larar: dijnaẋ asa x som xarž jina, buxu a disna 7 som 50 kop., derrig a sögaẋ derg 36 som dara, hara jazdir du išttiŋ:

36 s.—7 s. 40 kop.$=x$ som. x miel ju xaaŋ, derrig a axčanax (36 sömax) dya daqqaŋ dieza buxu disnarg, thaqqa dya huttučo gojtur du miel xarž jina, ja x mielanna ju.

$$\begin{array}{r} 36 \text{ som} \\ -\ 7 \text{ som } 50 \text{ kop.} \\ \hline 28 \text{ som } 50 \text{ kop.} \end{array}$$

Galičoẋ xilla 85 kg šiekar. Cunax döxkina x kg, buxu disnarg 12 kg. 400 r. du. Miel döxkina šiekar?

Šälgaẋ dara dätta. Cu dättanax 5 kg 250 gr cqha sẋa iecna, šozlughuŋ—12 kg 750 gr iecna, buxaẋ jisna 10 kg 250 gr. Miel dätta xilla šälgaẋ?

Karajiel x qu masalašca:

25	$-x=17$	$x-30$	$=20$
32	$-x=9$	$x-27$	$=15$
71	$-x=49$	$x-33$	$=18$
112	$-x=48$	$x-17$	$=95$
56	$-x=37$	$x-55$	$=117$
10	$-x=7\frac{1}{2}$	$x-7$	$=2\frac{1}{2}$
$8\frac{1}{2}$	$-x=5$	$x-2\frac{1}{4}$	$=7\frac{3}{4}$
$7\frac{1}{4}$	$-x=2\frac{1}{4}$	$x-5\frac{1}{2}$	$=8\frac{1}{2}$
$3\frac{1}{2}$	$-x=2\frac{1}{2}$	$x-8\frac{1}{2}$	$=3\frac{1}{2}$

Dyadaqqar:

24.

684	316	500	700	1590
−316	−108	−372	−526	−420

25.

2650	3560	2400	1356
−1434	−1712	−1382	−842

26. 8742 − 5646 | 5800 − 3264 | 8400 − 3647 | 2850 − 1922

27. 3000 − 1842 | 8000 − 6437 | 4000 − 1875 | 7000 − 5912

28. 7005 − 3810 | 3004 − 1308 | 5009 − 2106 | 8000 − 2007

29. 70032 − 53269 | 54000 − 30127 | 71525 − 40018 | 235676 − 108389

30. 642581 − 59315 | 235674 − 162036 | 598927 − 468034 | 512014 − 68257

Thietoxar cheriš joluŋ teriχaš:

31. 8 som. 72 kep. + 5 „ 78 „ + 7 „ 25 „

15 som. 37 kep. + 18 „ 9 „ + 34 „ 36 „

386 som. 98 kep. + 137 „ 12 „ + 13 „ 51 „

32. 8 km. 114 m. + 13 „ 28 „ + 21 „ 142 „

14 m. 12 sm. + 25 „ 49 „ + 19 „ 28 „

5 kg. 81 g. + 42 „ 91 „ + 9 „ — „

33. 4 t. 48 kg. + 27 „ 132 „

1 t. 325 kg. 18 g. + 6 „ 514 „ 242 „

Dyadaqqar cheriš jolču teriχašca.

34. 12 km. 33 m. − 7 „ 12 „

14 punt 25 gerkij − 9 „ 32 „

Д/340

35. 8 die[1]) 15 saх. 20 m. — 47 kg. 10 g.
5 „ 13 „ 40 „ 25 „ 160 „

36. 104 t. 318 kg. — 40 km. 87 m.
89 „ 820 „ 35 „ 250 „

37. 354 kg. 220 g. — 41 ga 2 a
287 „ 184 „ 16 „ 8 „

38. 24 des. 216 kv. saž. — des = 2400 kv. saž.
18 „ 500 „

39. 44 m. 29 sm. — 12 m. 30 sm.
36 „ 59 „ 6 „ 40 „

40. (18 km. 40 m. + 23 km. 328 m.) — 27 km. 613 m. = ?

41. (54 kg. 320 g. + 34 kg. 180 g.) — 62 kg. 650 g. = ?

42. (60 t. 370 kg. + 12 t. 520 kg.) — 49 t. 814 kg. = ?

43. 1913 š. jerrigie a Rossieх gulbina bamba 744000 tonna, 1927-28 š. gulbina bamba 26000 t. ošuš, pxiea šerin plan čaq joluš 189000 t. sov boqqur bu 1928 šaraxčul. Masa tonna bambin guljir ju 1933 šaraх?

44. 1914 š. šiekar dina 1299000 tonna, 1927-28 š. 41000 tonna sov xilla 1914 šaraxčul. Pxiea šerin plan čaq joluš 1360000 tonna sov xir du 1928 šaraxčul. Masa tonna šiekar dieš xir du 1933 š?

45. 1929 š. Qhilbsiedan Kavkazan 11 okrugieх a, oblastieх a diniera jalta kolxozaša: kha 9292 ga, muq—7250 ga, qaхpanan hu—9292 ga, хäžkhiš—8429 ga, borc—3784 ga, khoinal—2040 ga, qin jolun humanaš 2790 ga. Masa ga ču läcna oxunca Qhilbasiedan Kavkazieх kolxozaša 1929 š.?

46. Novorossin portiexula 1928 š. Ingilsan pačхalqie däхna—jalta a, хajba a, olxuzur a 72828000 söman; Germanie—jalta a, mexkidätta a, хajba a 33042000 söman; Francie—

[1]) Die 24 saхat du, qin doš kardallalc „die-büsi" boxun dešniš cхana dašie dierzina.

jalta a, mexkidätta a, xajba a—18 025 000 s. Cu masso a pačxalqie miel mexin huma jaxitina?

47. Jiea artelo šajn juqhurču ghulluqana axča dillina: xalxarčo — 548 som, šozlughčo — 327 s., qozlughčo — 76 som sov xalxarčočul, jouzlughčo — 108 s. khezig šozlughčočul, Massara a dillina axča miel du?

48. Qhilbsiedan Kavkazieraču mašinan neqhin 20 500 vagon ju, carax: 996 vagon nax čox lielorg ju, 5 398 vagon mexkin dätta qöxurg ju, jisinarš tovar lieloraš ju. Masa vagon ju tovar lielorig Qhs kavk. maš. neqhan?

49. Sölža-Ghalax (promislaš ca loruš) 48 520 adam dara, cxa šo dälčax 52 018 adam xilara. Dinan ber 6 213 dara, dellarg a 5 018 adam dara, čüra dya baxnarš 924 adam dara. Masa adam kerlin thie dieana?

50. 1924 š. Rostov čox 185 713 adam dara dexiš, 1925 š. 44 515 adam sov delara, 1929-30 š. 305 000 adam dara. Masa adam thie qietta Rostov čox 1925 šaraxčul 1929-30 šeriškax?

51. Xleboprodukto 4 dijnax jalta guldira: xalxarču dijnax 1184 centner kha, šozlughču dijnax 508 cen. khezig xalxarču dijnaxčul, qozlughču dijnax 281 c., döuzlughču dijnax—386 c. sov qozlaguču dijnaxčul. Masa centner jalta guldina xleboprodukto 4 dijnax?

52. Mašin joghu Rostovara Sölža-Ghala. Tixoreckiex 98 adam oxa dössara, 52 thie xjira; Armaviriex 84 oxa dössara adam, 32 kerlin thie xiira; Beslaniex 56 adam oxa dössara, 106 kerlin thie xiira. Sölža-Ghala qäčnarg 268 adam dara. Rostovara ara joluš masa adam xilla mašinax?

53. Qaa thietuxurgan žamy 534 du. Xalxara thietuxurg = 120 du, šozlughnug—336 du, qozlughnig = X du. Mielanna ju X?

54. Žimlurg—812 du, disnarg—314 du. Dya doqqurg miel du?

$215+x+429=921$. Mielanna ju x? (iks).

Karajel x qu laxaź dalinču masalašlaź:

1. $(211+682)-x=539$
2. $(356-128)+x=342$
3. $(525+440)-x=354$

Iecar.

Vaj iecarna lieloš dolču terišiex—„öcuš derš“ olu; dyahuttučux „xillarg“ olu, masala: $10\times4=40$; it (10) duquxirg du, 4 (di') „duquxülüturg“ du, 40 (šovztqha) xillarg du. Iecarna ja žyar, ja thadam lielabo (×) (.).

Gajtal qu masalašca duquxirg a, duquxülüturg a, xillarg a, iecaraŋ bilgilo a. nisonaŋ bilgilo a:

$16\times5=80$	$x\times6=30$	$8\ .\ x=72$
$6\times8=48$	$7\times x=42$	$x\times\ 8=96$
$12\times6=72$	$12\ .\ x=48$	$x\ .\ 14=84$

Dagaź laral:

a) Belxiločo qaa dijnaź bolx bina, dijnaź 1 som 20 kepiek a joqquš, qiŋ a šina dijnaź a bina, dijnaź 1 som 50 k. joqquš. Miel axča däqqina co derrig a?

b) Sovpartiškolieź 32 joy ju döšuš, božari 10 sov bu. Masa adam du derrig a döšuš?

c) Kursanto dijnaź 700 gramm qallar dou. Miel qallar duur du co 15 dijnaź?

d) Hor kursantana dijnaź 2 vöjdar xi dödu. Miel xi öšur du 352 kursantana 5 dijnaź?

Dagaẋ laral:

a) 25 . 2=?
30 . 3=?
70 . 3=?
75 . 2=?
80 . 3=?
85 . 2=?
90 . 3=?
95 . 2=?

b) 120 . 2=?
150 . 2=?
200 . 3=?
250 . 2=?
300 . 3=?
350 . 2=?
400 . 3=?
450 . 2=?

c) 5 . 40=?
3 . 50=?
4 . 25=?
3 . 25=?
25 . 4=?
30 . 3=?
40 . 4=?
40 . 5=?

d) 50 . 4=?
50 . 5=?
60 . 4=?
60 . 5=?
70 . 4=?
5 . 80=?
20 . 5=?
50 . 6=?

e) 30 . 4=?
40 · 5=?
5 . 40=?
50 . 4=?
50 · 10=?
6 · 10=?
60 . 5=?
70 · 10=?

g) 70 · 5=
80 · 10=
80 · 5=
90 · 10=
100 · 10=
75 · 10=
35 · 10=
40 · 10=
45 · 10=

i) 12 · 2=?
12 · 4=?
15 · 3=?
15 · 4=?
15 · 5=?
15 · 6=?
20 · 6=?
30 · 6=?
55 · 10=?

j) 25 · 2=?
25 · 3=?
25 · 4=?
25 · 5=?
25 · 6=?
25 · 7=?
25 · 8=?
25 · 9=?
25 · 10=?

k) 200 · 2=?
210 · 2=?
215 · 2=?
235 · 2=?
350 · 2=?
375 · 2=?
400 · 3=?
450 · 3=?
550 · 10=?
780 · 10=?

e) 450 · 4=?
500 · 4=?
260 · 3=?
340 · 4=?
345 · 4=?
420 · 5=?
505 · 2=?
510 · 3=?
600 · 3=?
950 · 10=?

Duqqu a bilgilonin terixa duqubilgilonin terixašca iecar, masala:

$$\begin{array}{r} \times\ 375 \\ \underline{\quad 26} \\ +\ 2250 \\ \underline{+\ 750} \\ 9750 \end{array}$$

5 iecan dieza 6, xir du 30=3 ittanča, ittančaš šozlughču razrādie jazjir ju, 0 ẋalxarču razrādie jazjir ju, sizana buxu; 7 iecan dieza 6, xir du 42 ittanča, dagaẋ jolun 3 ittanča a, jerrig a 45 ittanča=4 bye a, 5 ittanča a; 3 ieca 6, xir du 18 bye, dagaẋ jolun 4 bye a, jerrig a xir ju 22 bye, üš

dya jazdir du vaj. Cul thăxa 5 ieca 2, xir du 10 ittanča, 0 dya jazjo, bye dagax dŭtu. 7 ieca 2, xir du 14 bye, dagax̌ dolun̨ 1 bye a, derrig a 15 bye, cx̌a ezir dagax̌ du, 5 bye dya jazdo; 3 ieca 2, xir du 6 ezir, dagax̌ dolun 1 ezir a, derrig a 7 ezir xülu. Cul thăxa buxuxula siz a x̌ăqna, ărru aghor thietoxaran̨ bilgilo a jillina, i šozzij a xillarg vovšax tuxu vaj. Buxu huttuš dolun̨ žamy du 375 × 26-zu xüluš derg.

Qin̨ a duqqu a bilgilonašca ŏcuš xilči a, qu novqha laran̨ dieza. Qu buxax̌ gojtuš derg laral:

55.	56.	57.	58.
12 · 3	14 · 6	43 · 34	85 · 75
5 · 5	13 · 7	26 · 52	57 · 58
12 · 6	16 · 8	89 · 26	78 · 57
12 · 7	17 · 8	34 · 26	46 · 74
13 · 4	19 · 6	43 · 52	54 · 56
15 · 6	16 · 7	64 · 54	74 · 59
16 · 4	18 · 4	59 · 32	37 · 52
16 · 5	14 · 9	47 · 31	83 · 39
14 · 5	13 · 8	13 · 97	79 · 46
14 · 7	19 · 7	79 · 18	98 · 47
15 · 3	19 · 8	81 · 97	53 · 98

59.	60.	61.
278 · 125	5127 · 287	1253 · 126
504 · 205	3684 · 405	3018 · 265
377 · 143	6232 · 637	4242 · 312
206 · 214	3828 · 238	5110 · 406
308 · 174	2974 · 123	6225 · 315
312 · 471	1867 · 429	4284 · 501
420 · 872	8902 · 234	7314 · 316
332 · 213	9007 · 875	7008 · 812
217 · 785	9085 · 638	4317 · 326
376 · 547	9687 · 457	374820 · 341
426 · 386	6798 · 312	253019 · 174
824 · 200	7954 · 287	163628 · 289

62. Dijnax̌ - busij cx̌ana staga 2 gerka bepig dou. Masa centner bepig duur du co 10 šariera 50 šarthie qačcalc?

63. Masa centner bepi gdiezar du Šelaxošna, cẋana stagana 2 gierka a leračaẋ, Šelaẋ 13 189 adam a xilčaẋ, cẋana dijnaẋ? Cẋana battaẋ? Cẋana šaraẋ?

64. Qhilbasiedan Kavkazieẋ 8 300 000 adam du. Dijnaẋ 2 gierka bepig juuš xilčaẋ, masa tonna bepig diezar du cẋana šaraẋ?

65. Axarxočo dijnaẋ-busij 10 gramm šekar dou. Miel šiekar duur du 1 š.? 50 š. qaččalc?

66. Cẋana stagana 1 litr xi dieza dijnaẋ-busij. Cẋana vŏdarčoẋ 12 litr xi xülu. Sŏlža-Ghalaẋ (promislaš a loruš) 128656 adam xilčaẋ, masa vŏdar xi ŏšur du dijnaẋ?

67. Cẋana ga thiera dallaču hux 24 kg. dătta dolu. Miel dătta der du 4 800 ga thiera?

68. Sŏlža-Ghalarču Širču Promislaškaẋ cẋana artelo vagonašna thiera oẋa billana 208 tonna moẋ, vuqu artelo vorhazza sov billana, quzlughčo cu šimmočulla billana. Masa tonna moẋ oẋa billana qaa artelo?

69. Cẋa desătin 2 400 kv. saža ju, cẋa ga 2 200 kv. saža ju. Cẋanẋara mettig 5 des. ju, vuquzẋara 7 ga. Miel sov ju cẋa mettig vuqal? (Ẋiesap metrašca dan dieza).

70. Sŭra-Kŏrtaẋ cẋana viškieẋ dijnaẋ-busij 100 tonna mexkidătta doqqu. Miel mexkidătta doqqur du 15 viškieẋ cẋana khiranax? Cẋana battaẋ? Cẋana šaraẋ?

71. Sŏlža-Ghalarču Sovxozieẋ 55 nemcojn jiet bu, 32 vajn mexkin jiet a bu. Nemcojn ẋe'aša 300 vŏdir šŭrijn lo šaraẋ, mexkan ẋelaša 148 vŏdir šŭrin lo šaraẋ. Miel axča doqqu Sovxozo šura juxkuš, šišša šajnax litr jelčaẋ.

(vŏdr = 12 litr).

72. Cẋa mettig Ustar-Ghardojn kolxozan 17 ga ju, voža 6-zu sov ju. Cu šinna thie xăžkhiš jijna. Masa centner ẋăžkhaš guljina cara, ga thiera 175 punt ẋăžkhaš joluš xilčaẋ?

73. 5 som. 12 kep. jolxuzzu ieca.

74. 2 km. 145 m. pxittuzzu ieca.

75. 1 t. 214 kg. vorhozzu ieca.

76. 23 km. 40 m. tqhe dōuzzu sov daqqa.

77. 6 s. 8 min. šijttuzzu sov daqqa.

78. 12 kg. 144 g. × 36.

79. 67 kg. 712 g. × 278.

80. 24 km. 56 m. × 395.

81. Artelix bara 28 stag a, 16 zuda a. Stagana dijnax 2 som lora, zudčunna 1 som 75 kep. lora binču balxax. Miel axča lur.du artelana 20 dienna?

82. Cherin-počtan piešax soxtiax 30 kg khoru bagabo. Miel khoru bieza mašinna 15 dijnax, 7 saxtiex nieqh ban?

Dieqhar.

Vaj dōqhuš dolču terixax „dōqhurg" (35) olu, masanna a dieqhax a i gojtučux „dōqhūturg" (5) olu, dieqhčax qāčnačux „daqha" (7) olu. Dieqharan bilgilo šina thadamca lielajo (:); xillarg gojtučux nisonsn bilgilo (=) olu: 35 : 5 = 7.

Dagax laral:

a) Sovpartišokoleix dōšuš 320 bōršin stag vu, zudari ttuzzu khezig bu. Masa ju zuda dōšuš?

b) Axberdan 3 šoj 6 but būzna, Kulsuman xan quzzu khezig ju. Miel xan ju Kulsuman?

c) Maxmada kolxozana juqhu 9 centner 75 kg xāžkhiš jella. Axmada 5=zu khezig jella. Miel jella Axmada xāžkhiš kolxozana?

Cajtal qu masalašna thiex „dōqhurg" a, „dōqhūturg" a, „daqha" a, dieqharan bilgilo a, nisonan bilgilo a:

40 : 2 = 20	x : 4 = 2	64 : x = 16	64 : x = 4
42 : 6 = 7	16 : 4 = 4	44 : x = 2	60 : x = 15
48 : x = 6	16 : x = 2	x : 10 = 5	x : 4 = 15
48 : x = 8	x : 2 = 8	x : 15 = 8	x : 5 = 20

Jozunca larar.

Šina bilgilonaŋ a, qaa bilgilonaŋ a teriẋaš cẋana bilgilonaŋ teriẋaška döqhuš xilčaẋ, dagaẋ ẋiesap dieš xülu, masala: 84 : 7 = 12. 440 : 5 = 88.

Daqqiŋ teriẋaš döqhuš xilčaẋ daqqiču teriẋaška, üš lamiešca jazdieš xülu, masala:

```
8574 | 6
 6   |----
----  1429
 25
-24
----
 17
-12
----
  54
 54
----
   0
```

Dieqhar, ärru aghorara ätto aghor ẋo, i boxurg du laqarču ẋiesapiera laxarču ẋiesapie dalado. Uggur a ẋalxa 8 döqhu 6, qoču 1, cẋa' jolxuzzu ieččaẋ, barhannax i jalx dya doqqu, buxu düsu 2, cu šinna thie dalado 5, xir du 25; 25 dieqhaŋ dieza 6-na, xir du 4; 6 döuzzu ieččaẋ 24 du; 25-x dyadäqqičaẋ 24, buxu düsu 1; cu cẋanna thie dalado 7. xir du 17; 17 dieqhaŋ dieza 6, xir du 2, 2 jolxuzzu ieččaẋ. 12 xir du; 17-x dyadäqqičaẋ 12, buxu düsu 5; cunna thie dalado 4, xir du 54; 54 dieqhčaẋ 6-na, xir du 9; 9 jolxuzzu ieččaẋ, 54 xir du; 54 dya daqqa 54 buxu humma a ca düsu. Išttiŋ dieqhaŋ dieza daqqiŋ teriẋaš.

a) 320 : 20 = ?
720 : 20 = ?
750 : 50 = ?
1080 : 90 = ?
2550 : 50 = ?
1050 : 70 = ?
7860 : 30 = ?
4080 : 80 = ?
7260 : 30 = ?

b) 8750 : 70 = ?
7850 : 50 = ?
4230 : 30 = ?
8660 : 20 = ?
4000 : 25 = ?
1000 : 25 = ?
6000 : 25 = ?
3000 : 15 = ?
9000 : 30 = ?

c) (120 : 2) × 4 = ?
(360 : 3) × 5 = ?
(420 : 3) + (750 : 3) = ?
(1000 — 250) : 3 = ?
(125 × 3) — (1750 : 5) = ?
[(650 — 350) + 500] : 5 = ?
[(2500 — 500) : 4] × 2 = ?

663 | 13	736 | 23	377 | 29	561 | 11	4564 | 28
877 | 12	288 | 12	138 | 23	427 | 61	2635 | 85
678 | 63	360 | 72	738 | 82	511 | 73	8968 | 59
336 | 48	468 | 78	693 | 77	801 | 89	2816 | 256
623 | 89	608 | 76	570 | 95	378 | 54	8722 | 93
512 | 64	588 | 86	602 | 86	623 | 89	1323 | 63

83.
54 : 3
95 : 5
76 : 2
85 : 5
64 : 4
96 : 2
87 : 3
72 : 6

84.
484 : 4
405 : 5
155 : 5
648 : 8
217 : 7
328 : 8
324 : 4
510 : 3

85.
220 : 10
200 : 20
320 : 80
1220 : 20
3500 : 100
4060 : 10
810 : 90
1800 : 30

86.
45 : 15
99 : 15
90 : 33
75 : 25
96 : 24
96 : 16
54 : 17
52 : 14
87 : 29
78 : 26
81 : 27
95 : 19

87.
342 : 18
341 : 11
375 : 25
408 : 17
374 : 17
384 : 16
182 : 13
702 : 18
1679 : 23
6355 : 31
4171 : 43
3869 : 53

88.
945 : 315
836 : 209
5222 : 746
1375 : 275
72864 : 99
83790 : 98
35616 : 48
54984 : 79
58266 : 78
86688 : 96
33988 : 58
24087 : 37

89. Atto šaraẋ 200 vödar šura lo, hor vödar 12 kg xülu özčaẋ. Miel dätta xir du šaraẋ jäqqinču šuriex, cẋana vödarx 480 gramm joluš xilčaẋ?

90. Xaračoša šajn lam qaa küpie bieqhan a bieqqha, mangal a ẋäqna 67 200 kg jol jäqqina; šozlughčunna thiera

šozzu sov jäqqina xalxarčunna thieračul, quzlughčunna thiera quzza sov jäqqina xalxarčunna thieračul. Mie-miel jol jälla hor küpara?

91. Devletgirin-evlarču „Majak Čečni“ boxuču kolxozo kha a, muq a, xäžkhiš a) jijna. Kha šozzu sov, xäžkhiš douzzu sov xilla meqal. Miel-miel jalta xilla qaa a tajpana, derrigie a guldinarg 1 428 centner xilčax?

92. Šina artelo bolx a bina 1 716 som däqqina 11 dijnax. Cxana artelieх 28 stag xilla, vuqu artelieх 11 stag. Miel axča qäčna hor artelana.

93. Ataghojn „Gigant“ boxuču kolxozieх 1584 gali jalta xilla. Kha douzza sov, xäžkhiš quzzu sov xilla sulil (ovös). Miel-miel jalta xilla qaa a tajpana? (gali 80 kg ju).

94. Maxkathieraču dätta doqquču zavodieх hor vädarax 500 gramm dätta duqqu. Miel dätta xir du 15 000 vödar?

95. „Serlo“ gazetan Tipografieх 5 staga 4 dijnax, 8 saxtieх bolx a bieš dienna, 64 aghu guljina, 2 500 elp hor aghonna thieх doluš. Miel-miel elpaš guldieš xilla cxacca staga saxtieх?

96. Sölža-Ghalara Derbantie jaxan ara jälla aeroplan 53,35 min. yüjranna jälčax, 7 saxat 10 minut yüjranna jälčax dya a qäčna, 190 km. havaiexula nieqh a bieš. Masa km. nieqh bieš xilla aeroplano minutieх? soxtieх?

97. Aeroplan maca qočur ju Büriethiera Viedana, jalx saxat dälčax yüjranna jolajelčax, № 96 zadači thieх ma diccara nieqh bieš xilčax? Cu šina šaxarna juqhax 200 km. nieqh bu havaaca.

98. Burie-Thiera Maxač-Ghala jaxan ara jälla aeroplan 7,55 m. jälčax yüjrinna, 105,25 m. jälčax dya a qäčna, soxtieх 120 km. nieqh a bina. Masa km ju cu šina šaxarna juqhax?

99. Dünienan go 40 000 km. bu (ekvatoriexula). Ca socuš avtomobil, 50 km. 1 soxtieх nieqh a bieš jaxčax, miel xenax go bäqqina jer jara?

100. Latta thiera Batta thie qaččalc 380000 km ju. Maca qočur jara, ša jaxluš xilčax, aeroplan batta thie, soxtiex 100 km jičax?

101. Latta thiera Malxa thie qaččalc 150000000 km ju. Maca qočur jara aeroplan malxa thie, soxtiex 200 km jieš jaxčax?

102. Qhil basieda Kavkazieх 1929-ču šaraх bolx bieš saba dien 9 zavad jara; cara 1 šaraх 24732 tonna saba dira. Har zavodo 1 battaх miel saba do, juqharču xiesapieх?

103. Rostovarij, Derbentierij cxana zammančoх ši mašiu jolajella; cxammo 32 km, vuqo 28 km nieqh bieš xilla Miel juqh xir ju cu šina mašinna juqhaх 4 soxtieх nieqh bičaх? Rostovnij, Derbentnij juqhaх 1060 km ju.

104. „Sölža-Ghalarij, Rostovarij cxananna ši mašin jola jella. Cxammo 4 soxtieх 180 km, vuqo 3 soxtieх 108 km nieqh bieš xilla. Miel juqh xir ju cu šinna juqhaх 4 soxtieх nieqh bičaх? Cu šina šaxarna juqhaх 783 km. ju.

105. 52 km. 500 m : 5 = ?
106. 308 t. 328 kg : 8 = ?
107. 384 kg. 272 gr : 8 = ?
108. 8 but. 26 die : 7 = ?
109. 163 km. 868 m : 3 = ?
110. 5 die 6 saх 30m : 3 = ?
111. 54 s 48 kep : 8 = ?
112. 2t. 48 kg : 64 = ?

Dica a tajpana laramiera masalaš.

113. $(54 \times 23) - (25 \times 16) + (13 \times 4) = ?$
114. $[(45 \times 2) : 5 + (27 \times 4)] + 130 = ?$
115. $[(762 : 6) \times (104 \times 4)] - 422 = ?$
116. $800 - [(44 \times 6) + (132 + 29)] \times 5 = ?$
117. $[(39 \times 12) - (21 \times 7)] + 874 = ?$
118. $[(56 \times 4) + (37 \times 8)] + 796 = ?$
119. $[(814 : 2) + (54 \times 17)] - 315 = ?$
120. $[(459 : 9) + (814 : 4)] + 418 = ?$
121. $[(715 : 5) + (63 \times 12)] - 144 = ?$
122. $900 - [(35 \times 21) + (763 : 7)] = ?$
123. $1120 - [(47 \times 14) + (882 : 63)] = ?$
124. $[(437 : 19) + (325 : 13)] \times 7 = ?$

Thie xarčinaču humanca, ja jäškinca, ja galica, ja čarmanca xados bolču tierzanan baramax „brutto“ olu. Qhasttina humanan baramax „netto“ olu; thie xarčinaču humanax a, galiex a, i. d. q. „tara“ olu.

Brutto Netto Tara

a) Cxana jäškina thie jazdina du: brutto 52 kg 176 gr ju, tara 1 kg 879 gr ju. Netto miel ju xaal?

b) Dätta čox doluš šelig du, brutto 52 kg 500 gr joluš. Netto 43 kg 250 gr ju. Tara miel ju?

c) Dätta čox a doluš šalgo uzu (brutto) 58 kg 600 gr. Cu čüri sxa iecna cqha 22 kg 400 gr, thaqqa a 12 kg 250 gr, qin buxu a disira 11 kg 750 kr. Miel ju tara?

d) Mexkidättinan düzina dolču čermanan brutto 325 kg 500 gr ju. Tara 47 kg 400 gr ju. Miel ju netto?

e) Bidon, mexkidätta čox a doluš, 21 kg 750 gr ju (brutto). Tara 4 gr 900 kg ju. Miel ju netto?

1. **Traktor** hinca vajn pačxalqiex jieš ju Leningradiex a, Xarkhoxax a, Stalingradiex a, Aksajx a. Juqqhieraču xiesapiex 1931-ču šarax 4 minutiex traktor ara xöcuš xir ju. Plan čieqjoluš $1^1/_2$ minutiax bieš xilan bieza i bolx ocu vaj cheraš jäxnaču šaxarškarču hor zavodo.

Traktoran max 1 400 som bu. Hor traktor 6, 8, 12, 16 govran nicqh boluš xülu. Traktorna xarž: 1 traktorxo battax 120 som, mexkidatti, dijnax juqqhieraču xiesapex 32 kg, 10 vödar xi a, mineralnin dätta a — 800 gramm, 2 kg benzin a; mexkidätta 2 som 80 k kepiek, xi — 5 kep, dätta —

36 kepek, benzin — 30 kepek, jerrig a battaẋ joluŋ xarž traktorana, battaẋ 24 dijanaẋ bolx bičaẋ, traktor jöxčaẋ tojar a ču locuš, 199 som 24 kepek ju, axaŋ nicqh qoču dijnaẋ, juqqhteraču ẋiesapieẋ, $3^1/_2$ ga = 84 ga battaẋ.

Govrašca oxuš xilčaẋ: 4 govr — doqhur hor govrana 2 punt = 8 punt = 8 som; ho' — 15 gierka = 3 som; 3 belxilo — 2 som = 6 som, juurg-merg stagana — 1 som, xi — govrašna a, naxana a = 11 kepek, tajarna a, qiŋ joluŋ xarž a = 10 kepek, battaẋ joluŋ xarž = 482 som 64 kerek; juqqhteraču ẋiesapieẋ $^3/_4$ ga dijnaẋ oxu = battaẋ 18 ga. Traktorca 20 sm khorguŋ oxu, gotanca — 10 sm. Traktorna thäẋa 4, 6, 8, nox tosu, 3-4 meqi a tosu. Hu tosuŋ mašin a tosu.

Traktoraŋ xi a, mexkidätta a, benzin a ču duttuš šajŋ bannaš du. Traktorxo thie xuuš ghant a du, cunna ẋałxa traktor metta hottoš a, lieloš a joluŋ čqhurg a ju. Traktorxo villina a xiina yaš a vu, šieŋ i čqhurg a ẋijzoš. Traktoraŋ ši' joqqun, ši' žimiŋ čqhurg a ju. Xi a, mexkidätta a, mineralniŋ dätta a laxdalar, calaxdalar xoüjtuš angaliŋ birghanaš a ju, nicqh gojtuš saẋat a du, cu massärgi a byärg toxaŋ a, küg thie qačaŋ a diezaš vu traktorxo.

Traktorna thijẋa cẋa boqqunŋ myara bu, cu myaranax zye tosu, ja naxarš, ja kosilka, ja hu tosuŋ mašin, ja hurgon thäẋa a tosuš. Hinca JKP(b)-n CK-s jellaču direktivaca, hor traktorxo ša lieloš jolču traktoraŋ da vu, masso a aghor a traktorx dolun žop a luš.

2. **Hutosurg**. Hutosurg 4, 8, 12, 16 moghu boluš xülu, hor moghunieẋ juqhurču jäškina ču boghuš bien a bu, laxaẋ yürg a doluš. Cu yürgax tosu hu. Cu tajpana tesna hu moghunaš a doluš xülu, ẋaqaŋ a, xi dülluš delaẋ xi dillarna a, thäẋa nilxa jaxaŋ ca diezarna a, hu qoadarna a ättu boluš du. Hutosurg traktorna thäẋa tesčiẋana jolu. Govrašca lielon a mega iza.

3. **Kombajn.** Kombajn kha xaqaŋ a xoquš, araŋ a oruš, čax chevniš a dieš, jalta galiešna ču a duxkuš mašin ju. Lielajar traktorca a, govrašca a du cüniŋ. Dijnax 10—12 ga čieqjoqqu co. Ša Yamerikiex jieš ju iza. Vajŋ pačxalqiex kerliŋ hottoš jolču pxiea šerlŋ planaca jaŋ hottor joluš ju iza.

Diea a tajpana laramiera zadačaš:

Jalta guldaraŋ xoqhiex.

125. Xaal šuŋ kolxoziex masa ga dijna tajp-tajpana jalta, masa centner guldina a, hotta jiel qu tajpana tablica:

Jaltiŋ chie	Masa ga ju	Masa centner guljina	1 ga miel guljina	1 ga hu miel tesna	Derrig a hu miel du
Kha	?	?	?	?	?
Xažkhiš	?	?	?	?	?
Muq	?	?	?	?	?
Bamba	?	?	?	?	?
Sula	?	?	?	?	?
Soja	?	?	?	?	?

a) Masa centner hu tesna?

b) Masa centner jalta guldina?

c) Qhastadiel miel jalta xilla šuŋ kolxozana.

126. Xaal mašinašca bolx binču mettiex jalta miel xilla. Ga thiera duqu mičxa xilla. Hunda xilla? Qu laqax m-gajttara tablica hottajiel.

127. Šešiŋ jürtax muxu lielado xaal hara ghulluqaš: jalta ču dierzor muxu du: märsaca, mangalca, govr južuču kosilkica, traktorolieločur kosilkica; araŋ muxu oru: balbanca,

govrašca, mašinaca, thulgaca; belxiločunna dijnaẋ miel max lo, govro bieču belxiŋ huŋ max bu (dijnaẋ); kha ẋoqču mašinaŋ dijnaẋ huŋ max bu; kha oruču mašinaŋ a, traktoraŋ a huŋ max bu dijnaẋ. Adamo miel bolx bo, mašino miel bo dijnaẋ bolx. Šajna ullieẋa Sovxoz, ja kommuna jelaẋ, izza, vaj laqaẋ bijcana xaamaš gulbie.

Šaš gulbina xaamaš qu tajpana tabliciču dya jazbie:

Kügiŋ bolx.							Mašinaca bolx.						
Belxiŋ chie	Masa belxilo vu	Dijnaẋ boluŋ max	Massarna a miel della	Masa gektar jalta ẋäqna	Miel max bälla cẋa ga ẋoquš	Derig a jalta ẋoquš	Belxiŋ chie	Masa dijnaẋ bina bolx	Dijnaẋ boluŋ max	Miel max bälla	Masa ga ẋäqna	Cẋa ga ẋoqurg huŋ dälla	Miel borax bu mašinaca bieŋ bolx

Jalta ararna a qu tajpana tablica hottajie.

128. 72 ga jalta ẋäqna 2 mašinaca 8 dijnaẋ; 18 mangalxočo a occul mettig 8 dijnaẋ ẋäqna. Mosuzzu sixiŋ bo mašino lolx adamočul?

129. 25 mangalxočo 4 dijnaẋ 50 ga ẋäqna; occul mettig mašino 10 dijnaẋ ẋäqna. Mangalxočunna dijnaẋ 2 s. 53 kep. lo, mašinna 12 som jo dijnaẋ. Miel borax bu mašinaca bieŋ bolx?

130. Traktorca lieloču mašinca dijnaẋ, chov a bieš, 10 ga ẋoqu. Mosuzzu sixaŋ bolx bo mašino adamočul? (zad. 129).

131. Thulgaca dijnaẋ 125 chov kha oru, mašinaca 3000 chov oru. 40 ga kha araŋ diezaš du. Gektarna thiera 600 chov a bolu. Ax thulgaca erina, ax mašinaca erina. Masa dijnaẋ bina bolx thulgaca a, mašinaca a?

132. 12 stag kha aran völla, cxaccammo 125 chov oru dijnax, aran biezas berg 18000 chov bu. Belxiločunna 1 s. 50 k. lo dijnax. Miel max ber bu i kha orurg?

133. 18000 chov kha traktor lieloču mašinaca erina. Cu mašino dijnax 9000 chov oru. Mašinaca bolx bieš 10 stag xilan a vieza. Mašinna dijnax 20 som lo, belxiločunna 1 s. 50 k. lo. Hun max bälba mašinaca kha orurg? Miel borux bu mašinan bolx laqax bicinčul? (zad. 132).

134. Thulgaca kha oruš ittulghun daqha bürtig juqhax büsu. Cxa chov 6 kg. ju, cunax $^1/_3$ daqha bürtig bu. Miel mexi jalta dovr du thulgaca eričax 8 ga thiera kha? Gektaro 800 chov lo. Kilogramman max 5 kep. ju.

135. Šelarču kolxozo 1930 š. dijnaču khax ga thiera 1680 kg. jälla, cxalxa baxam lieločunna 1344 kg jälla. Masa kg. zien xülu axarxošna 8 ga thiex jalta dikin ca lieladarca?

136. Devletgirin-Evlarču „Majak Čečni" chie jolču kolxozana 1930 š. ga thiera 2000 kg. kha dälla, axarxočunna 1184 kg. dälla. Masa kg. zien xilla axarxočunna jalta nisin ca lieladarna 7 ga thiex?

137. Vajn SSSR-iex ga thiera 800 kg. jolu kha juqqhieraču xiesapiex, Belgijn pačxalqiex 1 ga thiera 3000 kg. kha jolu. Axčanan baramiex miel sov dolu 8 ga thiera klin? Kg. max 7 kep. ju.

138. Noxčičox xalxie äxnaču ga thiera (aprel battax) 1800 kg. kha xülu, maj battax äxčax 1680 kg. xülu, thäxa äxčax, äxkie a locuš, 1390 kg. kha xülu. Miel bašxulla xir ju xalxie äxnačunnij, maj battax äxačunnij 8 ga thiex? Xalxie äxnačunnij, thäxa äxnačunnij juqhax?

a) Govrašca oxuš naxaro 15 sm šüjrin mettig ču locu, traktoran naxaro 25 sm ču locu. Traktoran 9 nox xilčax, ga šorulla 90 metr ju. Govrašačul šozzu sixin a boqqu go. Traktor ga äxna jälčax, masa go bäqqina xir ju govrin gota, miel mettig äxna a xir ju?

b) Traktoran xalxarču šina čqhurgo ga joxulla 75 go boqqu. Masa go boqqur bu žimax jolču čhurgaša, $1\frac{1}{2}$-zij žimin üš xilčax jaqqičariel?

c) Kombajnna 40 govr öšu büzzina bolx bajtan, šina traktoro pargghat lielajo iza; govriel šozzu sixin a liela traktorš. Vaj laqax dovzitanču xiesapaca miel borux xir bu traktorsca bien bolx?

d) 12 moghura jolču hutosurgo dijnax, traktorsca lieloš, 8 ga thie hu tosu. Kügi tosuš 3 belxiločo dijnax cxana ga thie tosu. 64 ga hu tesna masa dijnax bevr bu i belxiloj kügi hu tosuš xilčax?

e) Kombajno xaqan a, chov biexkan a, aran a, galiešna ču jalta dierzon a 10 ga jaltina cxa die doj'u. Cxana belxiločunna cxa ga xaqan 4 die öšu, chov ban 2 die öšu, aran 3 die, dya dierzon 4 die öšu. Masa die öšur du kombajnna a, kügin belxiločunna a 32 ga jalta ču dierzon?

Agrogho.

139. Asar a dieš, šunaška mangal a xoquš lielinaču 15 ga thiera 19 tonnij 200 kg kha dälla. Asar a ca dieš, ja šunaška mangal a ca xoquš lielinaču mettiera 18 tonna kha dälla. Miel sov dälla cxana ga thiera dikin lielinaču mettiera?

140. 12 ga mettigie chandinan hu a tosuš oxuna dinčüri 16 tonna 896 kg kha dälla Atagharču kolxozana. Occul mettigiera chandanza hu tesnačüri 15 tonna 744 kg kha xilla. Hor ga thiera miel sov dälla kha chandinan hu tesnačüri?

141. Dubin-Jürtax Karib charax jolču kolxozo 8 ga thiera xäžkhiš nilxa jäxčax 12 tonna 32 kg, occul jolču qöču mettiex nilxa a ca joxuš lielinčax 11 tonna 8 kg xilla. Hor ga thiera miel sov jälla xäžkhiš?

142. Šien zamančox oxuna daro jalta dikin xülütu. Cxana mettiex, 9 ga joluš jolču, kha xilara 9 tonnij 648 kg,

occul jolču mettieẋ, thaẋa oxuna dinčaẋ, 8 tonnij 352 kg xilira. Hor ga thiera miel sov xilla kha?

143. Orgunaŋ tatol dalinačuẋ Ghojtharxojŋ maxka thieẋ xi a dülluš lielinču mettieẋ 1 ga thiera 1 t. 936 kg. kha dälla 1930 š, Buhunaŋ-Jürtaẋ, xi ca dillinčuẋ, 1 ga thiera 384 kg. kha dälla. Miel sov der du axarxočunna kha, mexie dilličaẋ 8 ga thiera? 1 kg. khanaŋ max 8 kep ju.

144. Juqqhieraču ẋiesapieẋ noxčo axarxočunna 8 ga latta qoču. Xi ca dülluš lieličaẋ 1 ga thiera 864 kg kha dolu, xi dilličaẋ 4 t. 608 kg. dolu. Massanẋa a kha dijčaẋ, miel sov ber bu axarxočuŋ baxam xi a dülluš lieličaẋ? 1 kg max 8 kep. ju.

145. „Majak Čečni" boxuču kolxozana 1 440 kg jalta xilla 1 ga thiera mašinaca hu a tosuš dinaču mettieẋ, cunna ulloẋ volču axarxočunna kügi hu tesčaẋ ittulghuŋ daqha öšuš xilla. Miel öšar du jalta 4 ga thiera?

146. Traktorca khorgu a oxuš dijna jalta $1\frac{1}{4}$-zu sov xülu govrašca äxnačul. Masa kg der du traktorca dinču oxun thiera jalta, govrašca äxnaču thiera 1 280 kg xilčaẋ?

147. Orgunca bexaš bolču nexiŋ jalta, xi ca dilličaẋ, 1 ga thiera 1 040 kg xülu, xi dilličaẋ—2 400 kg xülu. Mie sov der dara 7 ga thiera jalta xi a dülluš lieličaẋ?

148. Gollandi boxuču pačẋalqieẋ moxk tobar molxunuš-ca lielado, masala, ištiŋ moxk a tabina jalta dijčaẋ 1 ga thiera 2 960 kg xülu jalta, ca tobičaẋ — 800 kg xülu. Miel sov der dara jalta vajŋ maxkaẋ ištiŋ moxk a tobieš jalta dijčaẋ 8 ga thieẋ?

149. Sipsoŋ-Ghalaẋ agronomiŋ biešaẋ qaẋpanaŋ huš dijna, 1 ga thiera 2 240 kg a jälla, cunna ulloẋ hu dijnaču axarxočuŋ 1 ga thiera 1 040 kg jälla. Hünaŋ 1 kg 6 kep. ju. Miel mexiŋ hu sov der du 8 ga thiera?

150. Aslanbekaŋ-Evlarču j-b. texnikumo jijra xäžkhiš, 5 t. 200 kg xilira 1 ga thiera 1927 šaraẋ, cu jürtarču nexiŋ 1 ga thiera 1 t. 280 kg xilira. Miel mexiŋ xäžkhaš sov

xilla texnikumana? Vajn maxkax 64 kep max bu 16 kg (punt).

151. Gümsiex latta to a dieš jijnan pomidoraš 820 centner jälla 1 ga thiera, todanza latta thiex — 240 c. 25 ga thiera miel sov jer ju latta todinan xilčax axčanan baramiex? 1 kg pomidorijn 20 kep. ju

152. Qu tajpana material guljie: 1) masa ga jalta dijna šun kolxozo; 2) masa traktor ju bolx bieš šun kolxoziex; 3) govr masa ju; 4) masa belxilo vu; 6) derrig a jalta ču dierzina masa dijnax bevlira.

Šiš guljinču materialax qu laxax gojtuču kiepiex zadačaš hottadiel.

153. Latta oxuš miel xarž jalax a i tallan kiep gojtur ju vaj tabicica:

Traktorca äxna ga	Miel xarž jälla 1 ga oxuš	Traktoršca oxuš hun max bolu	Govrašca miel äxna	1 ga max miel bu govrašca oxuš	Derrig a oxunax hun dälla govrašca äxčax	Traktoršca a, govrašcu a äxnačux hun dälla

Hu tesna masa ga thie	Mašinca hu tesna masa ga thie	Mašinca hutosurg hun dälla 1 ga	Kügi hu tesna	Hun max bolu 1 ga thie kügi hutosurg	Hun max bolu berrig a balxax kügi tosuš	Mašinca a, kügi a hu tosuš hun dälla

1. Šun kolxozaŋ huŋ max bälla oxunax?
2. Hu tosurg huŋ max bälla?
3. Oxuna dijrig a, hutosurg a, huŋ dälla?

154. Cxa kup mettig.....ga joluš joluŋ..... traktorca ïxna.....belxilo a voluš,..... govr a joluš,.....dijnax. Traktorna balxana..... .. som lora, belxiločuŋna.....s.....kep lora, govrana.....s. Huŋ max bälla derrig a oxuna dijrig? Šäš dya hottajiel zadača.

155. Cxana küpax, jalta čudierzoš, 23 ga joluš jolču bolx bieš vara....4..... belxilo a, 2 kombajn a, 8..... govr a kombajnaša bieču balxax 60 som loru, govrašca—6 som, belxilošna 1 som 50 kep. Huŋ dälla derrig a? Dijnax 14 ga ču jerzajo.

156. Cxana küpiŋ lätta thie jijniera: kha a, xäžkhiš a, qaxpanaŋ hu a, soje a, bamba a; kha dijna 40 ga, xäžkhiš šozzu sov jijna khanal, qaxpanaŋ hu ittuzza khezig dijna xäžkhiel, soja 4 ga jijna, bamba 50 ga bijna. Miel mettig xilla kolxozo ču läcnarg?

Mexkidätta muxu xüluš du.

Geologaš a, ximikaš a, qiŋa duqqu a yilmunxoj duqu čoghuŋ qha xöguš bu mexkidätta dalaraŋ xoqhiex. Qu saxtu qaa tajpana dijcar du mekidättinaŋ xoqhiex:

1. Karbid a, kalci a, ečig a, išttiŋ humanaš a, lättiŋ buxax duqqu a joluš joluŋ, dovxuču xix ijčax uglevodorod huttu, mexkidättinax teriŋa joluš (vajŋ Mendelejev boxuš voluŋ yilmaxo a cu thiex vu).

2. Sa doluš a, docuš a joluŋ humanaš lättiŋ buxax jaxka a jella huttuš du mexkdätta—boxu cxabolčuša (xi čüri čherij, xajbanaš, dečig a, buc a, i. d. q.)

3. Qozlghuču tobuno, vaj hinci dijcina ši a tajpą vovšax a ijna huttuš du boxu.

Lättiŋ buxax muxu du mexkidätta.

Yiimunxošna xalxa secna du lättiŋ buxax massanxa a cxabössiŋ mexkidätta ca xilar. Cxanaxa mexkidätta khezig delax, ja dannie daŋ a dacax, cunna ullierču deqhiex duqu šortaŋ xilaŋ a tarlur du. Mexkidätta guldalar šieŋ cxana baramie dillina du:

1. Lättaŋ buxax mexkidätta ghamaršnij, khirišnij juqhax xülu.

2. Gaz a, mexkidätti a guttur a xil laqax xülu, ajbajellaču mettiex.

3. Gaz a, mexkidätti a laqax a (thöxula), buxax a sacqhar, ja kir, ja šag-thulg xüluš du.

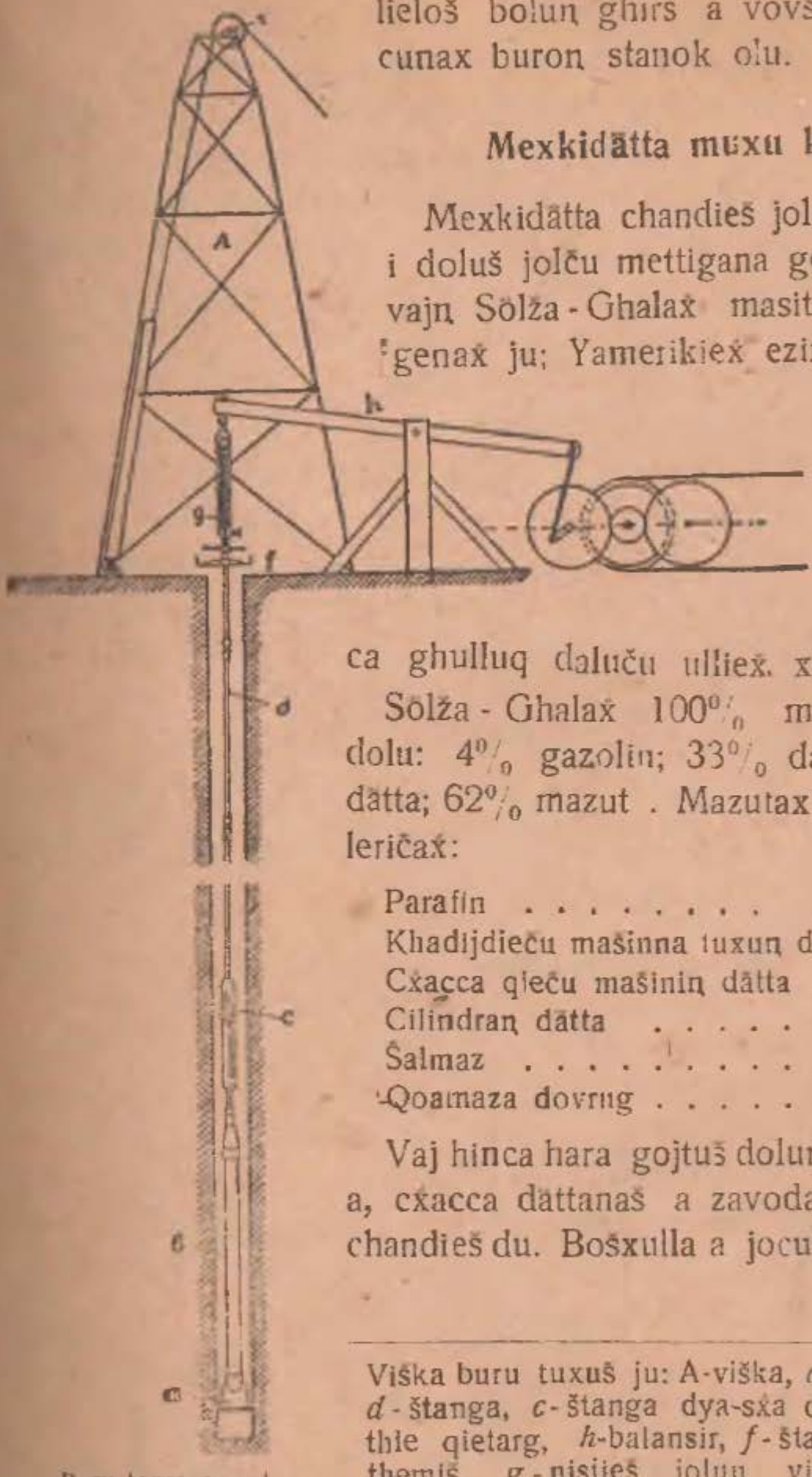
Yilmu šordalarca, ghulluquš mašinullie dierzar alsam miel xülu, mexkidätta a iešaŋ düjliŋ. Thaqqa i daqqaraŋ ghulluqa mašinullie dierzira. Uggur a xalxa ghunna tuxuš doluŋ burudara mexkidättanaŋ ghulluqna guču däqqinarg. Buru toxar vaj stoca dečig axkaraŋ xiesapiex du. Lättax yürg doqquš cxa doqquŋ sto du. Sto, xala a ojbuš, duxu čexkkiŋ ču tuxu šieŋ dozullica thulg a, latta a, sacqhar a boxoš, yürg a doqquš ču dodu sto.

Šozlughuŋ taipa buru toxar: sto, thie tayijna dazdinaŋ a lattoš, xovzado, cunax, i kharg a luš, lättax yürg dolu. Xalxarčux sto tuxuš mexkidätta daqqar olu; šozlughčux,—sto xavzoš daqqar olu.

1. Jozullica buru tuxuš, oxij, xalij lielaš doluŋ sto cxa burančikaŋ xiesapiex xilaŋ dieza, parghat oxa-xala dalar a doluš, novqharlonca huma docuš, šieŋ jozullica sto qiettarg. Xijzoš i buru toxar delax, šieŋ cxacca mašinaŋ daqhošca (mexanizm) xovzadar xülu.

2. Sto (buru) xala daqqar a, duxu oxa toxar a, ču birghanaš jaxkar a, üš xala jaxar a tesna bolču myeraca xülu, i myara stommuču zyenaca lieloš bu.

3. Buru lielaš doluŋ yürg chandar, ečigaŋ müšax tesna dolu vödar xalij, oxij **doxuš xülu.** Sto a (buru), dya-sxa

Buru toxaŗ...t suŗt

lieloš boluŗ ghirs a vovšax tōxčaẋ, cunax buroŗ stanok olu.

Mexkidātta muxu kiečdo.

Mexkidātta chandieš joluŗ zavodaš i doluš jolču mettigana gennaẋ jo; i vajŗ Sōlža-Ghalaẋ masitta kilometr genaẋ ju; Yamerikieẋ ezir kilometraš xūlu, duqu ẋolieẋ i zavodaš jaxkar cunax boluču ghirsaca ghulluq daluču ulliex. xūlu.

Sōlža-Ghalaẋ 100% mexkidāttinax dolu: 4% gazolin; 33% dagoŗ mexkidātta; 62% mazut . Mazutax dolu 100% leričaẋ:

Parafin	30%
Khadijdieču mašinna tuxuŗ dātta .	7,5%
Cxaçca qieču mašiniŗ dātta . . .	24%
Cilindraŗ dātta	1,5%
Šalmaz	35%
Qoamaza dovrug	2%

Vaj hinca hara gojtuš doluŗ mexkidātta a, cxacca dāttanaš a zavodašna čuxula chandieš du. Bošxulla a jocuš jolču zavo-

---

Viška buru tuxuš ju: A-viška, *a*-buru (sto), *d*-štanga, *c*-štanga dya-ška qhastorig, *e*-thie qietarg, *h*-balansir, *f*-štanga ẋovzon themiš, *g*-nisjieš joluŗ vint, *i*-škif.

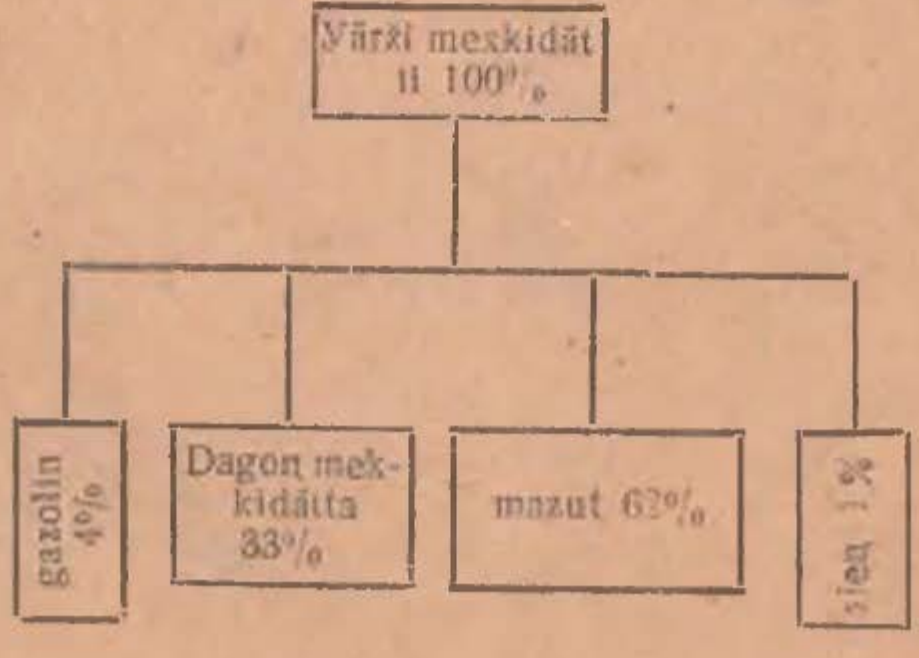
daškax dättináš a, mexkidätta a, i d. q. duqu jovš xilarna. carax sxa doluš derg alsam % xilitan „kreking-zavadoš“ joxku. Šuxov boxuš volču örsin inženero 35 šo xalxa guču jäqqina i zavad. Zavadiex čaqbälla bolun dättinan ghirs cxana jaqqiču birghangašna ču boxütu, 600° thie qaččalc joxjieš jolču, carnačox i dättinan ghirs yanarie börzu, turbanaščuxula qhevlina bolču ješču a jaxitina yä šieljelčax, chenin dätta dolu gazolin oluš dolun. Gazolin sxa qhästinčul thäxa, buxu jüsuš ju moqun bos a boluš dögat, cunax joqqu: benzol, tolol, naftalin. Benzolax khadij basar dieš dolun basar xülu; tololax lielxan molxu do; naftalinax a basarš do cxacca tajpana.

Parafinax xaqaran čirqiš a do, lörin ghulluqušna a xülu, i.d q.

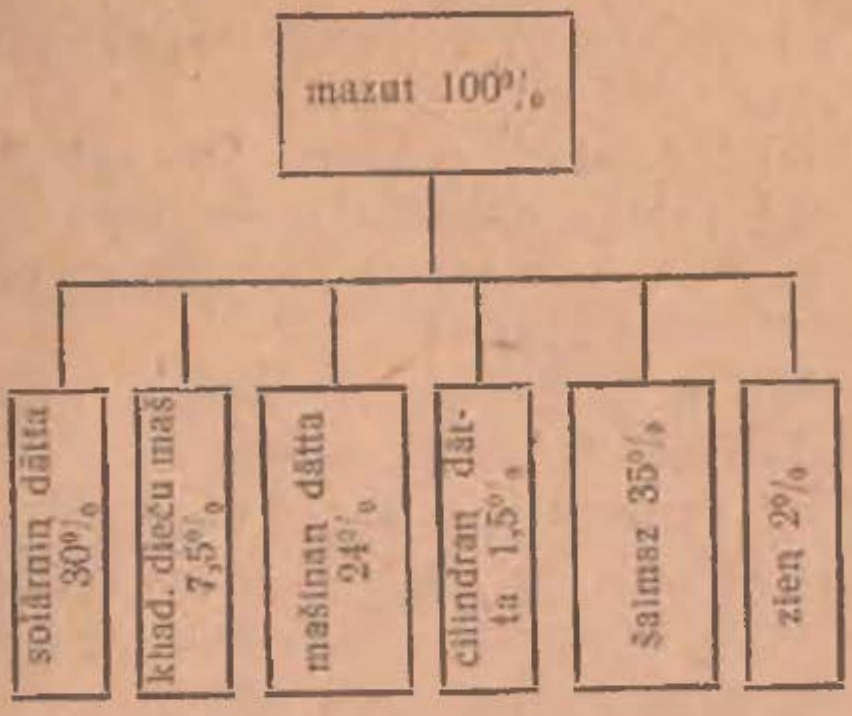
a) 1923 šarax Solža-Ghalax däqqina mexkidätta 70 283.500 punt; cunax bäqqina ghirs: gazolin 10%, dagon mexkidätta 40%, cxacca dättaniš 20%, buxu disna 30%. Miel ghirs bäqqina hor tajpanax?

b) Kreking zavodiex mazutax šalmaz 35%, mašinan dätta 15%, khadijdieču mašinašna xoquš dolun dätta 75%, qin dolun dättinaš 66% dolu. Miel der du hor taipana dätta 15 675 800 punt mazutax?

Dagon mexkidätta doqqun zavod

Dättiniš doxuŋ zavod

Mexkidättanaŋ promišlennost.

Qhilbsieda-Kavkaziex mexkidätta doluš mettigiš horš ju: Sölža-Ghala a, Majkop a, Kuban a, Yaržiču hurdaŋ jist a. Duqu boqquču baramiex du mexkidätta vajŋ maxkax a, dijnna SSSR-iex a.

157. Sölža-Ghalara Tuapsie turbanašna čuxula mexkidätta doxüjtur du hor dienna 4000 tonna. Mašinaŋ nieqhie i dya doxüjtuš xilčax, cxa tonna xurug 11 som der dara. turbanašna čuxula i dya doxüturg 4 s. 50 kep. jolu. Miel sa jüsur ju 1 battax? (but—30 die)

158. Baku-Batum boxuču mettiex turbanašna čuxula mexkidätta dienna doxütu 4800 tonna. Masa mašin jiezar ju dienna izza mexkidätta dya daxitaŋ, 50 jaj a boluš joluŋ, hor je ču 16 tonna jaxčax?

159. Sölža-Ghala—Tuapsie boxuŋ turbanaš, mexkidätta čuxula lielaš joluŋ, 620 km ju. Čuxula mexkidätta $2^1/_2$ km dodu 1 soxtiex. Sölža Ghalara Tuapsie masa soxtiex qočur du i?

160. Tuapsiex hinca mexkidätta uzuš jolun batarej jina turbanašna čuxula i dya ozan, 1 šaraх co uzur du 1 000 000 tonna. Masa tonna uzur ju co dijnaх? Battaх? So 360 die du, but 30 die du.

161. 1930 š. Batumiex 6 batarej jina turbnašna čuxula mexkidätta ozan. Šaraх cara 840 000 tonna uzur ju. Masa tonna uzur ju cхana batarejs šaraх? Masa mašin xir ju i 50 jaj a boluš, je ču 16 tonna a jöduš?

162. Cхana je ču 200 centner mexkidätta dödu. Mašin 32 jaj bu. Hun max boluš mexkidätta хur du cu mašino. Sölža-Ghalaх 1 centneran max 1 s. 89 kep xilčaх?

163. Sölža-Ghalax (Grozneftiex) 16 300 belxilo vu. Juqqhieraču хiesapiex 1 battaх 80 som lo alapa hor belxiločunna. Miel axča du verrig a belxiločunna battaх?

164. 1929-ču šaraх däqqinču mexkidättanax 3 000 000 tonna chandina; Sölža-Ghalarču mexkidättinax dolu: $^1/_5$ daqha dagon mexkidätta, benzin $^1/_4$ daqha, disnarg mazut хülu. Mas-masa tonna hor tajpana a dälla laqaх ällačux?

165. Majkopiera mexkidätta Sölža-Ghalaхčul töluš du. Chandičaх $^1/_3$ daqha dagon mexkidätta a, $^1/_5$ daqha benzin a disnarg mazut a хülu cunax. Mas-masa tonna hor tajpana xir du 15 000 tonna mexkidätta chandičaх?

166. Qhilbsieda-Kavkaziex 1928 š. 3 500 000 tonna mexkidätta däqqina, buxu disna 550 000 tona dara. Qu maxkaх cхacca ghulluqušna dojou šaraх 1 460 000 tonna, disnarg cхaccanхa dya хo. Masa tonna mexkidätta хo qu maxkara hor šaraх?

167. Hottajiel diagramma SSSR-х doqquš dolču mexkidättinan:

1913	š.	däqqina	1 250 000	tonna
1920	„	„	830 000	„
1924	„	„	2 500 000	„
1927	„	„	3 300 000	„
1928	„	„	11 500 000	„

1929	š. dăqqiṇa	13 100 000	tonna
1930	„ „	15 000 000	„
1931	š. doqqur du	17 000 000	„
1932	„ „ „	19 000 000	„
1933	„ „ „	22 000 000	„

Dättinaṇ promišlennost.

168. Thiχa-Martanthiraču Kuntas 4 ga qaχpanaṇ hu dijniera. Hor 1 ga thiera 1 t 200 kg hu dolu. Masa kg dätta der du ša dergenax a, $^1/_5$ daqha doluš xilčaχ hünaṇ baramax?

169. Kustarniṇ zavodaša hux $^1/_8$ dätta lo, mexaničeskiṇ zavodaša $^1/_4$ lo. Cχana axarxočuṇ 768 kg hu xilla, kustarniṇ zavodieχ dätta daqqitina co, qiečo occul hux joqquču zavodieχ daqqitana. Miel sov dätta dälla šozlughčunna?

170. Uggur a dikiṇ qaχpanaṇ hu Qhilbsied-Kavkazieχ „bäccirnig" laralo, co $^3/_{10}$ dätta lo hux düstičaχ, qieču tajpanaša—$^1/_6$—$^1/_4$ lo. Miel sov dätta der du 1 360 kg „bäccirnigax"?

171. Miel dätta der du 20 ga thieraču „bäccirnigax", $^3/_{10}$ doluš a xilčaχ, ga thiera 1 360 kg jäličaχ?

172. Uggur a duqu dätta doqquṇ mettig Kubanskij okrug ju, 1928 š. cigaχ qaχpanaṇ hüno dya läcniera 150 000 ga jatta; juqqhieraču χiesapieχ ga thiera 1 360 kg jälla. Masa tonna dätta dälla cigaχ?

173. Hu duqu xüluš šozlughuṇ mettig Armavirskij okrug ju, juqqhieraču χiesapieχ 1 500 centner hux dätta doqqu cigaχ zavodaša dijnaχ-busij. Maša centner dätta doqqur du 25 dijnaχ, $^1/_4$ daqha hünaṇ baramieχ dätta doluš a xilčaχ?

174. Armavirskij okrugieχ 1928 š. 14 300 ga qaχpanaṇ hu dijniera, ga thiera 1 280 kg a joluš. Masa tonna dätta dälla cigaχ? (Χovsal zadača № 173).

175. Kubanskij okr. dätta doqquču zavodo 16 000 tonna doqqu šaraχ. Dijnaχ miel dätta doqqu cigaχ? Šaraχ 200 belχiṇ die du.

176. 1913 š. Qilbsied-Kavkazieҳ 228 000 tonna qaҳpanaŋ hu guldiniera; 1928 š. 476 000 tonna guldina. Miel sov dälla dätta 1928 š. 1913 šaraҳčul, $^1/_4$ daqha dätta doluš xilčaҳ?

177. 1928 š. Qilbsied-Kavkazieҳ dätta doqqun 700 zavod jara. Masson a zavodaškaҳ 63 840 tonna huŋ dätta däqqana. Miel dätta doqqur du, juqqhierču ҳiesapieҳ, cҳana šaraҳ cҳana zavodo, $^1/_4$ daqha doluš xilčaҳ?

178. Masa kilogramaŋ žinixa jer ju 63 840 tonna thiera, $^2/_5$ daqha, huŋ baramieҳ joluš xilčaҳ?

ҳeraš—jalta oҳuŋ promišlennost.

179. Šuŋ jürtaҳ jerg miči tajpana ҳer ju: xi thieҳ, ja cherin? Šäš dijnan jalta mülxuču ҳeraҳ oҳu aša?

Cherin ҳero 16 kg khax 13 kg dama a, $2^1/_2$ kg düjriš a, $^1/_2$ kg čaŋ a lo. Vajn xiš thieraču ҳeriša 16 kg khax—12 kg dama a, $3^1/_2$ kg düjriš a, $^1/_2$ kg čaŋ a lo.

180. Kolxozxočo cqha xi thieraču ҳeraҳ äҳniera 512 kg kha, šozlughuŋ—cherin xeraҳ. Miel dama a, düjriš a jälla cunna cqha äҳčaҳ a, šozlughun äҳča a, maca sov a dälla dama a, düjriš a?

181. Miel dama a, düjriš a jer ju 768 kg khax xiŋ ҳeraҳ a, occul khax cherin ҳeraҳ a, šinҳa a bol 16 kg thiera 1 kg joqquš xilčaҳ?

182. Miel dama a, düjriš a xir ju kolxozxočunna 8 ga thiera, cҳana gax 1280 kg kha a jälčaҳ, cherin ҳeraҳ oҳuš a xilčaҳ? (Ҳaža № 180).

183. Noxčičüri Rostov daҳitana 40 vagon kha, 800 pun hor vagon thieҳ a joluš. Miel dama a, düjriš a jer ju cherin ҳeriškaҳ i kha äҳčaҳ?

184. 1929 š. Qhilbsieda-Kavkazieҳ 313 joqqun cherin ҳer jara, cara oҳura šaraҳ 125 200 000 sömin jalta. Masa sömiŋ jalta oҳuš xilla cҳana ҳero cҳana battaҳ?

185. Noxčušnij, ghalghašnij, ghala-ghazaqašuij juqhaź 90 ker ju, 41 400 000 sömin jalta a oxuš šaraź. Miel sov bolx bo xalxarču zaďači thieź jicinču xeraša qu thieź jücučušačul?

Ghalinij, jürtanij juqhura zye.

Kiexatana tayoču markiη max 10 kep. ju. Zakaznoj kiexat thiera 20 gr 20 kep., cul sov jälčaź—hor tqhatqhanna thiera 5 kep. joqqu.

186. Huη max ber bu 2 kiexatana thiera, hor kiexat 20 gr joluš dolču?

187. Mielanaη markanaš tayoη jieza 4 zakaznoj kiexat thie, 30 gr hor kiexat doluš dolču?

188. Mielanaη markanaš tayoη jieza 4 kiexatana a, 2 zakaznoj kiexatana a (cźa' 25 gr, vož 20 gr joluš dolču)?

189. Hor kg posilkiex gena-gierga jaźitarie terriη boqquη max:

1	km	100	km	thie	qaččalc	5	k.	joqqu.
101	„	200	„	„	„	7	„	„
201	„	300	„	„	„	9	„	„
301	„	400	„	„	„	11	„	„
401	„	500	„	„	„	13	„	„
501	„	600	„	„	„	15	„	„
601	„	700	„	„	„	17	„	„
701	„	800	„	„	„	19	„	„
801	„	900	„	„	„	21	„	„
901	„	1000	„	„	„	23	„	„

190. Miel max boqqur bu 5 kg thiera, 320 km geniη jaźitačaź?

191. Miel max boqqur bu $7^1/_2$ kg thiera 50 km novqha jaźitičaź?

192. Miel max boqqur bu 8 kg 1 000 km nieqh geniη jaźitičaź?

193. Masa kg xilla jaźitanarg, 1 s. 52 kep. jelčaź, 750 km geniη a jaźitičaź?

Hor cxana dasax, zyenaca tuxuču, 7 kep. joqqu, cu thōxula thie, 15 kep zyenaŋ max olij a joqqu, kvitanciex 5 kep. joqqu.

194. Miel max boqqur bu 17 doš dolču zyenax? 24 doš-dolču zyenax? 32 doš dolčux? 43 doš dolčux? 75 doš dolčux?

195. Masa doš xir du zyenačoš, 71 kep. jälčaš? 1 som 6 kep. jälčaš? 1 s. 41 k. jälčaš? 1 s. 83 k. jälčaš?

Čexkiŋ joxütuču zyenax hor dašna 21 kepek a joqqu, thōxula thie—15 k. joqqu?

196. Miel max balaŋ bieza čexkiŋ joxütuču zyenax, 13 doš xilčaš? 22 doš xilčaš?

31 doš xilčaš? 40 doš xilčaš?

197. Masa doš xilla čexkiču zyenaca, 2 s. 4 k. jelliex? 3 s. 9. k. jelliex? 3 s. 51 k. jelliex?

198. Buhuna-Jürtarču Amakas döxkinie-a žižig $2^1/_2$ centner. Miel axča lur du, 1 kg 52 k. xilčaš.

199. J-bax. kooperaciex 5 jäški saba xilla, 20 kg hor jäškičoš a joluš, 3 gali šekar xilla, 85 kg hor galičoš a joluš. Miel max ber bu derrig a sabanax a, 45 kep. 1 kg jelčaš, šekarx a—60 k. 1 kg jelčaš?

200. Kooperaciex 12 tup khadij dara, hor tüpaš 45 metr a joluš, 5 tup isxar a dara, 28 m hor tüpaš a joluš. Dya bellaŋ max—40 k. khadijnax a, 4 s. 9 k. isxarx a bara. Jerrig a miel sa jer ju, khadij 45 k. metarx, isxar 4 s. 45 k. metrax doqquš döxkičaš?

201. Kooperacies kolxoziera iecna 4697 kg dama a, yov a —1318 kg demil khezig a ōcuš, dätta—2542 kg khezig iecna yävnal. Masa kg dätta iecna kooperacies.

202. Šelirču kooperacies 3 gali šiekar iecna, 4 punt hor galičoš a joluš, 70 kep. kilogrammax a luš. 2 galičüri šiekar, dasa a dina, doxkanza disina, buxu disinarg 76 kep. kg-x a doqquš döxkana. Miei zien xilla kooper.cina?

203. Buhunaŋ-Jürtarču belxilojn beriŋ školana iecna: 40 knižka—65 kep. cxaccanax a luš, 32 knižka—50 kep. cxacca-

nax a luš, 250 tetrad—3 kep. cxaccanax a luš. Miel axča dălla cariex, 10% jorux jelčax?

204. Buhunaŋ-Jürtarču diešaraŋ chienna iecna: 25 knižka-1 s. 20 kep. cxaccanax a luš, 80 knižka—65 kep. cxaccanax a luš. 10 žurnal—25 kep. cxaccannax a luš, 7 žurnal—15 kep. cxaccannax a luš. Miel max bălla cariex, 10% dorux delčax.

205. Buhunaŋ-Jürtarču iškolana iecna: 28 knižka—1 s. 50 k. cxaccannax a luš, 50 knižka—95 k. cxaccanax a luš, 70 ručka-6 kep. cxaccanax a luš, 60 karandaš—10 kep. cxaccanax a luš. Miel xarž jălla jerrig a, 10% dorux delčax?

206. Sölža-Ghalarču Rabfakaŋ tükano iecna: 125 tetrad—15 k. cxaccanax a luš, 350 tetrad—3 kep. cxaccanax a luš, 140 ručka - 6 kep cxaccanax a luš, 65 rezinka—5 kep. cxaccanax a luš, 80 cirkul (gonaxa siz xoqurg)—35 kep. cxaccanax a luš. Miel max bălla, 10% dorux delčax?

207. Qu tajpana čot a jazjaj, bălläču mexiŋ žamy hottadiel. Kooperaciera čot xanna .....

Miel	Iecnaču tavaraŋ chie	Max		Derrig a	
		Som	K.	Som	K.
125	Tetrad	—	15	18	75
350	Tetrad	—	03	10	50
140	Ručka	—	06	8	40
65	Rezinka	—	05	3	25
80	Cirkul	—	35	28	—
	Derrig a . . .	—	—	68	90

208. Belxiločo 4 kg žižig iecna, 65 kep. 1 kg a luš, 1 s. 25 kepekax čaj a iecna, 42 kep. luš dătta a iecna, derrig a co della axča 5 s. 73 k. Masa litr dătta iecna?

209. Xasana 500 gr čaj a, 4 kg šiekar a iecna, 4 s. 08 k. jella. Šeripa 1000 gr čaj a, 4 kg šiekaraiecna, 5 s. 68 k.

jeila. Hun max bu 1 kg šiekaran a, 1 kg čajnaŋ a? 500 gr. čajnax 1 s. 8 k. joqqu.

210. Častniko 5 kg šiekarx a, 4 sabanx a 5 s. 28 k. jäqqina, occulču tovarax kooperacieẋ 4 s. 56 kep. jäqqina. Kooperacieẋ 1 saba 3 kopek dorux du. Masa kep. dorux du 1 kg šiekar kooperacieẋ častnikieẋčul?

Kolxozaš jaxkar.

Jürtiŋ baxam ajbarẋama, i jürtiŋ baxam yilmunca dozuš huma doluš xilitaŋ a, texnika juqha jaqqaŋ a, qu zamančoẋ joxkuš ju mašiniŋ a, traktoriŋ a stancieš. Cu stancieša cẋalxa baxam lieloš bolču axarxojŋ bolx, ceriŋ šajŋ laamieẋ, juqhurullie bierzabo, dogovor a (čhagham) dieš, qu zamanaŋ govzullica latta lieloŋ.

Ha-a ju cu bieš bolču čhaghamaŋ kiep: axarxoša derrig a šešiŋ latta vovšax tuxu, masala, 300 ga är vaj (cul sē- xilaŋ a, khezig xilaŋ a tarlur du), mašinašca a, traktoršca a bolx bajtaŋ. Ardašna juqhura dozunaš dya a doxu. Jalta dier a, axar a čhaghdo axarxošna juqhurču vekilo a, MTS-ŋ vekilo a.

Traktoriŋ stanci dieqarilaẋ ju traktoriŋ otrād hotïoŋ šiena thäẋa boghuču mašïniŋ ghirsaçanna, oxuna dieš öšuš bolču, i ghirs stienna öšur bu älči: oxunna a, latta qhondaŋ a, güjrienaŋ jaltina meqi baqçaŋ a, ẋaqaŋ a, chov biexkaŋ a, jalta guldaŋ a, araŋ a.

Vaj bilgilbina boluŋ bolx agronomiŋ a, mexanikaŋa kügillica bieš bu. Agronoma a, mexanika a boxuš derg qočuš daŋ dieqarilaẋ bu axarxoj. Mašiniŋ a, traktoriŋ a stancina, co bieču balxana, gali ču a duxkuš döuzlughuŋ daqha lo axarxoša.

(Hara jazdinarg u. **Kalinina** partiŋ XVI-ču konferenciex dinču qhamelax du).

211. Šelaẋ gürienaŋ jalta dieŋ 4000 ga latta qhastiniera 1929 šaraẋ; cunax ax kolxozana della, ax cẋalxa baxamaš

lieločušna ditina. Kolxozana 11 centner xilla 1 ga thieral sov cxalxa baxamaš lieločušna 8 centner xilla 1 ga thiera. Mie, dälla jalta kolxozana, $^1/_4$ daqha bolx bijrig MTS-na della xilčaš?

212. Yumaran a, Mingin a 4 ga latta dara cxaccanan. Yumara jalta ša lielira, $8^1/_2$ c. 1 ga thiera jalta a delira, balxax 18 som xarž a xilira. Minga kolxozie a jazvella, 12 c. 1 ga thiera jalta xilira, $^1/_4$ daqha MTS delira bolx barna. Mülxučunna, miel sa jälla? Centneran max 8 som bu.

213. Atagharču cxalxa baxamaš lieločušna 8 c. hor 1 ga thiera joluš jalta xilla, kolxozana $1^1/_2$-zu sov xilla. Cxalxa baxamaš lieločin (šäš xögun qha ca loruš) binču balxax 1 ga thieš 20 som xarž xilla, kolxozo $^1/_3$ daqha della MTS binču balxana. Miel sa jälla kolxozana 1 500 ga thiera? 8 som cxana centneran max bu.

214. Hinccalc lieloču xiesapieš 4 ga thiera jalta lielon 2 stagaca 100 dijnaš bolx ban bieza, MTS-n ghönca lieloš xilčaš, 4-zu khezig zama jieza. Dijnaš, juqqhieraču xiesapieš, cxana belxiločunna 1 s. 20 k. lo. Miel axčanan baramieš zama čoš jüsur ju MTS-o bolx bičaš?

215. Vajn Qhilbsieda-Kavkazieš uggur a joqqun kolxoz „Gigant“ ju, Rostovna ulliеš. 1928 š. cu kolxozan traktorša bolx bira 900 ga dijnaš axan a oxuš, 1 000 ga thie hu a tosuš. Cu šaraš gürienna 56 700 ga latta exira, cunax 1 000 ga thie hu a iesira. Masa dijnaš čaqbälla i bolx?

216. 1929 š. „Giganto“ 60 000 ga thiera jalta guldira, 8 c. 1 ga thiera a guldieš. Masa mašin jieza i jalta dya daxan, 50 vagon hor mašin a joluš, vagonču 16 tonna jaxčaš?

217. Qušara (1930 š.) guraš bolx bieš „Gigantan“ arienaškaš 300 traktor ju. Hor traktoro 60 kg mexkidätta dagado dijnaš. Bolx 73 dijnaš bir bu. Masa jaj mexkidätta dagor du, je ču 16 tonna joduš xilčaš.

218. „Gigantieš“ 1929 š. jalta guldieš 25 kombajn jara (qin jerš ca loruš).

Hor kombajno 10 soxtieĸ 14 ga thiera jalta čudierzadoj xoza
Masa ga thiera jalta ču dierzina kombajnaša, 20 soxtieĸ dienn ju.
bolx bičaĸ, 21 dijnaĸ? xana

ĸajbanaš lieladar.

219. Nemcaju atto šaraĸ 300 vödar šurin lo, vajn mex- jüll
kin atto 120 vödar bien ca lo. Masa kg sov lur du šaraĸ dätta kol
nemcojn atto, vödr čoĸ 12 kg šurin a xilčaĸ, $^1/_{20}$ daqha dätta a hu
dälči? kat
cu

220. Voroncojn atto 275 vödar šura lo šaraĸ, lamanan do
atto 110 vödar lo. Maxka-Thieĸ kolxozie jazbinan bu 120 la- a,
manan jiet. Voroncojn masa jiet qäbčaĸ xir jara 120 lamanan 41
atto lun šura?

221. Noxčičoĸ kolxozaška balan sacina 3500 voroncojn to
jiet, juqqhieraču ĸiesapieĸ, 240 vödar šura lo 1 atto. Šurin N
$^1/_{20}$ daqha dätta dolu. Jerrig jäqqinču šürin $^1/_4$ daqha qöču č
ghulluqušna jütur ju, jisančux dätta doqqur du. Miel dätta xir
du vajn maxkaĸ?

222. Vajn SSSR-ĸ, juqqhieraču ĸiesapieĸ, cĸana ĸajbano
160 kg uzu, Yamerikieĸ 400 kg uzu. Vajn kolxozaš jexkana
jälčaĸ ĸajbanan hu todella xir du. Masa kg sov žižig lur du
200 ĸajbano hu todinču, hu todanza dolčariel?

223. Noxčin lamanan üstugho, juqqhieraču ĸiesapieĸ, 16 kg
uzu, hu todinču ghümkin üstagho 40 kg uzu. Masa kg sov
der du žižig hu todinču ghümkin 100 üstaghax lamanačriexčul?

224. Noxčin maxkaĸ 1931-ču šaraĸ joxku kolxozaš hu
todinan 10000 üstagha a boluš. Lamanan üstugho 16 kg uzu,
hu todinčo—40 kg uzu. ĸalxarču 1 šaraĸ miel žižig sov
der du, laqaĸ äliačariex $^1/_4$ daqha hu tadella xilaĸ?

225. Noxčin, bašxulla a jocuš jolču, kotamo šaraĸ 60 hoa
do, hu todinču kotamo 120 hoa do. Germenčigaĸ 720 cha
du, juqqhieraču ĸiesapieĸ hor baxamna 8 kotan qoču. Kol-

xoxaš cigaǩ jexkina jälčiǩana masso a kotam hu todinaŋ xir ju. Masa hoa sav der du Germenčigaǩ kotominŋ hu todelčiǩana 5 šaraǩ, $^1/_{10}$ daqha bieŋ doxaŋ a ca döxčaǩ?

226. 1931—32 š. š. Noxčičoǩ kotamaš qobuŋ 7 kolxoz jüllur ju, mašinca khornieša docǩacca inkubatar a hottoš hor kolxozieǩ, 6000 bien bolun. Mašino dăxna khornieš (kotamaš) hu todella a xir du. Masa hoa dir du cara 1 šaraǩ, cǩana katamo 120 hoa dičaǩ, $^1/_8$ daqha bieŋ žižigina jieŋ a ca jijčaǩ cu kotamiex?

227. 1928 š. Danija boxuču pačǩalqieǩ qöču pačǩalqašna doxkaŋ ara dăqqara 111 656 tonna dătta a, 103 500 tonna hoaš a, cu šaraǩ vajŋ pačǩalqieǩ ara dăqqira 27 250 tonna dătta a, 41 400 tonna hoaš a. Miel sov döxkina Danies dättij, hoaš?

228. Lamanaŋ üstugho 1 šaraǩ 1 kg 400 gr thargha lo, tovračanin üstughaša 2 kg 300 gr lo. Terkaŋ okrugieǩ Laqa-Nevraxojŋ maxkathaǩ jolču dăxnin sovxozieǩ 1450 tovračanin üstugha bu. Miel sov lur bu cara thargha occul bolču lamanaŋ üstaghašačul?

Bošmaš.

229. Biešaǩ 24 xas du, 75 hu dieŋ bien a boluš horrunna thieǩ. Masa hu dür du carna thie, 10% hu dovš xilčaǩ?

230. Sölža-Ghalaǩ Sovxozieǩ närsiš jieŋ 10 xas kiečdina 2 dijnaǩ, 5 xasth'e hu dieŋ $^1/_2$ die öšu. Närsiš thie joluš miel ju 4-zu asar dina 4 dijnaǩ. Hor xesana miel xarž jälla, bolx bieŋ die 1 s. 20 kep. loruš?

231. Xäsnin bošmušna 2280 kv metr latta kiečdina. $^1/_4$ deqhi thie närsiš jijna, $^1/_4$ deqhi thie kopusta a, $^1/_8$ deqhi thie xox a, jisinčunna thie pomidoraš a jijna. Miel-miel latta läcna hor tajpano?

232. Biešaǩ 8 xas du närsijŋ. Hor xeso 9 kv metr latta locu. Masa närs xir ju carna thieǩ, hor kv 2 metr thiera 40 närs jälčaǩ?

233. Biešaẋ bolx birig a, hux a 96 som dälla. Cu čüri jälla 760 kg närsaš a—15 kep 1 kg max a boluš, 480 kg kopusta a—10 kep. 1 kg joluš, 360 kg pomidoraš a—30 kep. 1 kg joluš. Miel sa jälla cu biešax?

234. Biešaẋ yežiŋ 20 mogha bu, hor moghunieẋ 15 yaž a boluš. Hor yaž qoluš 12 kep. jolura, äxkienna čoẋ šozzu yožaŋ go a äxkina, 10 kep. a luš yoža thiera. Yänna go čhaghbaraŋ max hor yoža thiera 5 kep. jära. Miel xarž xilla cu biešana?

235. Biešaẋ 200 yaž bu. Hor yožana, dya boghar a thieẋ, 1 s. 50 kep. xarž xilla, hor šarna dya bughuš jällaču xaržax $^1/_5$ daqha xarž a jolu. Jälla xarž metta huttur juj 4 šaraẋ cu zamančoẋ hor yožo 32 kg yežiš a belčaẋ, 50 kep. 1 kg luš üš boxkan a böxkačaẋ?

236. Biešaẋ merziŋ yaž 120 bu, yänaŋ yežiš 260 bu. Hor yožuna šaraẋ 48 kep. xarž xülu. Miel sa jer ju, merziču yeži thiera 16 kg yežiš a dälčaẋ, yänan yežišna thiera 18 kg jälčaẋ. Merziču yežiŋ max 50 kep. ju, vuqeriŋ—32 k.

Nisiŋ siz.

Sölža-Ghalaẋ qušara sintarš jughu; üš nissiŋ joghan belxiloša, cẋa mettig bilgil a joj, cẋana jüẋẋie ẋoqu a tuxij. cunax thijrag a jöxkij, i thijrag uzzij vuqu jüẋẋieraču ẋoqux dya jöxku. 1 thijrag özna dya jiexkarca nisiŋ siz huttu, cu sizana thöxula jughu sintarš.

Dečgiŋ pẋero, thiergana thie kir a ẋoqij, šina jüẋẋie uzzij dya a jöxkij, juqqhiera phielgašca thijrag ẋala a ojbij, dya xöcu, ẋäqnaču kirax lar jüsu. Cunax nisiŋ siz huttu.

Joqquču araẋ nisiŋ siz daẋaŋ, šina jüẋẋie ši ẋoqu tuxu. Cẋa' cẋana ẋoqiera ẋöžuš ya, vuqo cu šina ẋoquna juqqhieẋ ẋoqij dughu, cẋa' vuqo dya ẋulbirrig. Surt № 5)

Sart № 5

Nisiŋ siz jüxigaš jocuš dexiŋ du. Vaj lieloču nisiču siziex „nisiču sizin daqhoš" olu.

Nisiču sizaŋ daqhošna elpiš tuxu.

a

A——————B

Cu sizišca thietoxar a, dyadaqqar a, iecar a, dielqhar a lielalo.

Masala: hara ši siz vovšax tuxur vaj:

a b

Uggur xalxa dexxiŋnisiŋ siz xoqu vaj

A boxuču thadam thiera dya a siz qhastado, thaqqa cu thiera düjna dya „b" siz bilgildo; thaqqa vajŋ dya huttu AC boxuŋ siz.

Dya išttiŋ jazdo i : a + b = AC. Šäš laral miel xir du žamy qu qaa sizaŋ

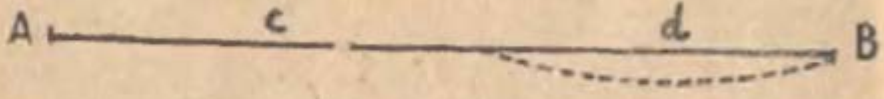
a b c

Vajna della ši siz. AB sizax dya daqqan dieza „d" boxun siz

d

A ——————————————— B

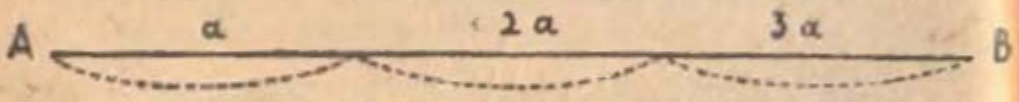
Larar: AB boxuču sizlalla siz a ẋoqij, B thadam thiera „d" sizzal dustan a dustij dya xadado, buxu dūsu siz (baš xalla). Dyajazdar:

Šāš laral: E——————D——g——

Vajga gajtusiz: ——a——

Karadiel cul quzzu dexin dolun siz. Vaj uggur a ẋalxa dexin siz ẋoqu AB; A tahadamana thiera dūjna dy a „a" quzzu dustu:

Dyajazdar: a × 3 = AB,

Laral šāš, ——b—— iecal 4-zu; 5-zu.

Vajga gojtu siz:

AB dieqhčaẋ sizana „a", xir du 4.

Dya jazdar: AB : a = 4.

Otves — vertikalnij siz. Cẋana thierga jūẋẋie thulg a tesna oẋa xiecčaẋ, nisin siz huttar du laqara oẋa, cunax „vertikalnij siz" olu (surt № 8). Chienojn penaš cu tajpana nisbo.

Sẋa jijcal šajna xuuš jolun vertikalnij humanaš.

Ẋovsal šajn školan penaš vertikalnij du, ja dac.

Cẋana pẋieghanna ču xi dŏttačaẋ, i pẋiegha muxxu a jierziči a, xin thŏxulie nissin xir ju (surt № 6); cunax „gorizontalnin“ olu.

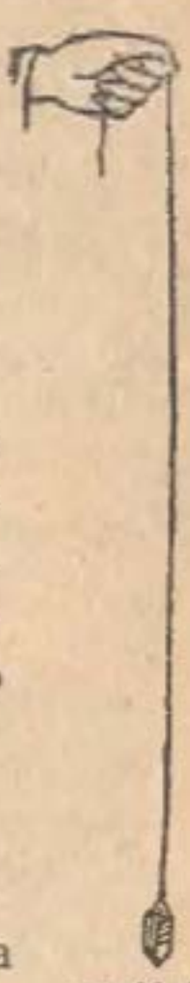

Surt № 6.

Gorizontalin ju-jac ẋožuš lieloš bolču ghirsax „uroven“ olu (surt № 7).

Surt № 7.

surt № 8.

„Uroven“ angalin top ju; cu čoẋ ja spirt, ja efir xŭlu, khezzig hava' dŭtu. Angalin top, šina jŭẋẋiera dya a qhovlij, dečgina thie dya qhovlu.

Gorizontalnin nisjelčaẋ, havaan loppug juqqhieẋ socu. Chienqha a, kor a, i. d. q. nisjo urovenca.

Majda justar.

Ghalanaškaẋ diea uruman juqh jiea sonara xŭlu, jie a agho joxulla-joculla nisin a joluš, cunax „kvadrat“ olu, ja jiea sonaran a joluš, cẋana aghor

jexiŋ, vuqu aghor — jocuŋ xülu, cunax nisiču mäyigiera jieasonara olu.

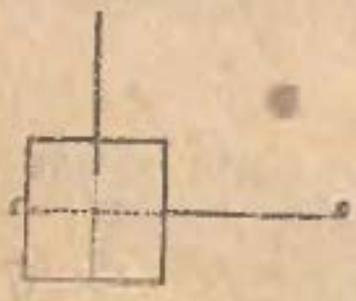
Huŋ bašxulla ju kvadratanij, jiesonarnij juqhaẋ?

Kvadrataŋ a, jieasonaraŋ a masso a mäyig vovšuška nissiŋ ju.

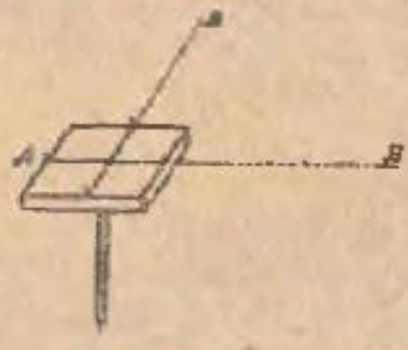
Kvadrataŋ jie a agho nisiŋ ju vovšuška.

Jieasonaraŋ düẋ - düẋil joluŋ šie a agho nisiŋ ju vovšuška.

1. Diea uruman juqh, nisiŋ mäyigaš a joluš, cẋana aghor 80 metr ju, vuqu aghor—60 metr ju. Kvadrat ju i, ja jieasonara ju i? Masa metr ju jiea agho?

surt № 9.

surt № 10.

2. Diea uruman juqh, nisiŋ mäyigaš a joluš, hor aghu 75 metr ju. Huŋ ju i? Kvadrat ju, ja jac? Masa metr ju jiea agho?

Mettigana thieẋ kvadrat hottoš bolču ghirsax „ekker" olu. Ekker išttiŋ jir ju. Dieasonara, jie a agho nisiŋ joluš, kieghat öcu, thaqqa i kieghat kagdo (šalxa tuxu), thaqqa diealxa tuixu; duxu sẋa daržičaẋ, juqqhieẋ nisiŋ 4 mäyig dya

surt № 11.

surt № 12.

huttu: 1, 2, 3, 4, (surt № 13) (Qu surta thieẋ a gojtu). Thaqqa duxu a cẋana soniera vuqu sonie kagdieš väšti tuxu; dieaxla a tuxu. (surt № 11) Cul thäẋa karandašca sizaš a

xoqu, i kieghat cxana ünna thie a latado, i u ghožuna thie a qhovlij, nisiču mäyigin sizišna jüxxie bulavkanaš bughu. Ekker kiečjelin. (surt № 12)

Mettig bilgil a joj, ekker dya a hottajoj, šina bulavkica siz xo, thaqqa, vuqu šina bulavkie a xožuš vuqu aghor a siz xo, ištin cu tajpana dya huttu mettigana thiex kvadrat a, jieasonar a. (surt № 10).

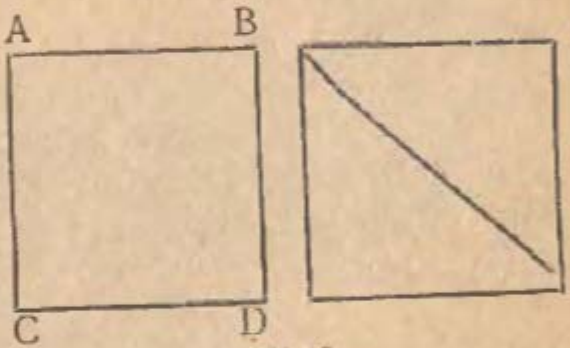
Jieasonara jolun ACBD kvadrat ju, hunda älčax, jie a aghu a nissin xilarna, jie a mäyig a nissin xilarna. Cu thie a doghij alal, hun ju kvadrat?

Jieasonaran nissin mäyigan düx-düxil jolun šišša aghu nisin ju, jie a mäyig a nissin ju.

Kieghatax tukurca xadoš jiel kvadrat a, jieasonaran nissin mäyig a.

Qaasonara nissin mäyig dya huttur ju, šäš kiečjinču kvadratax, ja jieasonarax cxana mäyigana thiera vuqu mäyigana thie siz dixčax.

Guču dolu: kvadrat a, jieasonara a jieqhalo šina qaasonarie.

surt № 13.

Latta.

237. 1 ga latta bielaca axkan 25 die öšu, gotanca axan 2 die, traktorca axan $^1/_4$ die öšu. 8 ga axkan a, gotanca axan a, traktorca axan a masa die öšur dara? (Belxin die 10 saxat du).

238. Devlitgirin-Evlarču kolxozan „Majak Čečni" 200 ga latta axan dieza 1930 š. guraх. Masa dijnax jer jara i mettig äxkana? Masa dijnax jer jara gotanca äxna? Masa dijnax traktorca? (zad. 237).

239. Cẋabossa ji' mettig ju oxuš. Traktoro 4 dijnaẋ šien mettig oxu, cul thäẋa masa dijnaẋ jer ju gota? (zad. 237 ẋaža).

240. Vajn pačẋalqieẋ 1928 š. 32 000 traktor jara. Qhilbsied-Kavkazieẋ jerš cẋa daqha leračaẋ, qieču maxkaškaẋ jerš 7-zu sov xir ju. Masa traktor ju Qhilbsieda-Kavkazieẋ a— qhäština, qöču maxkaškaẋ a?

241. „Majak Čečni" boxuču kolxozieẋ 1928-ču šaraẋ 9 traktor jara oxuš. Hor traktoran 12 govran nicqh bu, šina govrana cẋa stag a öšu, cẋana traktorna cẋa stag öšu. Masa govra, masa stag a öšur vu cu traktorijn metti hotton?

242. Traktorca 1 ga latta oxuš 7 s. 20 k. xarž xülu, govrašca oxuš 12 s. xülu. „Majak Čečnieẋ" 1930 š. 17 traktor jara. Miel xarž čoẋ jisna traktoršca axarna, 300 ga äxna latta a du?

243. Vajn makkaẋ latta qhon a dieš jalta dijčaẋ, 1 ga thiera, 800 kg. bien ca jolučaẋ, 3000 kg. jolara 1 ga thiera. Masa centner sov der du jalta 200 ga?

244. Cẋalxa baxam lieločunna 1 ga thiera 54 som pajda büsu, kolxozašna, lielon ma-diezza lieličaẋ, 140 s. düsu. Miel sa sov jer ju kolxozana 300 ga thiera cẋalxa baxam lieločušnačul?

Tajp-tajp lattanaš.

245. Qilbsieda-Kavkazieẋ 300 000 kub km. latta du, tajp-tajpanie dieqhčaẋ, išttin xülu i: oxuno ču läcna $^1/_2$ daqha du, bežin kogan khieloj, kiert-kenoj $^1/_6$ daqha čulocu, ẋannaša $^1/_{10}$ daqha čulocu, mangalan mettigo $^1/_{12}$ daqha čulocu, disnan latta pajdin docuš du. Mas-masa kv. km. hor tajpana a du latta?

246. Qhilbsieda-Kavkazieẋ 1927 š. oxuno dya läcna 10 100 000 ga latta dara; cunax ax kha dara, $^1/_5$ daqha muq bara, $^1/_{10}$ daqha ẋäžkhiš jara, $^1/_{10}$ daqha qaẋpanan hu, disina

lutta qin humanaš thie jinaŋ dara. Mas-masa ga dya lăcna hor tajpana jalto?

247. Paččaxaŋ zamančoẋ Qhilbsieda-Kavkazieẋ tomku dara 10500 ga. 1928 š. 20906 ga sov dijniera. 1 ga thiera 13 c. jolu. Masa centner sov jălla tomkiŋ paččaxaŋ zamančoẋčul?

248. Qhilbasieda-Kavkazieẋ qaa tajpana ju xannaš: arienaškaẋ a, ărcniškaẋ a, lămniškaẋ a. Arenaškaẋ 343320 ga ju, ărcniškaẋ 257.490 ga sov ju arenaškaẋčul, lămniškaẋ 1316060 ga sov ju ărcniškaẋčul. Masa ga xuŋ ju Qhilbsieda-Kavkazieẋ?

Dexiŋ adamaš.

249. Qhilbsieda-Kavkazieẋ qu soẋtu 8300000 adam du dexiš; carax bŏršiŋ nax 3984000 adam du, bisnarš zudarij bu. Masa ezir zuda sov ju Ohilbsieda-Kavkazieẋ?

250. Jartaškaẋ dexiš adam 4-zu sov du ghalanaškaẋ bexičul, derrig a adam Qhilbsieda-Kavkazieẋ 8300000 du. Miel adam du jartaškaẋ a, ghalanaškaẋ a qhăstina?

251. Qhilbsieda-Kavkazieẋ lămnišca dexiŋ adam 916000 du, ghazaqi—5929000 adam sov du, malxbalieẋara dăxkinaŋ adamaš – 290000 adam du, malx-buzieẋara dieanen adam—249000 du. Miel adam du Qhilbsieda-Kavkazieẋ?

252. Noxčiŋ Avtonomnij oblastieẋ 331000 adam du noxčij, ghazaqij—98500 adam du, sülij a, žügtij a, yăndij a, güržij a, qin a kegiraŋ qhămniš—25700 adam du. Miel adam du Noxčijčoẋ?

253. Šelaẋ 1930-ču šaraẋ 13235 adam a, 2969 cha a du. 1926 š. 12293 dara, thie dinaŋ ber 2000 du, dieẋa-sieẋa vaxanarg 48 vu, vellarg 1350 vu. Masa adam du kerliŋ thie dieana?

Adamiŋ sierlo.

254. Noxčiŋ Avt. obl. hor 1000 adamana thiera 72 ber du 1 stupeniŋ školieẋ. Noxčij 331000 adam du. Masa ber du školieẋ dŏšuš?

255. Zadača 254 thieẋ aša dõšuš du boxun beriš daqha du derrig a beriex. Masa ber du školie ca üxuš?

256. Noxčijn Avt. obl. dõšuš dara 1929/30 diešara šarčoẋ 12845 adam, cariex 10048 ber dara 1 stupenieẋ, diešar xarž 19 som 50 kep. jolu, qin bolčušna, juqqhierču xies pieẋ, 42 s. 50 kep. jolu. Miel xarž jolu 1 šaraẋ dõšütuš

257. Noxčavtobl hor 10000 adamdna thiera 15 sta cẋcca kormtulla joluš vu, $^1/_3$ daqha ăčgin pẋar vu. Mas ăčgin pẋar vu Noxč. avt. obl.? Noxčo 331 ezir vu.

258. Qhilbsieda-Kavkazieẋ 10000 ad. thiera 106 a kormtulla joluš du. Masa kormtulxo vu Qhilbs-Kavkazieẋ Dexiš adam 8300000 du.

259. Šaẋarškaẋ kormtulxojn 13634 pẋalgha ju, jartaš kaẋ 26923 sov ju šaẋarškaẋčul.

Masa kormtulxojn pẋalgha ju Qhs-Kavkazieẋ?

260. Qhs-Kavkazieẋ hor 10.000 ad. thiera 106 korm tulxo vu, Noxčijčoẋ 15 vu, SSSR-ieẋ 179 stag vu. SSSR- Qhs-Kavkaz ca leričaẋ, 137700000 adam du. Miel sov b kormtulxoj SSSR-eẋ Qhs-Kavkazieẋčul a, Noxčijčoẋčul a

Themin ghulluq.

261. Eskadronieẋ (sontä) 4 vzvod ju, vzvodieẋ 4 otde ju, otd. 2 zveno ju, zvenoẋ 3 stag vu. Masa stag vu eskad ronieẋ?

262. Ghaššaltan polkieẋ 3 batalion ju, batalionieẋ 3 ro ta, jõulghun cẋa rota pulemõtin a ju, rotieẋ 150 chien eska xo vu. Masa thamxo vu polkieẋ?

263. Ghazaqin pxõuzzu joluču tõpaca 1 minutieẋ 10 pa tarma qussu. Masa patarma qussur bu 150 thamxočo 15 mi nutieẋ?

264. Chieču eskirna ẋoš ju tõpaš 7 t. 200 kg., hor tõp uzu 4 kg. Masa top a xilla, masa furgon a õšu üš dya jaẋan Furgon thie 400 kg. moẋ büllu?

265. Pulemŏto 300 patarma qussu minutieẋ. Masa patarma qussur bu 3 pulemŏto 15 minutieẋ?

266. Pulemŏtana lieloš gatana dŏxka du. Hor dŏxkarna thieẋ 250 patarma bu. Minutieẋ 300 patarma qŏssačaẋ, masa dŏxka diezar du pulemŏtana 15 minutieẋ qisan?

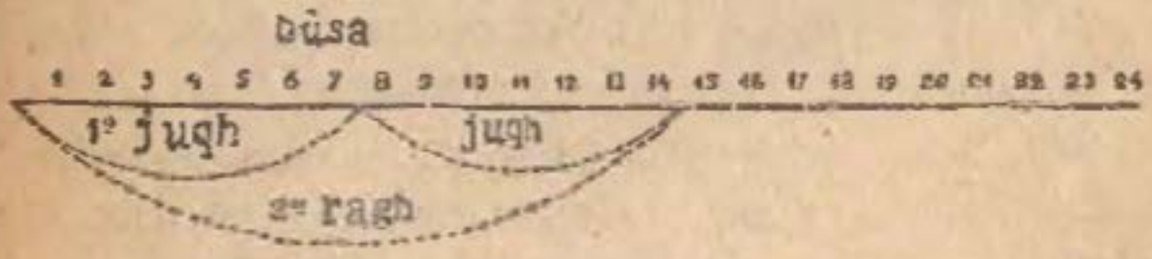
267. Hor pulemŏt 50 eskarxočun metta ju. Masa eskirxo ŏšur vu 7 pulemŏtan metti?

268. Hor pulemŏto 50 eskirxočo qussučul patarma qussu. Masa pulemŏt ŏšur ju 3 rotin metti? Rota 150 eskirxo vu.

269. Čexkiču thamieẋ 1 rotina 200000 patarma ŏšur bu dijnaẋ; patarmanaš latton 14 furgon ŏšu, 2 govr južuš, jolun, ja moẋ lielo 2 avtomabil jieza, 3 tonna cẋaccanna thie a jŭlluš. Masa furgon ŏšur ju 5 polkana patarmanaš latton? Masa patarma a qussur bu cara 5 dijnaẋ?

Zama larar.

270. Yŭjrinna 7 s. 30 m. jălčaẋ so školie vŏdu, 2 s. 15 m. jălčaẋ dielqhal thăẋa cha voghu.. Miel ya so ara volij?

surt № 14.

Qu tajpana zadača laran dieza zamanan juqh loruš, masala: Macca a liellan ghulluq dijnaẋ busij xilla du (24 soẋtčoẋ). Laqaẋ ẋăqna siz 24 deqhie dŏqhur vaj. $7^1/_2$ saẋt dălčaẋ so vaxnieẋ, eccaẋ bilgilo jier vaj, cha 2 s. 15 m. jălča vieana, cu mettieẋ a jier vaj bilgilo. Cu šinan bilgilonan juqh ju vaj loxuš jerg: ẋalxara bilgilo $7^1/_2$ saẋt dălčaẋ ju, šozlughnug—14 s. 15 m. jălčaẋ ju.

14 s. 15 m.—7 s. 30 m.=6 s. 45.

Cu tajpana zadača loruš huma doladellu zama a, dya xädda zama a bilgil a jina, dya xäddačux huma doladella zama dya jaqqan jieza, i dya däqqačaẋ buxu düsurg du va loxuš jolun zama gojtun teriẋa.

271. Noxčnenin mattaẋ belxilcj kiečbieču kursaškaẋ die. šan bolalo 8 saẋat dälčaẋ yüjrinna. 1 s. 30 m. dieščaẋ ara a bovlij sa doyu 10 minutieẋ; šozlughun 1 s. 30 m. dieščaẋ 20 min. sa doyu. qozlughun ču baxčaẋ $1^1/_2$ saẋat dälčaẋ ara a bovlij, dya bölxu. Masa saẋat dälčaẋ diešna bovlu üš?

272. Ẋiexarxoša dežurniella lielado Noxč. mettin kursaškaẋ. Ẋasana Berdie dya della dežurstvo yüjrinna 7 s. 30 m. jälčaẋ, sürinna 7 saẋat dallalc Berd yijna. Masa saẋtieẋ yijna Berd dežurstvieẋ?

273. Viedanara Sölža-Ghala sterčin vardanaẋ moẋ baẋäš xilčaẋ, 28 soẋtan nieqh bu. Maca xir vu so Ghalaẋ, yürinna 4 saẋat dälčaẋ dya volavelčaẋ khirindijnaẋ?

274. Makažara Sölža-Ghala, vir ẋalxa a lällana, so qäčna oršot dijnaẋ 9 s. dälčaẋ yüjrinna. Miel xan jäqqina as novqhaẋ, šot dijnaẋ dielqhal thäẋa 2 saẋat dälčaẋ so sẋa volavellieẋ?

275. 19 oktabrieẋ 10 saẋat dälčaẋ so xilan vieza Sölža Ghalaẋ, maca volavalan vieza so Makažara sẋa? (Zad. 274).

276. Šelaẋ traktor ara jelira oxuna dan 11 sentabrieẋ 6 saẋat dälčaẋ yüjrinna. 17 sentäbrieẋ 4 saẋat dälčaẋ dielqhal thäẋa cha jieara. Miel xan jäqqana co araẋ?

277. Ẋexarxo Yumar comguš xilara 12 oktäbrieẋ süjrinna 6 saẋt dälčaẋ, tovelira 21 diej, 16 saẋat dälčaẋ. Mülxuču battaẋ a, dijnaẋ a, soẋtieẋ a tovella i?

278. Tierkana ša bina 10 dekabrieẋ, bastabella 17 fevralieẋ. Masa dijnaẋ yijna i ša bina.

But bilgil a bäqqina šien charca loruš dacaẋ, juqhura „but" älla loruš xilčaẋ, bettin 30 die lorur du, masala: asa lampanaš jagina 6 battaẋ a, 15 dijnaẋ a; masa dijnaẋ jagijna

Lampanaš? 30 die du cxa but, vaj 6 battax jagina xiičax, i xülu 30 die × 6 = 180 die, cunna thie toxa 15 die, sov dodun. 180 die + 15 = 195 die.

Bettin chie bilgil jelax, cu battax massa a die delax a, izza lorur du: janvar = 31 die, Fevral = 28, Mart = 31; Aprel = 30, Maj = 31, Ijun = 30, Ijul = 31, Avgust = 31, Sentäbr = 30, Oktäbr = 31. Nojabr = 30, Dekabr = 31 die du.

Dustaraŋ baramaš.

Metričeskij dustar.

Joxulla dustar:

1 kilometr (km) = 1 000 metrie (m)
1 metr = 10 decimetr (dm)
1 dm = 10 santimetr (sm)
1 sm = 10 millimetr (mm)

Majda justar:

1 gektar (ga) = 100 ar(a) = 10 000 kv. metr (kv. m.)
1 ar = 100 kv. m.

Čö justar:

1 kub. metr = 1 000 kub. decimetr
1 kub. dm = 1 000 kub. sm. = 1 litrie (l)
1 gektolitr (gl) = 100 litr.

Tierzanca dustar:

1 kilogramm (kg) = 1 000 gramm (g)
1 tonna = 1000 kg
1 center = 100 kg.

Ghazaqiŋ dustar.

Joxulla dustar:

1 vörst = 500 saža
1 saža = 7 fut = 3 ärša
1 ärša = 16 vörška
1 fut = 12 düjm
1 düjm = 10 siz

Majda justar:

1 desätina = 2 400 kv. saža
1 kv. s. = 9 kv. ärša
1 kv. ärşa = 256 kv. vörška

Čö justar:

1 kub. saža = 27 kub. ärša
1 kub ärša = 4 096 kub. vörška.

Tierzanca dustar;

1 punt = 40 gerka
1 gerka = 32 lot = 96 misxal
1 misxal = 96 dolä

Çu jutturg dustar:

1 čerma = 40 vödr
1 vödr = 10 štof = 20 šiša.

Zama justar:

1 šo = 365 die = 12 but = 52 khira.
1 but = 30 die. 1 die = 24 saxat, 1 saxat, = 60 minut.
1 minut = 60 sekund.

Metričeskij χiesap ghazaqin χiesapie daqqar.

1 km. = 470 sažanie = 0,94 vörst.
1 metr = 22½ vörška = 1,4 ärša = 0,47 saža.
1 metr = 0,22 kv. saža = 1,98 kv. ärša.
1 gektar = 2200 kv saža = 0,9 desätin. 1 ar = 22 kv. saž

1 centner = 6,1 punt
1 kg = 2,44 gerka
1 tonna = 61 punt
1 vörst (čaqqarma) = 1,07 km
1 ärša = 71 santimetr
1 vörška = 4,4 santimetr
1 kv. saža = 5,55 kv. metr
1 desätina = 1,09 gektar
1 punt = 16,4 kilogramm
1 vödr = 12,3 litr

Ittannin drobaš (desätičnij drobaš).

Cχa', ja masitta daqha cχana humanan — drob ju Hincalc vaj drob thie-khiel dillanču šina terχan χiesapie jüllara, cχa' sizal laqaχ, voža sizal laxaχ, masala: $\frac{1}{2}$, $\frac{3}{4}$, $\frac{5}{8}$.

Sizal laqaχ jolčux čislitel olu, laxaχ jolčux — znamena tel olu. Znamenatelo gojtu masa deqhie jieqhna jedinica, čis litelo gojtu i sanna derg masa daqha sχa iecna.

Hinca χovsur vaj hun ju ittannij drobaš:

a) Sömin mosulghun daqha du ši šaj? Masa kepek ju som 1 kepek mosulghun daqha du sömin? Šina šajnan mohsulgu daqha du 1 kepek?

Ši šaj 1 sömin ittulghun daqha du — $^1/_{10}$; 1 kepek byo lughu daqha du sömin — $^1/_{100}$; 1 kepek ittulghun daqha d šina šajnan — $\frac{1}{10}$

Masa ittulghun daqha du sömin 30 kepek? 40 kep? 50 kep? 80 kep? 90 kep?

Masa byolughun daqha du sömin 3 kep? 4 kep? 8 kep? 12 kep? 6 kep? 5 kep? 25 kep? 35 kep?

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
2									
3									
4									
5									
6									
7									
8									
9									
10									

Masa kv. sm. xülu cẋana moghura (ärru aghor dŭjna dya)?

Mas kv. sm xülu cẋana moghura (laqara laxa)?

Jerrig a masa kv. sm ju kv. dm čoẋ?

Cẋana moghura jolun kv. sm. mosulghun daqha du dm?

Cẋa kv. sm. mosulghun daqha du cẋana kv. dm?

Guču dolu vajna: hor moghu kv. dm ittulghun daqha xilar—$^1/_{10}$ kv. dm; hor kv. sm byolughun daqha xilar kv dm ($^1/_{100}$ kv. dm)

b. Kv. dm. masa ittulghuŋ daqha du 2 moghu?
„ „ „ „ „ 5 „ ?
„ „ „ „ „ 8 „ ?
„ „ „ „ „ 9 „ ?

c. Kv. dm. masa byolughuŋ daqhu du 5 kv. sm?
„ „ „ „ „ „ 10 „ „?
„ „ „ „ „ „ 25 „ „?
„ „ „ „ „ „ 40 „ „?
„ „ „ „ „ „ 75 „ „?

Masa mm ju cẋana sizan sm čoẋ (1 sm)?
Sm mosulghuŋ daqha du 1 mm?
Masa mm ju cẋana dm čoẋ? Sm mosulghuŋ daqha du 1 mm?

Joxulla cẋana dm čoẋ 100 mm xilčaẋ, loqulla a bye mm xilčaẋ, masa kv. mm ju cẋana kv. dm. čoẋ? Cẋana kv. dm. mosulghuŋ daqha du 1 kv. mm?

Guču dolu vajna: 1 kv. dm. čoẋ $100 \times 100 = 10000$ kv mm; i boxurg du, 1 kv. mm it ezurlughuŋ daqha du $\frac{1}{10\,000}$ kv. dm.

Cẋa kv. sm. čoẋ $10 \times 10 = 100$ kv. mm, i boxurg du 1 kv mm cẋana kv sm byollughuŋ ($^1/_{100}$) daqha du boxurg

Jieqhal kv. sm kv millimetraška.

Hinci ẋovsur vaj i kvadrataš vovšašca dočlunna muxu huttu (kv. mm, kv. sm, kv. dm, i d. q.).

Ceriŋ aghonaška ẋävsičaẋ, vajna guču dolu, žiniaxa jolun kvadrat ja $^1/_{10}$, ja $^1/_{100}$, la $^1/_{1000}$, ja $^1/_{10000}$ daqha xilar joqqux jolčünaŋ, i boxurg du joqqux jolčüniŋ daqhoš (znamenatel) 10, 100, 1 000, i d. q. cẋa' a, cunna ullieẋ nöliš a joluš du, boxurg.

Cu tajpana drobaš, šajŋ znamenatel 10, 100, 1 000, i d. q. cẋa' a, ullieẋ nöliš a joluš delaẋ, carax ittannij drobaš olu.

Ittanniŋ drobiŋ hottar toxura dijnaču teriẋiŋ hottarx dozuš du. Znamenatel a ca jazdieš dya jazjieču drobušnij, dinaču teriẋašnij juqhurloga ẋovsur vaj. Dya jazdier va-

teriẋa, cẋa bössiŋ bilgilonaš a joluš, masala: 444. Šozlughču moghunieẋ doluŋ 4 mosuzzu duqu du ẋalxarču moghunieẋ dolču 4-nal?

Vajna ma-xa'araŋ ittuz u sov du. Qozlughču moghunieẋ doluŋ 4 mosuzzu sov du šozlughču moghunieẋ dolču 4-nal? ittuzzu sov du.

Guču dolu vajna: ärru aghor lättiš joluŋ razrädd ittuzzu sov xülu ätto aghor šiena ullieẋ jolčul.

Hinca ẋovsur vaj nissiŋ duxunieẋa dagar dičaẋ muxu xülu.

Qozlughču moghunieẋ jolču 4-nal šozlughču moghunieẋ jolun 4 mosuuzu khezig zu? Ittuzzu khezig ju. Šozlughču moghurču 4-nal ẋalxarču moghuniera 4 mosuzzu khezig ju? Ittuzzu khezig ju.

Guču dolu vajna: ättu aghor lättiš joluŋ razrädd ittuzzu sov xilar ärru aghor šiena ullieẋ jolčul.

Hinca 444-na diniŋ razrädaš dya jovlaraŋ bilgilonna „zapätoj" tuxur vaj, cunna küg ättu aghor qiŋ cẋa 4-a dülluš, thaqqa vajŋ dya huttu 444,4.

Thäẋẋara a dillina 4, hinci vaj dicančunna thie a döghna, alaŋ megir du diniču jieančiŋ ittulghuŋ daqha du; bilgil dya huttu di' ittulghuŋ daqha.

Cunna a ätto aghor qiŋ cẋa jieanča jiličaẋ, cu ittulghuču deqhal ittuzzu kheizig xir ju i jieanča, dijnačüniŋ byolughuŋ daqha xir du, dya huttu di' byolughu, i. d. q.

Hinca vajna guš du, zapätojl ättu aghor lättiš doluŋ teriẋaš dijniču teriẋijŋ daqhoš xilar, znamenatel jazdieš dacaẋ a. Ittanniŋ drobiŋ znamenatel ättu aghor jistieẋ jolču razzädax xäa, masala: 2,2 — ättu aghor jolun (2) ittulghuŋ daqhoš du, 2,02 — hinca ättu aghor jolun(2) byolughu daqhoš du, 2002 — hinci ezurlughuŋ daqhoaš du, i. d. q.

Huŋ ju ittanniŋ drob?

Vaj cẋa' dieqhaẋ 10, 100, 1 000, i. d. q. cẋanna ulloẋ nöliš jolču teriẋašna, vajŋ dya huttur ju ittanniŋ drob.

Albak boxuču ünthieẋ vaj teriẋaš jazdičaẋ, ättu aghor ulloẋ lättiš dolun teriẋa ittuzzu khezig du ärru aghorču razrädčürčul, cu thie a döghna, ittanniη drobaš išttiη jazjo: dijnaču teriẋana ullo ättu aghor ittul'hun daqhoš, carna ättu aghor — byolughun daqhoš, thaqqa ezirlughu, i d. q., masala:

It eziṙnaš	Eziṙnaš	Byenaš	Ittannaš	Dijna cẋalxa	Ittulghu	Byolughu	Eziṙlughu	It eziṙlaghun
					2	7		
				3	0	1	5	
			1	4	9	0	4	
				5	1	2	7	3
		1	0	2	0	0	1	4

Jazjo:
0,27
3,015
14,904
5,1273
102,0016

Dijnaniġ drobiex „zapätaj a“ tuxuš qhastado.

Jazjiel hara drobaš:

1. Barh dijnan, Jalx ittulghun.
2. Ši' dijnan, qojtta byollughuη.
3. Nol dijnan, tqhe pxi' boyllughun.
4. It dijnan, jalxitta boyllughun.
5. Bye tqhe cẋa' dijnan, pxi'ittulghun.
6. Vorh dijnan, bye quztqha ezurlughun.
7. Pxitta dijnan, jalxitta byollughun.

Drobaš nijsiŋ jazjar.

Drobaš nijsiŋ jazjaŋ, zapälojl küg ättu aghor mülxu daqha mičźa düllu xaaŋ dieza, masala:

1. Zapätojna küg ättu aghor źalxarču mettieź ittulghuŋ daqhoš du
2. „ „ „ „ šozlughču „ byollugŋ daqhoš du.
3. „ „ „ „ qozlughču „ ezirlughuŋ „ „
4. „ „ „ „ jöuzlughču „ it eztrlughuŋ „ „
5. „ „ „ „ pöuzlughču „ bye ezirlughuŋ „ „
6. „ „ „ „ jolxuzlughču „ millionulghuŋ „ „

Hara nieqh vajna xi'čaź, drobaš jazjaŋ attaŋ xir du, masala: ši' dijnaŋ, jalx bye ezirlughuŋ jazdieš xilčaź, ši' dya jazdir du, thaqqa zapätoj tuxur ju, hinca źavsaŋ dieza vaj, „bye ezirlughuŋ" mosulghuŋ mettig ju; bye ezirlughuŋ pxöuzlughču mettieź ju, cunna thie qaččalc jolun 1, 2, 3, 4 jesiŋ ju, cu jesiŋ jüsuču mettie nölaš joxkur ju, pxöulghuču mettie jalx a jazdieš = 2,00006.

7 dijnaŋ, 425 millionulghuŋ: 7 jaz a doj zapätoj tuxu, million jolxulghuŋ mettig ju küg ätto aghor zapätojna, vajŋ qo' bien teriźanaŋ bilgilo jac, cündeli źalxara qo mettig jesiŋ jüsu, cu jesiŋ jüsuču mettie nöliš joxkur ju vaj = 7,000525, i. d. q.

Jazdiel hara teriźaš

1. 8 dijnaŋ, 12 byollughuŋ.
2. 25 dijnaŋ, 125 ezirlughuŋ.
3. 144 dijnaŋ, 6 it ezirlughuŋ
4. 75 dijnaŋ, 26 millionulghuŋ.
5. 0 dijna, 8 littlghuŋ.
6. 0 dijnaŋ, 25 ezirlughuŋ.
7. 25 dijnaŋ, 825 ezirlughuŋ.
8. 120 dijnaŋ, 7 it millionulghuŋ.

Diešal hara teriźaš

1) 12,29	7) 17,0008	13) 125,42
2) 25,075	8) 25,00125	14) 0,042
4) 0,125	9) 0,7145	15) 8,0675
4) 15,007	10) 0,007145	16) 25,00257
6) 0,741	11) 2,00002	17) 100,000025
6) 26,0041	12) 42,0125	18) 0,0000001

Drobiŋ joqoullij, žimullij qhastadar:

Ẋalxa vaj jillina kvadratniŋ decimetr daga locur vaj. Cu ċoẋ it moghu bara, moghunca 10 kvadratiŋ santimetr jara: moghunna ċoẋ 100 kvadratniŋ santimetr xülu, cundeli 1 kv, sm kv. dm byollughuŋ daqha du, i išttiŋ jazdir du: 0,01 kv dm = 1 kv sm. Cẋa moghu kv dm ittulghuŋ daqha du, i dya jazdo qu tajpana: 0,1 kv dm; cu moghunna ċoẋ 10 kv sm ju, i jazdir du išttiŋ: 0,10 dm, hinca ẋovsur vaj, cẋa moghu ittulghuŋ daqha xilčaẋ, i išttaŋ dya a jazdičaẋ (0,1), cẋana moghunnaċoẋ 10 kv sm xilčaẋ, i išttiŋ dya a jazdičaẋ (0,10 kv dm), thaqqa vajna guču dolu cẋa moghu a, 10 kv sm a nisiŋ xilar, cundeli 0,1 = 0,10 kv dm.

Q i ŋ a: sömaŋ ittulghuŋ daqha du ši šaj=0,1 som: sömiŋ byolughuŋ daqha du 1 kepek=0,01 som. Šina šajnna ċoẋ 10 kepek ju=0,10 som, cundeli 0,1 som=0,10 som du.

Cunna thie a döghna, ättu aghor joluŋ nöliš humanaŋ a ẋiesapie jac, cundeli 0,1 = 0,10; ättu aghor nöliš thie jazjaŋ a, dya jaj'aŋ a megir du, cunax teriẋa xijca ca lo.

Qu teriẋiex mülxu duqu du:

1. 0,2, ja 0,20, ja 0,200	4. 0,7	5. 1,2	6. 8,8	7. 9,05
2. 0,5, ja 0,50, ja 0,500	0,71	1,21	8,85	9,052
3. 0,8, ja 0,80, ja 0,800	0,712	1,214	8,855	9,0526

Dijnaŋ teriẋaš a, ittulghun daqhoš a, byolughuŋ a, ezirlughuŋ a daqhoš a cẋana baramieẋ du, ja dac?

Dijnaŋ teriẋaš nisiŋ xilčaẋ, mülxuču daqhoška ẋažaŋ dieza? Dijnaŋ teriẋaš a, ittulghu daqhoš a misiŋ xilčaẋ mülxuču daqhoška ẋažaŋ dieza?

Dijniŋ teriẋaš a, ittulghuŋ a, byolughuŋ a daqhoš nisiŋ xilčaẋ mülxuču daqhoška ẋažaŋ dieza?

Qu thie a doghij hottajiel joqqullij, žimullij droba qhastoran baqho.

Cu teriẋiex uggur a žimiŋ teriẋa mülxu du: 3,2 3,5 3,198 3,001 3,7 3,70 3,700 3,95 3,05 3,18 3,098.

Drobaš cẋana baramieẋ jazjar.

Jazjiel cẋana baramieẋ 0,3 s. 0,52 som; 0,3 som buoxučunna qaanna ättu aghor ullie nol (0) jazjir ju = 0,30 som (cunax žimiŋ ə, joqquŋ a ca xiliŋ drob).

Guču dolu: drob baramieẋ nisjaŋ ättu aghor nöliš jaxkaŋ jeza vuqūnaŋ massa a jelaẋ a terẋaŋ bilgilo, occul jakxaŋ jieza

Jalajiel hara drobaš cẋana baramie:

0,2 —0,75 4,48 —7,008
0,5 —0,32 6,2 —0,1005
0,33—0,251 10,025—7,51
0,05—0,7 15,127—0,01
10,104—3,0025
5,5 —0,042
0,02 —0,570 —0,78254
1,5 —0,205 —0,620135

Ittanniŋ drobaš xijcajalar.

Ittannij drobaš nöliš ättu aghor thie jazjarca ca xijcaluš xilčaẋ, ättu aghor jistieẋ joluŋ nöliš dyajaxarx a xijcalnr jac baramieẋ: masala, 0,60 som. Nol dyajaqqarca 60 kep. jolčuẋ vaj er du 6 ši šaj.

Dya jaxal ättu aghor jistieẋ joluŋ nöliš:

0,20	5,100	5,00700	17,600	0,50
0,320	7,4200	0,5000	18,5020	4,750
5,070	10,020	0,7800	0,0700	14,0800

5 metr 50 sm. jazjiel drobašca. Larar: 5 m. 50 sm = = 5,50 m = 5,5 m. Jazjiel drobašca:

1) 6 m 45 sm
2) 7 m 80 sm
3) 15 m 26 sm
4) 11 m 5 sm

5) 21 m
6) 2 m
7) 1 kg 400 gram,
8) 5 kg 750 gr.

9) 7 som 52 kep
10) 15 som 8 kep
11) 85 kep
12) 1 kep

13) 25 som 15 kep
14) 87 som 7 kep

15) 11 kep
16) 37 kep
17) 5 som 74 kep
18) 110 som 5 kep

Jazjiel cherin terixašca ittannij drobaš:

1. 2,5 m = 2 m. 50 sm
2. 7,25m=?
3. 12,05m=?
4. 18,75 m =?
5. 42,45 kg=?
6. 15,725 kg=?
7. 25,35 som=?
8. 110,75 som=?
9. 37,850 som=?

Jazjiel drob 0,25. Zapätoj ozal ättu aghor cxana bilgilonna thijxa = 2,5. Mülxu joqqu ju: 0,25, ja 2,5. Mosuzzu joqqu ju drob?

Zapätoj šina bilgilonna thäxa jäqqičaχ hun xülu?

Ättu aghor zapätoj cxana bigilonna thäxa jäqqičaχ terxa ittuzzu doqqun xülu, šina bilgilonna jäqqačaχ — byozzu, qaanna jäqqičaχ — ezurzzu, i. d. q.

Hara terixaš ittuzzu doqqun diel: 0,14; 2,57; 13,254; 0,75 0,5

Hara terixaš byozzu doqqun diel: 0,752; 2,45; 0,9675 12,545 0,2

Zapätoj ärru aghor ozal cxana bilgilonna thäxa 2,5, xir du 0,25; mülxu joqqun ju, mosuzzu a ju?

Zapātoj ārru aghor ozarca cẋana bilgilonna thāẋa, drob ittuzzu žimin xülu; šina bilgilonna özčaẋ—byozzu, i. d. q.

Žimin xilital ittuzzu: 0,25; 1,2; 25,54; 127,5; 5,5; 10,2 15,2 0,2

Žimin xilital byozzu: 0,2; 25,5; 124,25; 101,4; 27,2; 725,75; 122,750.

Šāš daga a lacij, daqqij diel teriẋaš 10-zij, 100-zij, 1000-zij
„ „ „ žimin „ „ 10-zij, 100-zij, 1000-zij

Dijnan teriẋa dacaẋ cünin metti, „nul" jüllu. Drob jöšuš, xalxa dijnan teriẋa döšu, thaqqa drob jöšu, thāẋẋara dolču deqhin chie a joqquš.

Masala: 5,25—pxi' dijnan, tqhe pxi' byollughun, 0,132—nul dijnan, cẋa bye tqhe šitta—ezirlughun.

279. Jiešal: 0,2; 2,06; 3,12; 0,137; 13,208; 1,015; 8,003 9,05; 0,0073; 14,36024; 0,5644; 123,001495; 18,00019; 0,75.

Drobaš jaqqin xilital:

280. 5,37 joqqun jie 10-zu
0,387 „ „ „
0,008 „ „ „
0,7 „ „ „
0,12 „ „ „

281. 1,305 —byozzu.
2,25 „
0,513 „
0,1534 „
5,7805 „

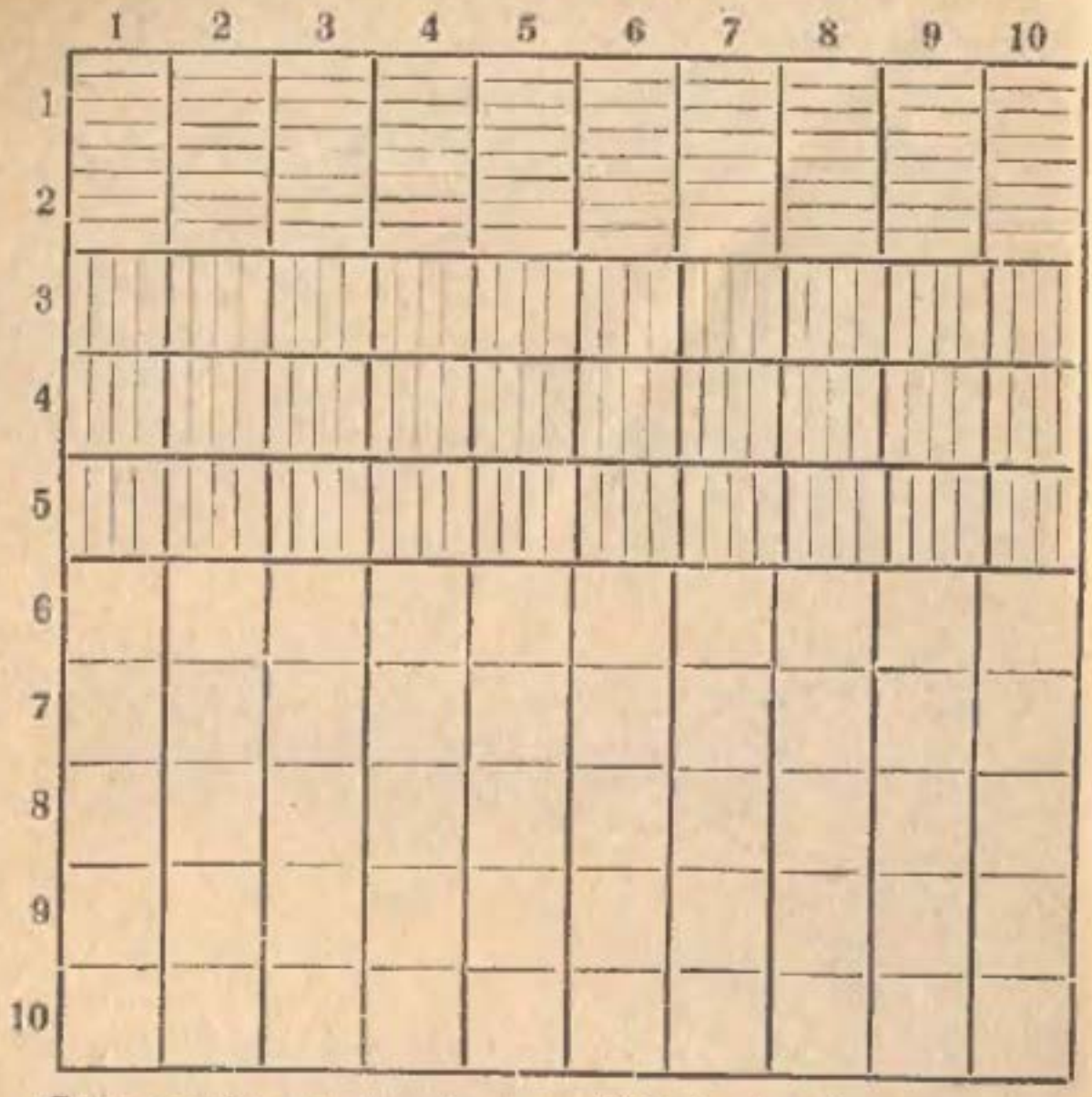
Drobaš žimin xilital:

282. 48,2 ittuzzu žimdie
21,25 „ „
0,06 „ „
0,2 „ „
4,5 „ „

283. 5,087—byozzu.
0,065 „
27,428 „
75 5 „
4,72 „

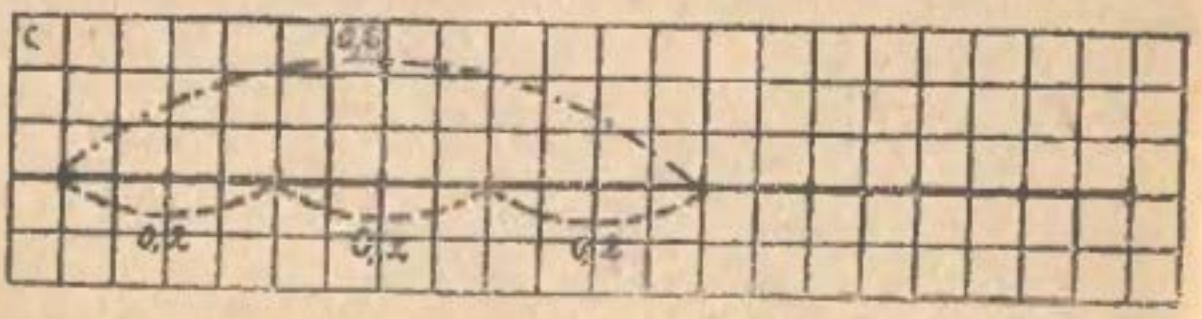
281. 8,2 — ezirzzu
25,72 „
422,8 „
581,25 „
7254,55 „

Ittannin drobin thietoxar.

Cxa moghu qu kvadratan = 0,1 daqha du.
Cxa kv santimetr qu kvadratan = 0,01 daqha du.
Hara kv dm ju, qünca thietoxaran xiesap dier vaj:

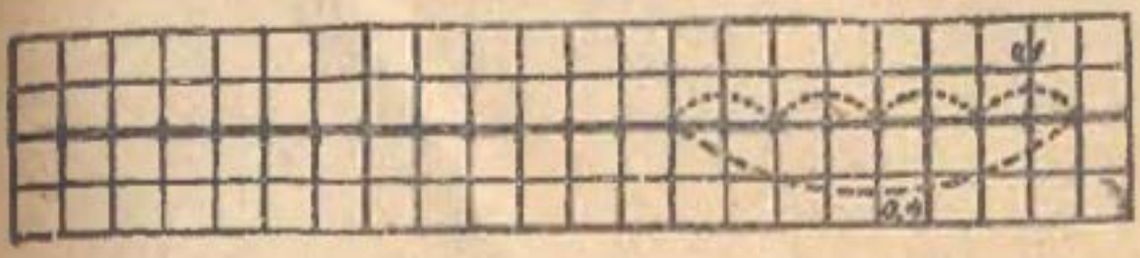
0,2 + 0,3.

0,2 masa moghu bu qu kvadratan?
0,3 " " " " ?

Cu šinnaŋ žamy.miel xir du? (qu sürta thiex drob lus-tiŋ gojťu).

Cźa moghu = 0,1 xilčaź, masa ittulghuŋ daqha xir du 5 moghu?

Qu sürta thie a doghij, hara drobaš vovšax toxal:

1) 0,5 + 0,2	3) 0,1 + 0,8	5) 0,5 + 0,5	7) 0,01 + 0,03
2) 0,6 + 0,3	4) 0,4 + 0,1	6) 0,7 + 0,3	8) 0,05 + 0,04

9) 0,08 + 0,07	11) 0,35 + 0,42
10) 0,25 + 0,30	12) 0.53 + 0,27

Cźa moghu = 0,1 daqha duj a xuuš, žiminŋ kvadrat = 0,01 juj a xuuš vovšax toxal hara terixaš:

1) 0,2 + 0,025	5) 0,12 + 0,08	9) 0,1 + 0,84
2) 0,3 + 0,35	6) 0,17 + 0,03	10) 0,27 + 0,33
3) 0,25 + 0,4	7) 0,3 + 0,62	11) 0,45 + 0,4
4) 0,15 + 0,45	8) 0,8 + 0,77	12) 0,37 + 0,23

Jaqqiŋ drobaš vovšax tuxuš, thie-khiel a jexkina (byoghumca), daqqiŋ terixaš vovšax tuxuš sanna, ittančiŋ baramiex (razrädaš a) tuxu, masala:

$$\begin{array}{r} 3{,}08 \\ +\ 5{,}48 \\ \hline 8{,}54 \end{array}$$

Thietoxar ättu aghor düjna ärru aghor sźa a xülu, zapätoj nissiŋ zapätojana khiel a hottoš.

Horš byoghumca jazdieš vovšax toxal:

285.

0,2 + 0,6 = ?
5,24 + 1,2 = ?
0,5 + 0,3 = ?
0,21 + 0,48 = ?
25,23 + 2,55 = ?
7,2 + 0,825 = ?
0,06 + 1,23 = ?
0,004 + 0,43 = ?
5,6 + 0,2 = ?

286.

0,25 + 0,35 = ?
2,28 + 3,44 = ?
1,75 + 0,05 = ?
4,4 + 5,5 = ?
6,7 + 3,8 = ?
0,4 + 0,25 = ?
28,5 + 0,008 = ?
75,25 + 2,05 = ?
482,2 + 0,485 = ?

287.

0,285 + 0,5 = ?
0,006 + 1,7 = ?
25,5 + 25,5 = ?
8.7 + 0,25 = ?
0,4 + 0,2 = ?
7,5 + 2,4 = ?
4,3 + 1,5 = ?
0,8 + 2,7 = ?
0,63 + 0,875 = ?

Žamy xijcadalar.

15 + 32 = 47. Žamyax hun xir du xalxarču thietuxurgana thie 10 töxčax? Žamy sov der du, ja žimlur du? Miel sov der du? Šozlughčunna thie toxal 10. Žamyax hun xir du?

44 — 28 = 78. Xalxarču thietuxurgax 20 dya däqqičax, žamyax hun xir du: žimlur du, ja doqqun xir du? Šozlughču thietuxurgax dya doqqur vaj 20. Hun xir du žamyax?

Hun xir du xalxarču thietuxurgax 15 dya däqqičax, šozlughčunna thie 15 töxčax?

Šäš daga a lacij masalaš, žamyax xülčünga xavsal.

Qunax hun guču dolu vajna šäš xavsal.

Disnarg xijcadalar.

45—18=27. Hun xir du žimlurgana 15 thie tŏxčaŕ? Cunax 15 dya dăqqičaŕ? Hnn xir du dya doqqučunna 15 thie tŏxčaŕ? Cunax 15 dya dăqqičaŕ?

58—33=25. Hun xir du žimlurgana 15 thie tŏxčaŕ, dyadoqqučunna a 15 thie tŏxčaŕ? Hun xir du disnargax, žimlurgax a, dyadoqqučux a 15 dya dăqqičaŕ? 25 dya dăqqičaŕ?

Šăš masalaš a daladaj xavsal, disnargax hun xir du thie tŏxči a, dya dăqqiči a žmilurgax a, dyadoqqučux a?

Guču hun dolu vajna?

„x"—dyadaqqarca a, thietoxarca a.

1. 50+x=87. Xalxara thietuxurg 50 du, muxu karon dieza šozlughnig?

2. 36+x+25=80. Muxu karon dieza bilgil docun thietuxurg?

3. x+10+25+12=65. Karajiel „x" (iks).

4. x+32= 57
   17+x = 35
   x+54= 82
   x+15= 37
   x+80=140

5. 2,16+x=7,458
   x+21,25=51,76
   31,7+x=84,569
   x+18,1845=44,53,06
   x+249,9215=523,018.

Karajiel „x" (iks)

1. x—8=4. Žimlurg muxu karon dieza?
2. 34—x=16. Dyadoqqurg muxu karon dieza?
3. x—32—46. Karadiel žimlurg.
4. 84—x=33. Karadiel dyadoqqurg.

5. 47—x=18
   x—23=14
   401—x=87
   80—x=36
   211—x=97

6. 41,13—=x 18,27
   x—27,75=38,254
   x—19,14=44,37
   x—87,721=112,547
   14,56—x=0,724.

288. 12,08 + 0,25 + 3,85 = ?
4,2 + 25,75 + 48,27 = ?
125,82 + 0,4 + 75,824 = ?
0,3 + 27,25 + 3,249 = ?
0,25 + 8,28 + 125,495 = ?

289. 4,05 + 03 + 0,25 = ?
0,8 + 2533 + 4,85 = ?
2,5 + 002 + 9,38 = ?
0,6 + 38 + 5,59 = ?
26,4 + 06 + 9,25 = ?

Dyadaqqar ittannin drobin.

1) 0, 7 — 0, 3
2) 0, 4 — 0, 2
3) 0,75 — 0,35
4) 0,87 — 0,45
5) 0,8 — 0,25
6) 0,85 — 0,6
7) 0,77 — 0,5
8) 0,5 — 0,32
9) 0,9 — 0,67
10) 0,8 — 0,47
11) 0,3 — 0,29
12) 0,5 — 0,275

Ittannin drobaš dyajaqqal, byoghumuca jazdieš, razrăd razrăd khiela jazjieš, dijnan terixaš dyadoxuču noqqha dyaa doqquš, buxu disinčunna nissin khiel zapätoj a tuxuš:

1. 7,33 — 5,23
9,67 — 4,42
10,25 — 7,35
15,81 — 10,78
17,45 — 12,97
20,05 — 10,45
14,25 — 10,08
20,08 — 15,12

2. 35,125 — 17,051
40,007 — 25,033
5,18 — 3,88
7,07 — 5,13
11,01 — 8,42
10,12 — 7,09
46,105 — 37,247
50,002 — 25,027

3. 8,4 — 5,347
7,2 — 3,985
8,42 — 0,087
10,05 — 7,2075
9,5 — 7,349
12,95 — 10,5007
15,08 — 10,2005
0,05 — 0,375

Naggax zamančox žiinlučun razrădaš qočuš ca xülu dyadoqqučünin razrădaška, thaqqa öšuš dolču razrădašnaču nölix joxku dyadaqqarna ättonna.

Dyadaqqaraŋ masalaš:

290. $3-0{,}87=?$
$1-0{,}75=?$
$6-5{,}5=?$
$8-3{,}75=?$
$14-4{,}9=?$

291. $0{,}25-0{,}15=?$
$0{,}75-0{,}625=?$
$16{,}28-8{,}75=?$
$11{,}06-9{,}88=?$
$0{,}8-0{,}625=?$

292. $14{,}25-8{,}76=?$
$125{,}01-78{,}75=?$
$22{,}35-9{,}895=?$
$11{,}5-6{,}610=?$
$2{,}5-1{,}75=?$

293. $83-x=67$
$x-0{,}75=2{,}28$
$14{,}25-x=8{,}78$
$25{,}06-x=17{,}75$
$x-28{,}7=41{,}13$

294. $41{,}5-x=27{,}85$
$x-0{,}12=1.08$
$x-8{,}5=6{,}75$
$18{,}25-x=11{,}89$
$x-13{,}25=22{,}934.$

295. $0{,}75+18{,}95-17{,}48=?$
$41{,}6-37{,}14+0{,}25=?$
$4{,}5+17{,}25-18{,}85=?$

296. $38{,}1-29{,}75+14{,}06=?$
$57{,}92-52{,}74+4{,}05=?$
$81{,}58-71{,}59+0{,}8=?$

297. $(9{,}89+1{,}054)-(2{,}75+0{,}8)=?$

298. $(9-3{,}746)+(2{,}24+0{,}341+3{,}07)=?$

299. $(2{,}305+12{,}5+6{,}0092)-(15{,}07-4{,}3732)=?$

300. $(18{,}75+16{,}00017+2{,}304)+(0{,}17+2{,}8+0{,}0879)=?$

301. $74{,}3+[8{,}7225-(3{,}108+2{,}7)]=?$

302. $(7-5{,}35)+(2-0{,}14)+(3{,}41+27)+(4{,}5-3{,}24)=?$

303. $[(54{,}66-12{,}1+9)-(13{,}2+41{,}75)]+13{,}82=?$

304. $(75{,}8-69{,}95)+(96{,}59-57{,}892)=?$

305. $[(45{,}53+0{,}14+18{,}75)-(17{,}25-14{,}6+22{,}958)=?$

Iecar.

1. Txaŋ dözul 5 adam du, hor adamana dijnaś 0,9 som xarž jolu. Miel xarž jer ju 5 dijnaś?

2. Belxiločo 1 saxtieẋ 0,4 som doqqu. Miel doqqur du co, 8 soxtieẋ dijnaẋ bolx a bieš, 5 dijnaẋ?

Khadinan metrax 0,5 som doqqu. Miel doqqur du 8 metrax? 6 metrax? 10 metrax? 9 metrax?

Drob dijnaču terixaca iecar.

1. 0,5 ieca 4-zu boxurg — 0,5 boxurg sanna dolun di' terxa vovšax toxa boxurg du: $0,5+0,5+0,5+0,5=2,0$.

2 Das šien khantana 3 tetrad iecna battana. Masa tetrad iecan dieza 6 battana?

3. Cxana traktoro dijnaẋ 2,5 ga oxuna do. Masa ga oxur ju 6 dijnaẋ?

Baqho: Drob dijnaču terixanca iecan, dijnan terixaš sanna iecan a iecna, xillargax küg ättu aghor terixanan bilgilonaš dya qhaston jieza, zapätojna ättu aghor massa a xillieẋ a bilgilo, occul dya qhastor ju.

Xillarg xijca ca luš xilarna duquxülůturgin mettigaš xijcarx, cundeli, drob dijnaču terixaca iecči a, dijnan terixa drobaca iecči a cxabössin du, masala:

1. $0,7\times 8=5,6$; zapätoj tiergal a ca jieš 7 iecan dieza 8-zu, xir du 56. Küg ättu aghor zapätoj a tuxuš terixaš dya qhastičaẋ, duquxirgana juqqhieẋ massa a xillieẋ a, vajn dya huttur du $0,7\times 8=5,6$.

$8\times 0,7=5,9$. Cu vaj biccanču novqha duqxülüturgana juqhura zapätoj a loruš, duquxirgana juqhura sanna.

2. $48\times 5=240$. Hun xir du xillargax duquxirg šozzu žimdičaẋ? Dŏuzzu žimdičaẋ? Pxŏuzzu žimdičaẋ? Borhuzzu žimdičaẋ?

3. $7\times 16=112$. Hun xir du xillargax duquxülüturg 2-zu žimdičaẋ? 9-zu žimdičaẋ? 8-zu žimdičaẋ? 19-zu žimdičaẋ?

Šäš daga a lacij masalaš, laran a larij xavsal, hun xülu xillargax duquxirg a, duquxülüturg a xijcarca baramieẋ? Hun guču dolu vajna?

Dagax laral:

1. 0,3×3	2. 0,6×3	3. 0,05×4	4. 0,07×6	5. 0,09×6
0,4×2	0,3×4	0,08×3	0,08×5	0,07×8
0,2×4	0,2×5	0,09×4	0,09×7	0,09×5

6 0,14×3	7. 0,17×6	8. 0,48×3	9. 0,004×5	10. 0,12 ×5
0,25×4	0,19×5	0,52×4	0,008×2	0,012×2
0,18×4	0,27×3	0,36×5	0,009×4	0,025×4

11. 0,024×5
0,044×5
0,038×5

1) 16—duquxirg
× 6—duquxülüturg
96—xillarg

2) 5×6×8=240
duqux lüjturš xillarg

Duquxülüjturgin mettigiš xijcarax, xillarg baramieš ca xijcalo.

Masala: 1) 4×6×3=72
6×3×4=72
3×4×6=72

2) 15×X=60—Guš docun duquxirg muxu karon dieza?
x×4=60—Guš docun duquxülüjturg muxu karon dieza?
15×4=60

Qu masalašca qhastadiel miel du guš docurg (X):

1. 16×x = 80	4. x×16=256	7. 65×x=325
2. x×32=128	5. 24×X =168	8. x×9 =225
3. 52×x=416	6. x×12=180	9. 33×x =396

10. x×18= 270
11. 75×x = 975
12. x×87=1479

Xillarg xijcadalarx lăcna:

1. $16 \times 4 = 64$. Hun xir du xillargax, duquxirg 2-zu sov dăqqičaẋ? Xillarg žimlur du, ja duqu xir du? Mossuzzu?

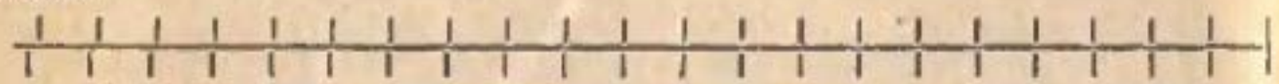
2. $32 \times 3 = 96$. Duquxirg 2-zu sov dăqqičaẋ, hun xir du xillargax? Mosuzzu sov der du xillarg? 3-zu sov dăqqičaẋ? 4-zu? 5-zu?

3. $7 \times 8 = 56$. Hun xir du xillargax duquxulüjturg 2-zu sov dăqqičaẋ? 3-zu sov dăqqičaẋ? 4-zu? 5-zu? 6-zu? 10-zu?

4. $6 \times 9 = 54$. Hun xir du xillargax duquxirg a, duquxulüjturg a 2-zu sov dăqqičaẋ? 3-zu? 4-zu? i d. q.

Dijnaču terixax daqhoš karadar.

Qu sizana thieẋ tqha daqha du; masa daqha xir du 0,4 sizax?

Ẍovsur vaj cu sizan ittulghun daqha miel xülu. Vaj dijnan siz 20 deqhie dieqhniera, 20 ittanna dieqhčaẋ, 2 xir du, cunax xăa-q vana 0,4 miel xülu, cunax $2 \times 4 = 8$, hunda ălčaẋ, 0,4 dōuzzu duqu xilarna 0,1-al.

Dagaẋ laral:

Txan chienna gonaẋ sintarš jöghna; 80 sintar ju jerrig e; carax 0,4 daqha qhaẋašto ju, jisnarš akkacieš ju. Masa ju qhaẋaštu a, akkaci a?

Buhunan-Jürtanij, Martannij juqhaẋ 20 km ju. Ghašločo 0,6 daqha nieqh bina. Masa km jisna buxu?

Axarxočun 240 punt kha dara. Cunax 0,3 daqha šiena a ditna, disnarg kooperacie a della khadinaca xijcina. Miel della kooperacina?

Jozunca laral:

Örzan-Ghalara Sölžan-Ghala 24 km ju. Cunax 0,3 daqha thulg billina ju. Masa km nieqh bu thulgan?

Laiar: Berrig a nieqh = 24 km bu. 0,1 = 2,4, ja 24-i ittuzzu khezig du; zapătoj kŭg ărru aghor cxana bilgilona sieха jăqqičixana dovlu: 0,3 daqha = 2,4 × 2 = 7,2 km.

Cu thie a dŏghna, cxa', ja masitta daqha dijnaču terixax karon, dijnan teriха drobaca ieččixana tŏar du.

Laral:

1. 0,4 × 12
   0,3 × 16
   0,8 × 12
   0,7 × 24
   0,6 × 48
   0,9 × 36

Dijnaču terixan daqhoš karadar izza du

Karadiel:

2. 0,5	daqha	8-x	**3.** 0,9	daqha	68 - x
0,10	„	120 „	0,35	„	124 „
0,1	„	200 „	0,75	„	45,5 „
0,1	„	1400 „	0,08	„	50,4 „
0,1	„	246 „	0,25	„	507,75 „
0,1	„	121 „			

Masalaš:

1. 0,9 × 9	**2.** 8 × 0,9	**3.** 25 × 0,4	**4.** 0,072 × 5
0,8 × 7	7 × 0,9	0,9 × 26	0,015 × 12
0,9 × 8	9 × 0,6	100 × 0,7	112 × 0,6

5. 0,044 × 14 **6.** 2,05 × 34
0,72 × 15 1,086 × 5
0,54 × 16 18 × 3,45

306. 0,2 × 5 = ?	**307.** 0,5 × 14	**308.** 41 × 0,2 = ?
0,4 × 2 = ?	0,7 × 12	5 × 3,15 = ?
0,3 × 6 = ?	0,8 × 15	17 × 0,75 = ?
0,8 × 4 = ?	0,2 × 28	14 × 5,45 = ?
0,5 × 5 = ?	0,3 × 54	28 × 0,5 = ?

309. 0,4 × 0,5 = ?
5,32 × 0,4 = ?
7,2 × 5,2 = ?
0,25 × 2,5 = ?
0,8 × 0,3 = ?

310. 0,02 × 0,5 = ?
0,05 × 0,7 = ?
0,07 × 0,2 = ?
0,09 × 0,3 = ?
0,06 × 0,6 = ?

311. 0,3042 × 0,72 = ?
5,125 × 2,25 = ?
0.3425 × 1,03 = ?
28,35 × 2,005 = ?
4,3492 × 3,375 = ?

312. 2,23 × 0,25 = ?
24,754 × 2,75 = ?
0,025 × 0,05 = ?
1,48 × 0,004 = ?
5,754 × 0,2 = ?

313. 3,12 × 0,25 = ?
5,25 × 0,07 = ?
13.15 × 2,28 = ?
0;755 × 6,54 = ?
4,8 × 4,49 = ?

314. 0,708 × 0,25 = ?
0,75 × 4,5 = ?
0,09 × 0,84 = ?
0,285 × 6,57 = ?
9,25 × 0,75 = ?

315. 7,3257 × 3,25 = ?
21,5768 × 4,15 = ?
12,0025 × 1,4 = ?
1,0005 × 0,02 = ?
8,5724 × 9,78 = ?

316. 103,5 × 8,08 = ?
225,32 × 0,19 = ?
25,756 × 4,26 = ?
56,481 × 6,425 = ?
49,028 × 0,524 = ?

317. 237,28 × 4,5 = ?
29,45 × 0,75 = ?
0,025 × 3,25 = ?
0,205 × 5,206 = ?
26,734 × 0,725 = ?

318. 0,0025 × 8 = ?
0,5006 × 12 = ?
7,0056 × 1,28 = ?
4,66 × 0,05 = ?
0,825 × 24 = ?
15,0756 × 0,5 = ?
8,0004 × 2,5 = ?

319. 0.0084 × 24 = ?
0,025 × 15 = ?
0,4008 × 75,5 = ?
4,2075 × 86,45 = ?
18,0657 × 25,48 = ?
95,7268 × 25,75 = ?
4,0008 × 5,27 = ?

320. 0,48 × 0,05 = ?
0 725 × 0,025 = ?
25,275 × 0, 75 = ?
46,78 × 0,58 = ?
82,165 × 0,6005 = ?
67,285 × 0,025 = ?
0,005 × 75,725 = ?

Drob dijnaču terixanca iecar:

321. 8 sa čox doluš dözul bu, hor sinna dijnax 0,6 som xarž xülu. Miel xarž xülu dijnax dözulna?

322. Cxana biešara axarxočo guljina 0,42 t. kartolaš, vuqu biešara—quzzu sov. Miel kartolaš guljina šozlugču biešara?

323. Belxiločunna hor soxtuna 0,5 som lo. Masa som lur du cunna 12 soxtiex?

324. Khadinaq 1 metrax 0,8 som doqqu. Huq max bu 14 m.? 23 m.? 48 m.?

325. As hor dienna jo xarž 3,7 som. Miel xarž xir ju saq 15 dijnax? 30 dijnax?

326. Noxčiq neniq mettiq kursaškax hor kursantana dijnax 0,58 s. xarž xülu juuču humanax. Miel xarž jer ju 297 kursantana 1 dijnax? 15 dijnax? 30 dijnax?

327. Juqqhieraču xiesapiex, dijnax 1 kursanto 0,2 tetrad jazdo. Masa tetrad jazdo 297 kursanto 1 dijnax? Cxana dekadiex?

328. Cxana lampiex dijnax 0,08 s. dolu. Masa som der du 24 lampiex 1 dekadiex?

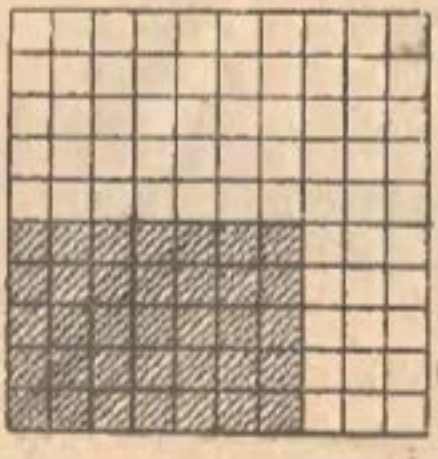
Drob drobaca iecar.

Kvadrat jilliuču surta thiex vaj gajtira kvadrat šoruulla a it bienna jieqhčax, joxulla a it bienna jieqhčax, 100 bien hottar, hor cxa bien byollughuq daqha a doluš. Hinca vaj šorulla 6 bien, joxulla 8 bien ču läccax, berrig a ču läcnarg xir bu $6 \times 8 = 48$ bien. Dijnaču kvadratan mosulghuq daqha du 48 bien? Xävsičax vajna karor du: 1 bien byollughuq (0,01) daqha xilar, 48 bien—šovztqhe borhuzzu sov xir du = 0,48 kvadratan. Majdanan baram šorulla joxullica iecčax qhästa: 6 bien šorullin 0,6 daqha du; 8 bien—joxullin 0,8 daqha du, cu thie a döghna, jerrig a cara ču läcna majda 48 bien bu, i xülu $0,6 \times 0,8 = 0,48$ kvadratan.

Baqho. Drob drobaca iecaŋ, zapătojš dya a tijsina, dijnaŋ terixaš sanna iecaŋ dieza, xillargax kŭg ättu aghor dŭjna sxa zapătoj tuxuš qhaston jieza, duquxirganij, duquxülüturganij jjuqhax zapătojšna kŭg ättu aghor massa a terixaŋ bilgilo xillieẋ a, occul bilgilonaš.

Masala: $0,4 \times 0,9 = 0,36$; $0,5 \times 0,12 = 0,060$; $5,42 \times 0,6 = 3,252$.

1.	2.	3.	4.	5.
$0,2 \times 0,7$	$0,02 \times 0,7$	$3,2 \times 0,2$	$0,12 \times 0,7$	$2,3 \times 0,05$
$0,4 \times 0,7$	$0,05 \times 0,4$	$2,3 \times 0,4$	$0,35 \times 0,2$	$6,1 \times 0,04$
$0,6 \times 0,3$	$0,08 \times 0,6$	$1,8 \times 0,5$	$0,45 \times 0,7$	$8,2 \times 0,06$
$0,8 \times 0,5$	$0,04 \times 0,8$	$2,5 \times 0,4$	$0,26 \times 0,5$	$6,4 \times 0,08$
$0,4 \times 0,7$	$0,09 \times 0,5$	$4,3 \times 0,5$	$0,45 \times 0,6$	$9,3 \times 0,06$

Hara kvadrat bye bienie jieqhna. Cxa bien 0,01 xülu. Cxana aghor 5 bien, vuqu aghor 7 bien sxa lăcna vaj. Drobašca i gojtuš: 0,5; 0,7, xir du = 35.

$$0,5 \times 0,7 = 0,35.$$

329. Bepigan 1 kg. max 0,125 som bu. Hun max xir bu 7,5 kg?

330. Mexkidättinan 1 litraŋ max 0,35 kep. Bu CRK-x. Lamčox 0,25 l. 0,45 som doqqu. Miel sa jolu spekulăntašna 20,5 l.?

331. Juqqhieraxočunna 0,75 centner jalta thie dožina kantraktacieca, kulakana—8,25-zij sov. Masa centnet jalan ieza kulako juqqhierču xiesapiex?

332. Cẋalxa baxamaš lieločušna hor sinna 0,3 ga moxk bella Šelaẋ. Kolxozašna 5,5-zu sov beila. Miel moxk qočur ču 125 baxam bolču kolxozana?

333. Lamthieẋ caniŋ mettig sinna qoču 0,12 ga, oxunan mettig—6,5-zij sov ju. Miel moxk bu lomarču axarxočuŋ?

334. Gotanca cẋana dijnaẋ 0,5 ga oxu. Masa ga oxur ju gotanca 7 dijnaẋ? 7,2 d?

335. Saŋ kisinaẋ 0,75 s. axča du. Saŋ naqhostie 5,25-zij sov du. Miel axča du saŋ naqhostieẋ?

Ittanniŋ drobaš jieqhar.

$$48 : 4 = 12$$

48—vaj döqhuš du, cunax **döohurg olu.**

4—vajga döqhūtuš du, cunax **döqhūturg** olu.

12—dieqhčaẋ qāčnarg du, cunax **daqha** olu.

Dieqhar—nissiŋ juxunieẋa daloš doluŋ iecar du. Döqhurg xillargaŋ metta du; daqha a, döqhūturg a duquxirgaŋ a, duquxūlūturgaŋ a metta du.

Xattarš: 1) Xillarg muxu karadora vajna duquxūlūturg a, duquxirg a bilgil xilčaẋ? cu thie a döghna, muxu karoŋ dieza döqhurg (döqhurg a, xillarg a cẋa bössiŋ du), duquxirg a, duquxūlūturg a bilgil xilčaẋ?

2) Xillagr a, duquxirg a bilgil xilčax, bilgil doluŋ duquxūlūturg muxu karoŋ dieza? (Xalxa, iecarna thieẋ, vaj dijcinarg daga lacal).

Cu thie a döghna, muxu karoŋ dieza döqhūjturg (döqhūjturg a, duquxūlūturg a cẋa bössiŋ du)?

1. $48 : x = 12$
   $x : 6 = 14$
   $64 : x = 4$
   $240 : x = 15$
   $x : 12 = 132$

2. $215 : x = 43$
   $x : 7 = 18$
   $288 : x = 36$
   $217 : x = 31$
   $x : 7 = 22$
   $x : 9 = 18$

Daqha xijcadalar

1. 40 : 5=8. Huŋ xir du deqhana dŏqhurg 2-zu sov dăqqičaẋ? 3-zu? 5-zu?

2. 80 : 5=16. Huŋ xir du deqhana dŏqhurg 2-zu žimdičaẋ? 3-zu? 6-zu?

3. 40 : 8=5. Huŋ xir du deqhana dŏqhŭturg šozzu doqquŋ dičaẋ? 4-zu doqquŋ dičaẋ?

4. 18 : 6=3. Huŋ xir du deqhax dŏqhurg 3-zu doqquŋ dičaẋ? Dŏqhŭturg 3-zu žimdičaẋ? 3-zu doqquŋ dičaẋ?

Ittanniŋ drob dijnaču teriẋana jieqhar.

Drob jieqha dijnaču teriẋana boxurg, i drob mosŭttuzzu žimjie boxurg du, i boxurg du, masitta nisiču deqhie, boxurg; masala: 0,6 : 2=0,3, i boxurg du: 6 ittulghuŋ daqha şina deqhie dieqha, boxurg.

0,6 : 2=0,3

0,6 : 3=0,2

Dagaẋ ẋiesap dieš dya jazdiel daqhoš:

0, 8 : 4=? 0,16 : 8=? 0,024 : 8=? 0,138 : 3=?

0,15 : 3=? 0,24 : 6=? 0,321 : 3=? 0,084 : 3=?

Baqho: Drob dijnaču teriẋana jŏqhu, dijnaŋ teriẋaš sanna, cẋana humanna thieẋ bieŋ bašxulla a jocuš: dieqha a ca luš buxu dŭsurg ittulghuču daqhoška a dŏqhuš; qiŋ a buxu disaẋ, ittulghuŋ daqhoš byollughču daqhoška a dŏqhuš, i. d. q, Dieqhna dălčaẋ, ittulghuŋ daqhoš dijnaču teriẋax zapătojca dya qhastado.

Masala:

1) 9,44 | 8
−8 | 1,18
14
−8
64

2) 0,5 | 4
10 | 0,125
20

3) 0,7 | 5
20 | 0,14

4) 0,36 : 4
0,7 : 25
0,36 : 8
6,84 : 4
1,7 : 4

5) 36,4 : 4
1,2 : 24
3,1 : 5
0,3 : 20
5,9 : 2

6) 3,42 : 4
0,63 : 70
1,05 : 15
1,86 : 6
9,84 : 9

7) 513,2 : 2
1,657 : 7
8,1 : 36
7,84 : 4
422,1 : 21

8) 16,79 : 23
63,55 : 31
41,12 : 8
172,8 : 6
340,5 : 5

9) 240,7 : 83
29,47 : 7
109,74 : 31
300,15 : 69
12,432 : 21

Dijnaŋ teriχa drobana dieqhar a, drob drobana jieqhar a.

4 : 0,5 boxurg du 0,5 mosuzzu du 4-na čoχ—boxurg. Uggur a χalxa, 4-na čoχ ittulghuŋ daqhoš masa du χovsur vaj: 10 × 4 = 40 ittulghuŋ daqha. 40 ittulghuŋ deqhačoχ 5 borhuzzu xir du: 4 : 0,5 = 40 : 5 = 8.

Daga χlaral:

1. Sajgara 3 som asa dieqhna, horunna 0,7 som a luš. Masanna della asa?

2. Staga hor 10 minutieχ 0,8 km. nieqh bo. Miel xenaχ bir bu co 8 km. nieqh?

3. Tükanaχ 12 tonna tovar dara jäškina čoχ. Hor jäška 0,4 tonna ju. Masa jäška ju?

Baqho: Dijnaŋ teriẋa drobašna dōqhuš a, drob drobana jōqhuš a zapātoj dya joqqu dōqhurgax a, dōqhūturgax a cẋa bōssin bilgilonaš ču a locuš, cẋanaẋa ōšuš jelaẋ, cunna thīe, kūg ättu aghor masa bilgilo jelaẋ a, nōliš jazjo, cul thäẋa dijnaŋ teriẋaš sanna dieqhaŋ dieza.

Masala:

1,2 : 0,3 = 12 : 3 = 4
3 : 0,15 = 300 : 15 = 20
1,02 : 0,3 = 10,2 : 3 = 3,4

Dagaẋ:

1.	2.	3.
27 : 0,9	7,2 : 0,4	5 : 0,02
7,2 : 0,08	9,6 : 0,3	4 : 0,08
24 : 0,3	1,2 : 0,4	6 : 0,12
45 : 0,5	8,2 : 0,2	3 : 0,15
84 : 0,7	81 : 0,9	32 : 0,04
4,9 : 0,7	3,6 : 0,4	3 : 0,04

Jozunca:

4.	5.	6.
56 : 2,5	8,85 : 17,7	81,9 : 1,17
18 : 0,06	2,75 : 27,5	34,65 : 69,3
20 : 0,16	5 : 62,5	8,36 : 2,09
0,81 : 0,162	25,47 : 8,49	167,9 : 2, 3
2,16 : 3,6	13,08 : 43,6	277,6 : 3,47

Hara masalaš qočušjiel:

1. 6,76 : (28,56—25,18) = ?
2. (2,89 : 0,17) + (2,3 : 2,5) = ?
3. (9,5 : 19) + (9,36 = 0,9) + 0,18 = ?
4. [(81 : 2,7) + (9 : 3,75) — (4,12 + 0,88)] — 7,5 = ?
5. [3,6 : 0,13) — (2,1 : 1,75)] + 5,2 — [(0,85 : 1,7) + + (28,75 — 3,25)] =
6. (4,2 : 1,05) + [(3,625 + 1,375) : 0,5] = ?

Daqhošca dijnaŋ teriẋa karadar.

1. 0,1 kg. čajnaŋ max 60 kep. ju. Huŋ max bu cẋana kg?

Xattar: Dijnan cҳa kg. mosuzzu joqqun ju 0,1-1?

2. 0,1 kg čajnan 60 kep. xilčaҳ, dijnan kg 0,1-l ittuzzu sov a xilčaҳ, max a ittuzzu sov xir bu. Muxu xaan dieza hun max bu?

3. 0,3 kg. max 1 som 80 kep. bu. Hun max cҳana kg?

Ẋalxa hun max bu xaan dieza 0,1 kg., cul thäҳa dijnan kg. max hun bu a. 1 som 80 kep. : 3=60 kep. (hunda älčaҳ, 0,1 quzzu khezig xilarna 0,3-1). 60 kep.×10=6 s. 00 (hunda älčaҳ, 0,1-1 dijnan kg. ittuzzu sov ju).

Dagaҳ.

1 Vidviženciп kursaškaҳ 16 stag vu döšuš, iza 0,4 daqha du berrig a xilan diezačerin. Masa stag xilan vieza döšuš?

2. Biešaҳ yežiš a, qoraš a dara. Carax 42 yaž bara, iza 0,3 daqha du derrig a cu biešaҳ dolču störniex. Masa yaž a, qor a bu cҳäninna?

3. Asa xoržuna dijnaҳ 8 som doj'u, iza suna doghučun 0,6 daqha du. Miel doghu suna cҳana battaҳ?

4. Asa battaҳ sojuzie 7 som 80 kep. lo, iza suna doghučun 0,02 daqha du. Miel doghu suna cҳana battaҳ?

Jozunca laral.

Kolxozo jerrig a arienax 0,3 daqha khana äxna, iza xülu 600 ga. Miel möxk bu kolxozan?

Laral: Ojla a jina dya hŏttičaҳ, vajna guču dolu, hara zadača šina xattarca laran diezar.

Ẋalxara xattar: Masa ga ju 0,1 daqha?

0,1 daqha quzzu khezig du 0,3-1, cundeli, 0,3 daqha 600 ga xilčaҳ, i 600 ga jieqhan jieza 3-na. 600 : 3=200 ga.

Šozlughun xattar: Masa ga ju berrig a moxk? 0,1 daqha dijnačul ittuzzu khezig ju, cundeli, 200 ga berrig a mex-

kin ittulghuŋ daqha xilčaẋ, berrig a moxk ittuzzu sov xir bu. 200 ga × 10 = 2000 ga.

Guš du vajna quzaẋ a daqhošca dijnaŋ teriẋa karadar. Guču dolu: cẋana humanaŋ daqha miel du xuuš delaẋ, i teriẋa cu deqhana dieqhaŋ diezar: išttiŋ karor du dijnaŋ teriẋa.

336.
0,5 : 2 = ?
0,4 : 2 = ?
0,3 : 3 = ?
0,7 : 7 = ?
0,6 : 3 = ?
0,6 : 2 = ?
0,25 : 5 = ?

337.
5,6 : 2 = ?
7,3 : 2 = ?
5,4 : 4 = ?
5,4 : 5 = ?
8,75 : 5 = ?
6,05 : 8 = ?
0,08 : 4 = ?

338.
0,14 : 8 = ?
0,18 : 9 = ?
0,24 : 6 = ?
0,36 : 12 = ?
0,48 : 16 = ?
0,75 : 25 = ?
0,35 : 7 = ?

339.
5,25 : 5 = ?
6,64 : 8 = ?
7,32 : 24 = ?
12,48 : 16 = ?
18,75 : 25 = ?
24,96 : 48 = ?
36,72 : 36 = ?

340.
6 : 0,3 = ?
8 : 0,4 = ?
12 : 0,6 = ?
18 : 0,9 = ?
24 : 0,6 = ?
48 : 0,16 = ?
96 : 0,24 = ?

341.
35 : 6,5 = ?
32 : 4,8 = ?
42 : 6,5 = ?
54 : 0,9 = ?
68 : 7,2 = ?
75 : 0,25 = ?
81 : 0,9 = ?

342.
27 : 0,9 = ?
84 : 0,7 = ?
45 : 0,5 = ?
3 : 0,15 = ?
6 : 0,12 = ?
5 0,02 = ?
3 : 0,15 = ?

343.
24 : 0,13 = ?
18 : 0,06 = ?
32 : 0,04 = ?
36 : 0,09 = ?
4 : 0,08 = ?
20 : 0,16 = ?
57 : 0,19 = ?

344.
7,2 : 0,4 = ?
9,5 : 0,3 = ?
7,2 : 0,08 = ?
4,9 : 0,7 = ?
8,85 : 17,7 = ?

345.
9,6 : 0,3 = ?
277,6 : 3,47 = ?
0,4 : 0,02 = ?
1,02 : 0,3 = ?
8,2 : 0,2 = ?

346.
34,65 : 69,3 = ?
21,42 : 0,07 = ?
14,07 : 0,7 = ?
176,6 : 3,47 = ?
18,02 : 21, 2 = ?

347. 0,81 : 0,162 = ?
0,27 : 0,72 = ?
8,1 : 0,36 = ?
13,6 : 0,17 = ?
0,92 : 1,84 = ?

348. 6,76 : (98,56 — 25,18) = ?

349. (2,89 : 0,17) + (2,3 : 2,5) = ?

350. (9,5 : 19) + (9,36 : 0,9) + 0,18 = ?

351. [(81 : 2,7) + (9 : 3,75) — (4.12 + 0,88)] — 7,5 = ?

352. [(3,6 : 0,13) — (2,1 : 1,75)] + 5,2 — [(0,85 : 1,7) + + (28,75 — 3,25)] = ?

353. (4,2 : 1,05) + [(3,625 + 1,375) : 0,5] = ?

354. Šelaẋ ju kolxoz „Gikalo", co derrig a šien lättax 0,3 daqha äxna khana. Äxnarg 240 ga xilčaẋ, derrig a latta miel du?

355. „Majak Cečni" boxuču kolxozo bamba gulbirig dijnaẋ max lo, cu mexiŋ 0,08 daqha 0,16 som du. Miel max lo belxiločunna· 1 dijnaẋ?

356. Miel juqh ju Chiškinij, Šütanij juqhaẋ, 0,3 daqha 6,3 km. xilčaẋ?

357. Noxč kursieraču Bersanov boxuču kursanto xarž jira šien axčanax cqha 0,3; šozlughuŋ 0,25. Miel axča xilla cüngaẋ, ẋalxa co jinaŋ xarž 0,8 som sov xillieẋ šozlughuŋ jinčul?

358. Noxčičoẋ 1 117 664 ga latta du axaŋ megirg a, ca megirg a, iza du 0,00053% SSSR-ẋ dolču lättiŋ. Masa ga latta du SSSR-ẋ?

359. SSSR-ẋ 21 000 000 km. latta du, iza du 0,15 daqha dünienaŋ. Masa kv. km. ju latta (dünie)?

360. Čurttoghiŋ okrugieẋ 32699,34 ga latta du, cunax 7,78 daqha oxunna ca mega. Masa ga latta du oxunna megiš derg?

361. Curttoghin okrugieĸ 32700 ga latta du, cunax kert-kovna dolun latta 163,5-zij khezig du. Masa ga latta du qin derg?

362. Čurttoghin okrugieĸ 32700 ga latta du, cunax 4200 ga ca megiš dolun latta du, 16,35 daqha kol joluš du derrig a lättax. Miel latta du megir docurg a, kol jerg a?

363. Čurttoghin okrugieĸ dolču lättax 8,175 daqha mangal ĸoqun mettig ju; 4,0875 daqha ĸun joluš du; 15 daqha oxuna dieš du. Hor tajpana miel-miel mettig ju? Cu okrugieĸ 32700 ga latta du.

364. Viedanan okrugieĸ 115,4 ezir ga latta du, Nažin-Jürin okrugieĸ šozzu khezig du Viedanaĸčul; 3,45-zij sov latta du ĸalxa-Martanan okrugieĸ Nazžin-Jürtaĸčul. Miel latta du Martanan okrugieĸ?

365. Martanan okrugieĸ 199,1 ezir ga latta du, cunax 2,1% oxunna ca megiš latta du, 1,5% kiert-kov du, 43,1% ĸun ju. Miel-miel latta du cu qaa tajpana?

366. Martanan okrugieĸ 199,1 ezir ga latta du, cunax 26,2% oxuna dieš du: kha 1,9%; muq—0,6%; byästienan kha—2,5% du. Miel mettig ču läcna cu jalto?

367. Martanan okrugieĸ 199,1 ezir ga lättax oxuna dieš derg 26,2% du, cunax 88,2% ĸäžkhiš ju; 1,6% borc bu. Miel bu borc a, ĸäžkhiš a—qhäst-qhästina?

368. Martanan okrugieĸ 199,1 ezir ga lättax 26,2% oxunan latta du, cunax 0,3% kartolaš a, 1,2% bošmaš a, 1,2% xorbuzaš a, 2,5% jinan buc a ju. Miel-miel jalta du hor tajpana?

369. Noxčin Avt. Obl. 25,3 ezir ga kha dijna guraĸ 1929 š 99,4% oĸarču okrugaškaĸ dijna, disnarg lamčoĸ dijna. Miel kha dijna lamčoĸ a, oĸaĸ a qhäst-qhästina?

370. Guraĸ 1929 š. Noxčavtobl 5,2 ezir ga muq bijna. Čurttoghin okrugieĸ 9,1%; Tierkan—8%; Sölžan—64,6% Martanan—2,3%; Šelan—1,1%; Gümsin—20,6% bijna. Miel-miel muq bijna hor okrugieĸ?

371. Gümsiŋ okrugieӽ 12,9 ezir ga ӽäzkhiš jina, iza xülu Noxčiŋ maxkaӽ jijnačariex 10,3%. Miel ӽäžkhiš jijna Noxč oblastieӽ?

372. Viedanaŋ okr. 1929 š. 400 ga kartolaš jijna, Šütaӽ šozzu khezig jijna Viedanaӽčul, Šölžaŋ okrugieӽ issuzu sov jijna Šütaӽčul. Masa %% du latta kartolaš jijnarg, derrig a jalta dön latta cu qaa okrugieӽ 68,8 ezar ga xilčaӽ?

373. Derrig a oxuno čulācna latta 199,2 ezir ga du, cunax ltum-Qallaŋ okrugana 4,6 ezir ga qoču, Nažijŋ-Jürtaŋ okrugana šozzu sov qoču. Šelaŋ okrugna 14% qoču; Martanaŋ okrugana šozzu sov qoču Šelaŋ okruganačul. Miel-miel latta qoču cu okrugašna?

374. Viedanaŋ okrugieӽ 1927 š. 6 ramkičoӽ, 558 tuskarčoӽ naqaraš dara, 1929 š. 1,2-zij ramičoӽ derš a, 1,5-zij tuskarčoӽ derš a thie qietta. Masa niq bu thie qiettarg?

375. Šütiŋ okrugieӽ 990 niq bu, cariex 110 daqha ramijčoӽ bu. Masa niq bu tuskarčoӽ?

376. Šölžaŋ okrugieӽ 1928 š. 3319 niq ramijčoӽ, 609 niq tuskar čoӽ bara, 1929 š. 3776 ram., 692—tuskar čüri xilara. Masa %% sov bälla ramijčüri a, tuskarčüra a qhäst-qhästina?

377. Noxč avt. obl., 1927 š. 6945 niq bara, 1928 š. 8520 niq bara, 1929 š. 10095 niq bara. Mosuzzu sov qietta thie 1928 š. 1927-ču šaraӽčul a; 1929 š. 1928-ču šaraӽčul a?

378. Šeliŋ okr. 101,9 ga bošmuš ju 1929 šaraӽ, carax 24,73% yaž bu, 8,43% qor bu. Masa ga ju yežiš a, qhäst-qhästina?

379. Vajŋ maxkaӽ duqu a, dikiŋa kemsiš xülu Gümsiŋ okrugieӽ, 1927 š. 93,4 ga, 1928 š.—90,6 ga, 1929 š. 133,3 ga kemsiŋ bieš jara. 1 ga thiera 4200 kg. jolu. Cunax čaghar däqqičaӽ miel xir dara, 6% čaghar xüluš xilčaӽ, hor šaraӽ qhästtina?

380. Düjču hüna molxu toxaŋ 1 centnerna 0,075 l. formalin öšu. Miel formalin öšur du 17 ga thie hu tosuš xilčaӽ, 1 ga thie 1,25 c. tosuš?

381. Juqqhiera xiesap vajn maxkaẋ xüluču khen 8,40 ju 1 ga thiera. Hor aẋa dinču asaro 76 kg. thie tuxu jalta. Miel jalta xir du vajn maxkaẋ 16 ga thieẋ šozzu asar dičaẋ?

382. Guču dälla du mašinaca hu tesčaẋ 0,4 c. yalaš dalar 1 ga thieẋ, 0,8 c. sov jalta xilara thie doluš. Kolxozo, Karibaŋ charax jolču, 120 ga kha dijna. Masa c. hu alsam dälla cu kolxozana - düjš čoẋ disnarg leračaẋ, mašinaca hu tosuš?

383. Vaj kügi hu tesčaẋ, öšur du 1,2 c., mšinaca tesčaẋ düsur du, sov a dälla, 0,8 c. Mašinaca tosuš 0,4 c. yalašlo. Masa ga latta äxna axarxočo?

384. Šelixojn kolxozaša ẋalxarču šaraẋ 250 ga thiera 256,25 tonna kha guldina. Cẋalxa baxam lieločuša 1 ga thiera 6 c. kha guldina. Miei sov kha xilla 1 ga thieẋ kolxozašna?

385. MTS-na binču balxax 1930 š. Šelaŋ okrugieẋ 4300 c. kha della, iza xülu 0,25 daqha xillaču khax. Miel qäčna kha kolxozxošna?

386. MTS binču balxax 5418 c. jalta della, iza xülu 0,3 daqha dijnaču jaltiex. Miel jalta xilla cẋana ga thieẋ, 1720 ga thieẋ bolx binieẋ?

387. Atagharču cẋalxa baxam lieloču Aẋmadana 8 ga thiera 66 c. kha xilla. Kolxozie jazvellaču Maẋmadẋäžina 5 ga thiera 39 c. xilla, MTS-na della 0,25 daqha dya däqqačaẋ. Miel a, můlxačun a sov xilla 1 ga thiera jalta?

388. „Majak Čečni „boxuču kolxozaŋ jerrig a mettigax 0,8 daqha bambina äxna jara. Bamba 1 ga thiera 10,25 cjolu. Böš a, lieloš a jälla xarž 1 ga thieẋ kolxozaŋ 44,5 som dara. Derrig a latta kolxozaŋ 400 ga dara; miel sa jer ju kolxozana bambiex, xarž dya jäqqičaẋ?

389. Šelirču MTS šieŋ 16 traktorca 1929 šaraẋ 3600 ga latta lielira gonaẋarču jartiŋ. Miel latta lielor du MST-o 1931 š, planca cunna jillinaŋ 48 traktor dya laẋ?

390. SSSR-x 1926 š. jalta guldira 8950 ezir tonna; 1927 š.—550 ezir tonna ōšuš; 1828 š.—0,8 daqha xalxarču šaraχ guldinčuŋ. Miel jalta guldina 1828 šaraχ?

391. Xalxarču Dekabrieχ 1929 š. Qhilbsieda-Kavkazieχ guldiniera 14700 ezir centner jalta, iza xālu 0,7 daqha šeriŋ planax. Miel sov guldina 1929 šaraχ 1928 šaraχčul, derrig a guldinarg cu šaraχ 9200 ezir centner jalta xilčaχ?

392. 1928 šaraχ Qhilbsieda-Kavkazieχ guldira sov dolun jalta: sovxozaškara—3,6 ezir tonna, kolxozaškara—22,7 ezir tonna, cχalxa baxamaš lieločuškara—1373,7 ezir tonna. Pxiea šeriŋ planaca hottinčuŋ 0,2 daqha i xilčaχ, miel jalta luš xir ju Qhilbsieda-Kavkaz pxiea šeriŋ plan čaqjoluš?

393. Atagharču „Gigant" boxuču kolxozo pačχalqana delira 161 tonna (1930 š.), iza xůlura 0,7 daqha derrig a jaltiex. 0,6 daqha disinčux huna ditara, buxu disnarg šajna juqhaχ diqhira. Miel jalta xilla cu kolxozana buxu disnarg?

394. „Majak Čečni" boxuču kolxozo dijniera kha a, muq a 115,5 ga, i jalta ču dierzoš jara traktorca lieloš joluŋ khaχoquŋ 1 mašin a, govrašca lielorg a 2. Traktorca lieločo dijnaχ 8 ga, govrašca lieločo —4,5 ga jalta guldo. Masa dijnaχ ber bu bolx čaq?

395. Šelirču kolxozaša (3 ju) kha a, muq a 462 ga ču derzon traktorca lielorg 3, govrašca lielorg 4 mašinaš hottina. Masa dijnaχ čaq ber bu bolx? Traktorca 8 ga, govrašca 4,5 ga 1 dijnaχ guldo.

396. Xoračarču Chachas kortolaš jijra kiertaχ a, araχ a 2,4 ga. Cχacca baχanica kartolaš guljaraŋ ghulluq thāχa distra. Yanna khiel ca jaxitaŋ co belxi vovšaχ tüxara. Masa belxilo xilla Chachiŋ? Cχana dijnaχ guljinaŋ bevlla ůš. Hor belxiločo 0,025 ga a guljina.

397. Gümsieraču kolxozo 15 ga kartolaš jijna. Masa belxilo ōšu uš 5 dijnaχ ču jierzoŋ? Cχana belxiločo 1 dijnaχ 0,025 ga ču jierzajo.

398. Borghanieẋ 85 ga kemsiŋ bošmuš ju. Cẋana stag 1 dijnaẋ 0,02 ga costu kemsaš. 6 dijnaẋ 75 stag vara costuš, jisiŋč zamanna 50 stag vara. Masa dijnaẋ bevr bu üš kemsiš cestina

399. „Majak Čečni" boxuču kolxozo masa belxilo v xaaŋ 3 kategori bijqhira členaš. 1 kategorieẋ baqqijŋ na bara 125 stag; 2-ču kategorieẋ kegijŋ nax a, qianaŋ zud rij a bara 140 stag; 3-ču kategorieẋ 35 kegiŋ zudarij bar Ẋalxara kategori cẋa' loruš bieču balxana hor stagax, 2-k 0,8 a loruš, 3 kat. 0,3 a loruš. Vůzzinaŋ masa belxilo laralo

400. Buhunaŋ-Jürtaẋ 1929 š. guraẋ 325 belxi xila ẋäškhiš tiloš, cara tilira 750 ga thiera jäxna ẋäžkhiš. Juqqhie raču ẋiesapieẋ, 42 zuda xůlura belxilax. Gektar baramie miel qoču hor zudčunna?

401. Nogha-Mirziŋ-Jůrtira vardanaẋ Sölža-Ghala yůj rinna 4 saẋat dälčaẋ volavelira Israil, sůjrinna 7 s. 45 m jälčaẋ dya qečira. Cu šina šaẋarna juqhaẋ 85 km. nieqh bu Miel nieqh bieš xilla co 1 soẋtieẋ?

402. 22 oktäbrieẋ 1930 š. Šeliŋ okrugiera 3500 vard jieara pačẋalqana jalta doxkaŋ. Govraš a, sterčij a, vardanaš šajŋ mäẋaca 43750 tonna jara özčaẋ. Sterčaša 0,4 tonna uz govraša 0,5 t. uzu, vardano 0,3 tonna uzu. Juqqhierču ẋies pieẋ miel moẋ xilla hor vardaŋ thieẋ? Stu 2000 xilla.

403. Dubiŋ-Jürtixošna isxar daẋitina kooperacis 37,4 m cunax 13,2 m. dya jäqqina, disnarg 84,8 sömax döxkin Huŋ max xilla 1 m. isxariŋ?

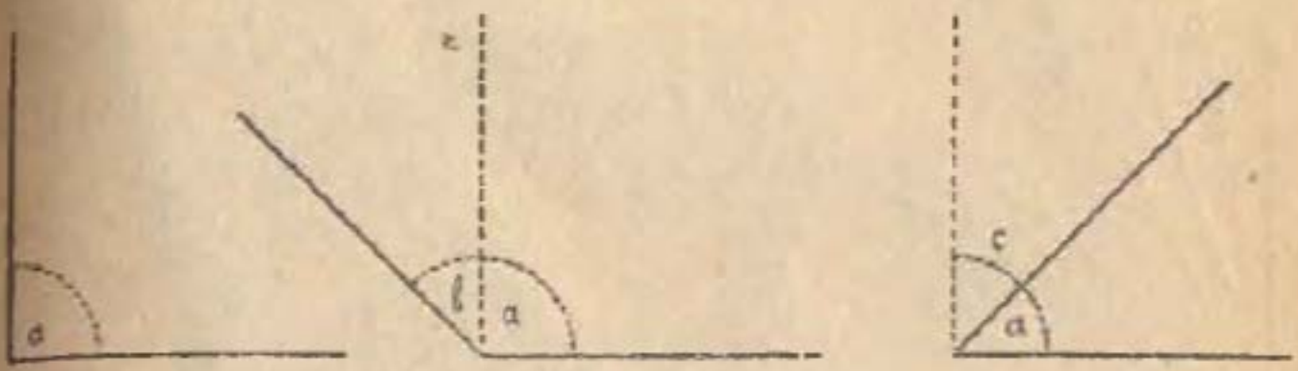
404. Ši berie vödu govrašaẋ, cẋammo 4 saẋtieẋ 25,5 km nieqh bo, vuqo 3 soẋteẋ 16,8 km. bo. Masa saẋt ẋalxa q čur vu cẋa' vuqal, 75 km. neqh baŋ biezaš xilčaẋ?

405. Šelixojŋ tatol daloš oxkuš bolx bieš 3000 stag var dijnaẋ 2,7 m. oxkura cẋammo. Masa dijnaẋ bevr bu tat äxkina? Tatol doxulla 18,5 km. du.

406. 2400 dieqha 3 deqhie: 1—daqha döuzzu khezig š dolušozlughčul, qozlughnig—quzzu sov a. doluš ẋalxarču

Mäyigaš justar.

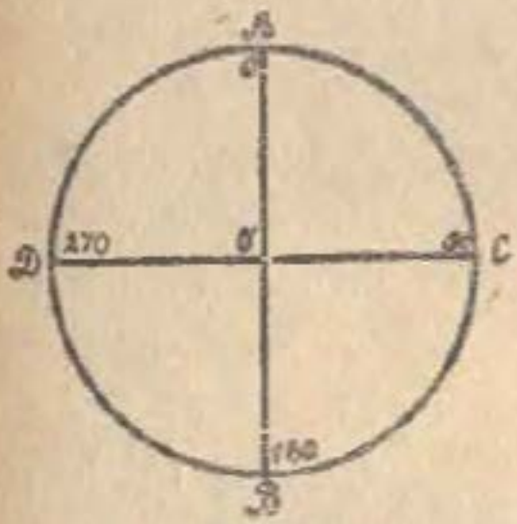
407. Mäyigaš qaa tajpana xúlu: nijsiŋ a, šüjriŋ a, iriŋ a; i mäyigaš justuš lielon baram nijsiŋ mäyig ju. Nijsičul joqquŋ i mäyig jelaχ, šüjriŋ mäyig olu cunax, žimiŋ i mäyig jelaχ, iriŋ mäyig olu (surt № 11).

Surt № 11.

Šüjriču mäyigčoχ nisiŋ mäyig $1^1/_4$ xir ju, $1^1/_2$ xir ju, $1^3/_4$, i. d. q. xir ju. Iriŋ mäyig $^1/_2$ nisičux, $^1/_2$ nisičux, $^1/_4$ nisičux, i. d. q. xir ju.

Boqquču ättonna, nisiŋ mäyig joqquŋ xilarna, lieloš ju justuš **gradus** oluču baramca. (surt № 12)

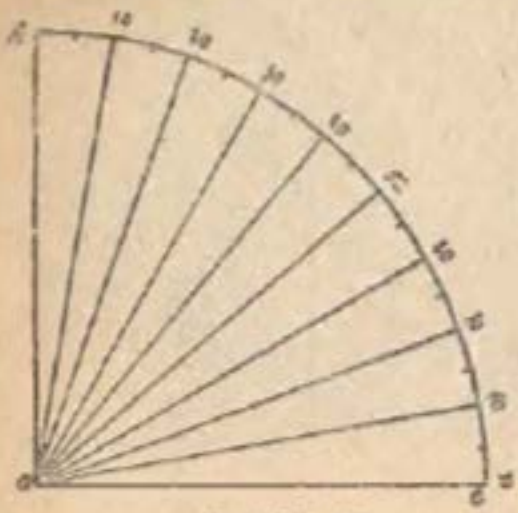
Surt № 12.

Surt № 13.

Daga locur vaj saχtaŋ gharghuli lielar. Minutiŋ gharaghuli, ćieŋ semanna gonaχ büzzina go boqquš xilčaχ, 360° jaŋ jiczaš ju; ax go bieŋ co ca baqqaχ, 180° nieqh bo co, döulghuŋ daqha bieŋ co nieqh ca baχ, 90° bo co nieqh, i. d. q. (surt № 13)

Ẋovsur vaj $^1/_4$ daqha co go bäqqinču xenaẋ. Minutiŋ gharaghuli jara „XII" dolčuẋ, hinca—III dolčuẋ ju, i nieqh nisiŋ mäyig ju, cu čoẋ 90° ju.

(surt № 14)

Cẋana gonna juqhaẋ ši diametr ẋäqčaẋ: Ẋalxara—AB—O° thiera düjna 180° qaččalc, šozlughu CD—90° thiera dya 270° thie qaččalc, ši diametr vovšax qietar ju, üš vovšax qiettačuẋ nisiŋ 4 mäyig a xir ju, horunna čoẋ 90° joluš.

408. Cu xillaču jiea mäyigax cẋa' sẋa iecčaẋ, iza 90° deqhie jieqhan a jieqhčaẋ, ja 5°, ja 10° ču locuš AC boxuču siz tiera centr 0 dolluču däxkiči, thaqqa vajŋ AC boxun siz 90 deqhie dieqhalur du, AOC boxun sektor 90 sektorie jieqhalur ju, AOC boxuŋ mäyg 90 mäyigie jieqahlur ju. Cu tajpana vaj AOC boxun mäyig jieqhčaẋ, vajŋ 90 žimiŋ mäyig xir ju, hor mäyig čoẋ 1° joluš (surt № 14).

Dagax.

409. Saẋtaš bilgildieš masa deqhie bieqhna saẋtan go?

410. Masa gradus ju cu šinaŋ soẋtan juqh?

411. Masa gradus xir ju šina gharaghurina juqqhieẋ, cẋa' 12 saẋat thieẋ joluš, vož—9 soẋt thieẋ joluš xilčaẋ?

(Surt № 15)

412. Masa gradus xir ju cẋa gharaghuri 1 soẋta thieẋ, vož 3 soẋta thieẋ xilčaẋ? Cẋa'—5 soẋt thieẋ, vož—9 soẋta thieẋ xilčaẋ? Cẋa' cẋana soẋta thieẋ, vož—8 soẋta thieẋ, 9 soẋtthieẋ, 6 soẋta thieẋ xilčaẋ?

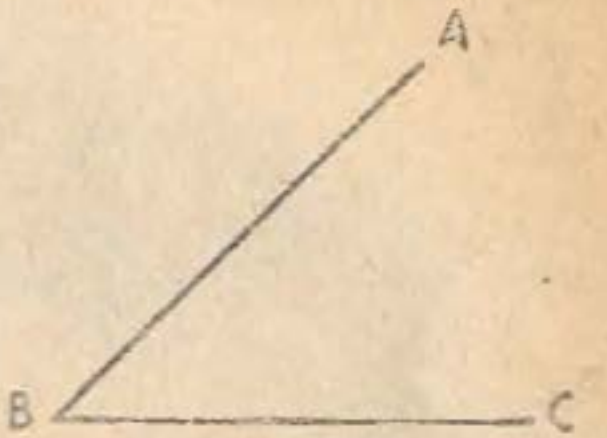
413. Mülxuču soẋta thieẋ xir ju gharaghuli $^1/_6$ go co bičaẋ? $^1/_4$, $^1/_2$, $^3/_4$ go bičaẋ?

414. Soxtan gharaghuri cxana soxta thie jälla. Masa gradus nieqh bina co?

415. Minutan gharaghuries cxana soxtiex nieqh bina. Masa gradus go bäqqina co?

416. Masa gradus nieqh bir bu soxtan gharghuris $^1/_2$ soxtiex? $^1/_4$ soxtiex? $^3/_4$ soxtiex? $1^1/_2$ soxtiex? $2^1/_2$ soxtiex?

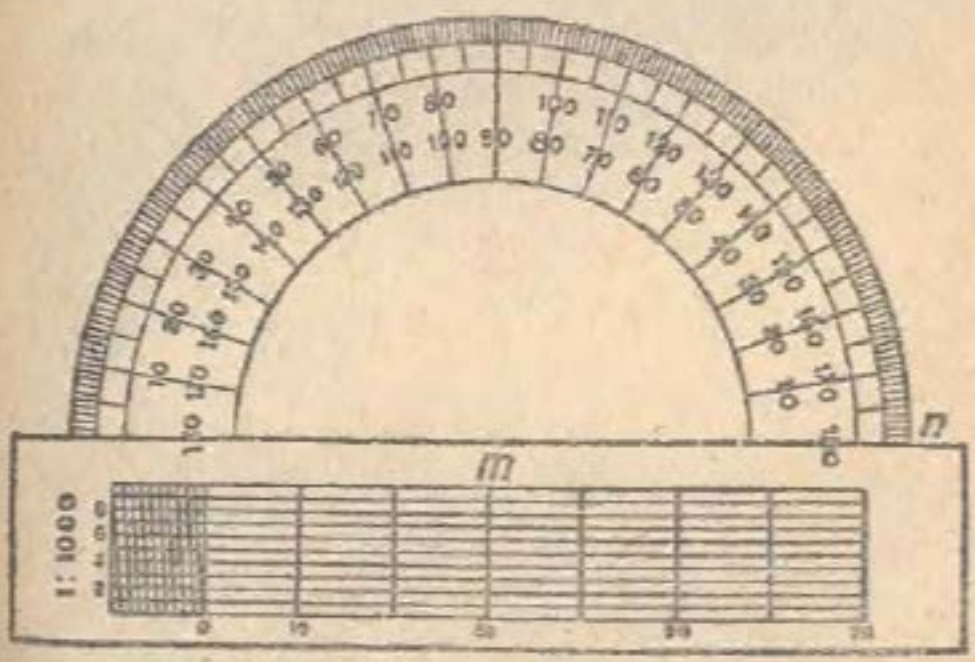
417. Masa gradus nieqh bir bu minutan gharaghuries $^1/_2$ soxtiex? $^1/_4$ soxtiex? 1 minutiex? 5 minutiex? 10 minutiex?

(Surt № 16)

418. Soxtan gharaghuries 1^0 nieqh bina, miel nieqh bir bu cu zamančox minutan gharaghuries?

419. Minutan gharghuries 180^0 nieqh bina, masa gradus nieqh bir bu soxtan gharghuries cu zamanna?

(Surt № 17)

420. Mäyigiš hittajo šajn gradusaš bilgil a jieš transportirca masala: mäyig ju vajn ABC. (surt № 16) Cunna thie

jüllu vaj transportir, mäyigču transportiran centr a nisjieš (O — B ču nisdieš), transportiran diametr mäyigan aghonca BC dya a jöduš. Thaqqa xovsur du vaj mülxuču gradusie transportir thieraču nislo mäyigan aghu BA.

421. Transportirca hottajiel mäyig 72°. Cunna vaj cxa siz xoqu AB. Transportiran centr 0 sizan jüxig thie A nisjolüjtuš dya jüllu, diametr AB boxuču siz thöxula dya ghurrug. Thaqqa transportirthieš 72° karajo vajna, A düjna cunna thie siz xo vaj C. Ši siz vovšax qiettačux (AB a, AC a) dya huttu mäyig CAB, 72° nisin a joluš.

422. Transportirca mäygiš hottajiel, šajna čox 30°, 45°, 52°, 64°, 72°, 90°, 100°, 140° joluš. Cheriš a taxkal. Mülxu ju cariex nisin a, šüjrin a, irin a?

423. Hotta a jaj masitta mäyig, byärgin ešara qhasta a jaj masmasa gradus ju, thaqqa justal transportirca nisin du, ja dac šäš dustar.

424. Hottajel 2 mäyig aghonaš nisin joluš, mäygiš čox cxanna 45°, vuqunna—80° joluš.

Thaqqa a ši mäyig: 80° cxanna čox, vuqunna čox a 80° joluš, aghonaš jexin a, jocun a joluš. Mäyig žimin xilar, ja ca xilar aghoniex dozuš du, ja dac? Stienax dozu mäyig žimin xilar, joqqun xilar?

425. Transportiraš xülu „procentnin" a, „gradusin a", gorgan diagrammaš joxkuš procentnijn transportir lielajo, amma gradusijnag lielon a megir du.

Cu šinna juqhax bašxulla hun ju älčax: procentninag 100 deqhie jieqhalo, gradusinag—360 deqhie jieqhalo; cu tajpanču transportiran ax 180° xir ju.

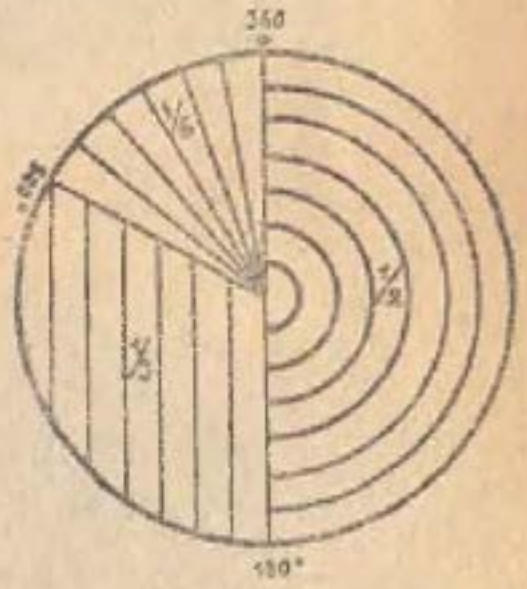
Procentinag sanna lielor ju gradusijn transportir a.

426. Hottajier vaj gorgan diagramma, masala: kolxozan latta du, cunax co $\frac{1}{2}$ daqha gurax äxna, $\frac{1}{3}$ byästa äxna, $\frac{1}{6}$ mangal xaqan ditira.

Qu ghulluqana diagramma hotton procentnijčul gradusin transportir attaŋ ju, muxu ju ăl̆čaẋ: berrig a diagrammaŋ

go 360° ju.
$\frac{1}{2}$ go 180° ju.
$\frac{1}{3}$ go 120° ju.
$\frac{1}{6}$ go 60° ju.

Cẋa go čų locuš siz a ẋăqna, cu thie jüllur ju vaj transportirtir: transportiraŋ centr sizin centarca nislurrug; thaqqa transportiraŋ gonaẋarču gradudaška a ẋăžna thadamaš tuxu vaj 180°, cu thiera dya 120° jagar a jina, ciga a tuxu (180° + 120° = = 300°); cul thăẋa qozlughuŋ thadam a tuxu, 60° jagar a joj (180° + 120° + 60° = 360°).

№ 18

Väš töxnaču thadamašna thiera centrie siziš ẋoqu. Go qaa sektarie bieqhalur bu, cẋana sektar čoẋ 180° xir ju, vu qunčoẋ—120°, qozlughčuu čoẋ—60° xir ju. Cu tajpana hittajo diagrammaš. (surt № 18).

427. Hottajiel gradusaŋ diagramma qu gulluqana: Noxčijŋ Avt. Obl. 333,5 ezir ga ẋun ju, cunax $\frac{1}{4}$ daqha Ẋalxa-Martanaŋ okrugieẋ ju, $\frac{1}{5}$ daqha Viedanaŋ okrugieẋ ju, $\frac{1}{6}$ daqha Šütiŋ okrugieẋ, jisnarg vuqu okrugaškaẋ ju.

428. Noxčiŋ oblastieẋ balxaca dieš derg:

	1927/28 š.	1928/29 š.	1930/31 š.
Derrig a:	34,6 mil. dara	31,9 mil. dara	36,4 mil. dara
Doxkaŋ ara doqqurg:	10,2 mil. dara	8,3 mil. dara	12,2 mil. dara

Hottajiel juqhura cẋa gorgaŋ diagramma.

429 Pačxalqo Noxčin Avt. Obl. jürtin baxamaš dienban delira axčanaš:

1926/27 š.	1927/28 š.	1928/29	1829/30 šarax.
384,5 ezar som	565,6 ezar som	1784,3 ezar som	2865,0 ezar som.

Hattajel cunna gradusin gorgan diagramma.

430. Pxiea šerin plan jolaluš 1928 šarax Noxčin Avt. Oblastiex jijra kartolaš 1,7 ezir ga, 1929 šarax 1,5 ezir ga sov jijra, cunax: Sölžan okrügiex 56,2%, Čurttoghin okr. 6,3%, Xalxa-Martanan okrugiex 6,3%, Šütin okrugiex 6,3%, Viedanan okrugiex 12,5%, Itum-Qällan. okrugiex 12,4% jira. Mas-masa ga kartolaš jijna hor okrugiex 1929 šarax?

431. Derrig a latta Noxčin Avt. Obl. 1929 šarax 199,2 ezir ga du, cunax 63% xäžkhiš ju, güricnan jalta 15,3% du, xorbuzaš—3,8% ju.Masa ga ju hor tajpana dijna jalta?

432. Noxčin Avt. Obl. 1929 šarax 125,4 ezir ga xäškhiš jijra. carax 65% govrašcij, kügij bolx bieš jijra, jisnarg MTS-o jijra. Mašinaca bolx baro jalta sov doqqu 2,25 centner hor ga thiera. Miel xilla xäžkhiš, govrašcij, kügij binču balxax 10,6 centner joluš xilčax?

433. Govrašcij, kügij bolx bičax hor xäžkhin centnerax max bolu 2,7 som, MTS-n 1,8 som dolu. Jerrig a mettig MTS lieličax, miel mettig sov jaqqalur jara vajga, kügin balxana jieču xoržax? Noxčin Avt. Obl. 1929 š. 125,4 ezir ga a jara, hor ga thiera 10,6 c. bien jalana ca jolu kügi lieličax, kügi lieloš 65% du.

434. 1916 šarax Noxčičox 53,6 ezir ga jijra, 1929 šarax 125,4 ezir ga jijna. Govrašca lieloš xilla xalxa jerrig a mettig a, hinca 35% mašinullica lielodo latta. Govrašca lieličax 10,6 centner jolu, mašinca lieličax 2,25 c. sov jolu. 1916 š. Noxčičox 269 562 adam dara, 1929 š., Sölža-Ghala ca loruš, 339974 adam du. Mas-masa centner qočura 1916 šarax a, 1929 šarax a hor adamaua?

435 Sölža-Ghalax cherin xeriču dijnax-busij 12,5 centner kha quxku, mosuzzu quxku 1561,6 kg kha quxkuš? Masa centner dama der du dijnax-busij, hor 16 kg thiera 14,5 kg dama doluš xilčax?

436. 1930 šarax Čhulgan Jürtira cherin xer šorjina, dijnax-busij cu ču quxku 1100 kha a, 0,6 daqha borc a, cu barcax 30% xäžkhiš a. Masa punt quxku jerrig a cu xer thie dijnax-busij?

437. Čhulgan-Jürturču cherin xero dijnax-busij oxu 1100 punt kha, hor 16 kg thiera 13,5 kg dama a luš; Atagharču xero oxu 70% Čhulgan-Jürtax oxučux, 0,9 kg khezig dama a luš hor 16 kg thiex. Miel sov dama doqqu Čhulgan-Jürtarču xero?

438. Rostoviex jürtin baxaman mašinaš jieš zavod ju „Selmašstroj" oluš; cu čox dijnax-busij 30 vagon ečig a, 10 vagon čüjni a, 25 vagon dečig a mašinašna doxilu. Juqqhierču xiesapiex hor vagon thiex 16,5 tonna mox bu. Selmašstrojx masa tonna maxax mašinaš jo cxana šarax? Šarax 360 bolx bieš die a du.

439. „Chien Aksaj" boxuču zavodiex gotanan max bolu 25,5 som, „Selmašstrojx 24% mexina jajn xir ju gota. 35,5 ezir gotanna thiex jüsuču sanax masa gota jalur ju „Selmašstrojx"?

440. Furgonan max „Selmašstrojx" 96 som bu, i xülu 64% hincalc bolču mexax. Dijnax-busij „Selmašstrojx" jir ju 2,4 ezir furgon. Masa furgon jalur ju cxana šarax jinču gotanašna thiera čox düsuču axčanax? Šarax bolx bieš 360 die du.

441. „Chien Aksajx" kha xoquču mašinan max 180 som du, „Selmašstrojx" cu mexin 0,7 daqha xir bu mašinan max. Masa mašin jalur 115000 mašinax čox düsučux?

442. 1930 šarax jürtin baxaman mašinaš 370 million mexin ara xiecna, iza xülu 6-zu khezig pxiea šarin plan čaq joluču šarax ara xöcu jolčariel, amma $\frac{1}{3}$-zu duqu a 1913 šarax.

čul. Mosuzzu sov mexina mašinaš ara xōcuš xir ju pxiea šerin plan čaq joluču šaraẋ 1913 šaraẋčul?

443. Vajn SSSR-ieẋ jolču zavodaša pxiea šerin planaca ara xōcur ju: 1629 šaraẋ—3,2 ezir traktor, 1930 šaraẋ—10,8 ezir, 1931 šaraẋ 49,5 ezir, 1932 šaraẋ 123,0 ezir, 1933 šeraẋ 191,5 ezir traktor. Masa ga latta axaŋ nicqh qočur bu cu traktoršca, juqqhieraču ẋiesapieẋ hor traktor 25 govraŋ novqha a xilčaẋ, hor govro 10 ga latta oxuš a xilčaẋ?

444. Pxiea šerin plan čaqjoluš ara jällaŋ xir joluŋ traktorš 9450 ezir govraŋ metti xir ju. Jürtiŋ baxamana miel doqhur čoẋ düsur du šaraẋ, hor govrana dijnaẋ-busij, juqqhierču ẋiesapieẋ, 12 kg jol luš xilčaẋ, 1,4 kg ho' belčaẋ?

445. Tovarnij pojezdo šina stancin juqh 12,5 soẋtieẋ čaq joqqu, juqqhierču ẋiesapieẋ 18,5 km soẋtieẋ nieqh a bieš; nax lieloču pojezdo izza juqh 7,5 soẋtieẋ joqqu. Masa kilometr nieqh bo nax lieloču pojezdo cẋana soẋtieẋ?

446. Sōlža-Ghalarij, Bakoxarij ši pojezd ara jälla cẋana zamančoẋ, Bakoxara čexkiŋ joghurg, Sōlža-Ghalara počta lielorg. Bakoxara čexkiŋ joghučo 36 kilometr nieqh bo cẋana soẋtieẋ, počta lieločo—Sōlža-Ghalara joghučo—24 kilometr nieqh bo cẋana soẋtieẋ. Cu šina šaẋarna juqhaẋ 495 kilometr nieqh bu. Sōlža-Ghalara masa kilometr genaẋ vovšušna düẋul qietar ju i ši pojezd?

447. Sōlža-Ghalinij, Nesarienij juqhaẋ 86 kilometr nieqh bu. Sōlža-Ghalara Bakox aghor tovarnij pojezd ara jälla, 18,5 kilometrnieqh a bieš cẋana soẋtieẋ, ši saẋt dälčaẋ cul thäẋa Nesiriera a jälla cẋa pojezd ara nax lielorig, 32,5 kilometr nieqh a bieš cẋana soẋtieẋ. Masa saẋtieẋ thäẋa qüur ju nax lielon pojezd tovarnijčunna, stancieškaẋ siecar a ca loruš?

448. Sōlža-Ghalara Viedana jaxaŋ ara jälla moẋ thieẋ lolon furgon, cẋana soẋtieẋ 5,4 kilometr nieqh a bieš; 3,5 saẋt dällačul thäẋa tačanka a jälla ciga jaxaŋ ara „Sōlža-Ghalara,

soxtieẋ 10,8 kilometr nieqh a bieš. Masa saẋt dalčaẋ tuẋa qūur ju tačanka furgonna, novqhaẋ sacar a ca loruš?

449. „Volxovstroj" boxuču električeskij stancieẋ Leningradieẋ šina šaraẋ 36 ezir vagon bagon khoru qoabella. Axčanan baramieẋ miel sa ju i, cẋana vagončoẋ 15,5 tonna khoru xūluš a xilčaẋ, cẋana tonnan max 24 som dešin axča a xilčaẋ?

450. Axberda lovzuš, dya-sẋa a ūduš 0,2 soxtieẋ 720 ghulč joqqu, cūnin ghulč 0,25 metr ju; dijnaẋ sacar 3,5 soxtieẋ xūlu cūnin. 12 stẋt die leričaẋ, masa km nieqh bo co dijnaẋ?

451. Noxčin nenin mettin belxiloj kiečbieču kursin kiert 20 metr jexi, 14 metr šūjrin ju. Masa kvadratni metr ju kiert?

452. Masa ar ju kursijn kiert, joxulla 20 m, šorulla 14 m joluš joluŋ?

453. Čonin parghat chienqha masa kvadratnij metr ju, čo 10,5 m × 8,4 m xilčaẋ, cu čoẋ 2 mängi a bu, hor mänga 2 × 1,25 m boluš, stol a ju—2,5 × 1,5 m joluš, škaf a ju—1,5 × 0,75 m joluš?

454. Aslanbekan urum, Sölša-Ghalaẋ 21 metr šūjrin, 1275 m bexin bu. Masa kv kilometr ju i urum?

455. Qaa sonara urd du Buhunan-Jūrtarču Murdalan, cūnin lulaxočun diea sonara du. Murdalan ūrdin cẋa aghu 80,5 m ju, laqaran nissin oẋa dalijnan siz (perpendikulār) 105,5 m ju; lulaxočūnnig 24,8 m šūjrin, 350,5 m dexin du. Mūlxuču urd du doqqun a, mel a du?

456. Südixojn gruppa čoẋ jolun cha, Noxčin nenin mettin kursaškaẋ, doxulla 8,5 m, šorulla 5,8 m d.. Hor kursantana 1,7 kv m qoču. Masa kursant tarlur vu cu ču?

457. Daudan gruppieẋ 46 kursant vu. Čo 11,2 m jexin, 5,4 m šūjrin ju. Masa kv m ošu zakonan baramana thie qačan? Hor kursantana 1,7 kv m qoču?

458. Txo 5 adam du čoẋ, txuna jella kvartira cẋa cha 4,5 m j., 2,2 m š., vož cha 4.5 m š. 9,6 m j.; hor stagana 10,8 kv m joghu. Masa kv m ošu baramie qačan?

459. So čoχ yaš voluŋ kvartira qo cha du 5 stagna, hor stagna 9 kv m qoču. Baram thie qačča1c jolču mettigax kv m thiera 16 kep. joqqu, cul sov jolčunna quzzu sov joqqu. Asa lo 11,76 kepek. Masa kvadratnij metr ju saŋ kvartira?

460. Saŋ kvartira qo cha du, cχa cha 4,2 m × 4,2 m du, 2,09-zij sov vož ši cha du. Masa kv metr ju san kvartira?

461. Jieasonara bieš 168,5 kv m ju. Cunna gonaχ ačgiŋ sara χarčoŋ masa metr ošur bu sara, 4 go a boqquš?

462. Ütharču biešana gonaχ kiert jaŋ jieza, i bieš 108,4 kv m ju, jieasonara a joluš. Hor siz-metrax 8,25 som doluš xilčaχ, masa soin der du jerrig a kiert jijrig?

463. Bieš joxulla 3,2 km ju. Masa ga ju i bieš, cūniŋ šorulla 0,8 km xilčaχ?

464. Planna thieχ, masštab 1 : 1000 joluš jolču, planaŋ joxulla 16,5 sm, šorulla 12,4 sm ju. Masa kv m ju i kiert?

465. Bieš ju joxulla 410,5 m joluš, šorulla—205,5 m joluš. Cunna gonaχ jinan ju anniŋ kiert, 9 u laqa a joluš, ūnan šorulla. Miel max bälla cu kertax tōxnaču anniex, hor u 4,2 m xilčaχ, ūnan max 2,3 som xilčaχ?

466. Stōmiŋ bieš jiesonara ju, 250,8 m hor aghu a joluš; xäsniŋ bieš qaasonara ju, cχa aghu 214,8 m ju, juqhura nisiŋ siz, cu aghu thie dalina doluŋ, 82,5 m ju. Mūlxu a, miel a joqqun ju cu šina biešax?

467. Devletgirin-Evlaχ „Ajman-Bōra" boxuŋ mettig planna thie jäqqira. Planna thieχ joxulla 36 sm, šorulla 18 sm jara, cχa sm = 100 m. Cunax dōulghuŋ daqha χun ju, ax oxunaŋ mettig ju, jisnarg cana ju. Mas-masa ga hor tajpana ju?

468. Goräčevodskieraču Sovxozo govrašna bōžul dan dieza. 48 govr ju, hor govrana 1,5m × 2,9 m mettig joghu; božlin ši moghu xir bu, šinan moghunan juqh 3,2 m šüjrin ju. Miel mettig dya locur ju božlo?

469. Ghajtijeva Maχmada Goräčevodskieraču Sovxozana chieqha toxaŋ annaš ijcira; 580 kv m chienqha a ju. Masa

u iecna Ghajtijeva, hor u 4,2 m dexin a, 0,4 m šüjriv a xil-čaŕ?

470. Noxčičoŕ 1916 š. 39,7 ezir govr jara, hor govro, juqqhierču ŕiesapieŕ, 4,5 ga latta lieladora; 1929 š. 58,1 ezir govr xilira. Kolxozaš jexkičaŕ, berrig a balxa juqhaŕ 60% pajdin bolx bu govrin kočaŕ. Cu šeriškaŕ thie qieitaču govraša miel mettig lielor ju?

471. 1916 š.39,7 ezir govro, 10% dya jäqqačaŕ jisinčara, hor govran körtax 4,5 ga latta lieladora, 1928 š. 54,3 ezir govro, izza 10% dya jäqqičaŕ, jisinčara, 60% hor govran körtax lieladora latta. Mülxuču šaraŕ sov a, miel a lielijn a jerrig a govraša latta?

472. „Gigant" boxuču kolxozieŕ, Ataghaŕ, 210 govr ju. Kolxoz jillalie hor govro 4,75 ga latta lieladora, kolxozieŕ 60% sov bälla cerin bolx. Masa ga latta lielor du cara kolxozieŕ?

473. Noxčičoŕ cŕana ga thiera, juqqhieraču ŕiesapieŕ, 8,4 centner jalta dolu. Hu läcna, trijerca dijčaŕ, 50 kg ga thiera sov der du; formalinca dašadaŕ—10% sov der du; asar a daŕ—80 kg ga thiera sov der du. Miel sov der du i qŏa tajpa lieličaŕ?

474. Centneran max 7,5 som du khax; vajn arienaškara 8,4 centner jolu hor ga thiera. Hu a todaŕ, asar a daŕ 10,54 centner qoču ga thiera. Hu chandieš a, asar dieš a cŕana gax 3,5 som xarž jolu. Miel pajda büsur bu axarxočunna 8,5 ga thieŕ, co hu a chandičaŕ, asar a dičaŕ?

475. Vajn maxkaŕ 8,4 c. jalta dolu hor ga thiera. Guraŕ axan a äxna, byästa hu dijčaŕ, 20% sov dolu jalta. Cunna thie šien xenaŕ a dieŕ, 1,5 c. sov dolu hor ga thiera.

Miel jalta xir du axarxočunna guraŕ axan a äxn a, byästi hua tosuš, šien xennaŕ lieličaŕ?

476. Juqqhierču ŕiesapieŕ, Noxčin maxkaŕ jalta cŕana ga thiera 8,4 centner xülu, guraŕ äxčaŕ, byästa šien xennaŕ

hu a dijčaẋ, 11,58 c. xülu Cu ghulluqiex sov bolun max 3,5 som biena dac, centneran max 7,5 som a bu. Miel pajda büsur bu 4,5 ga thiera?

477. Atagharču Agronomin mettigieẋ jalta dijniera 600 m jexin, 400 m šüjrin jolču mettieẋ, guraẋ äxkienax daqha locuš äxnaču mettie, cu mettig thiera 314,4 c. kha xilira; qieču mettigie hincalc dolču ẋiesapieẋ jalta dijra, 300 m jexin, 250 m šürjin joluš jolču, derrig a guldina jalta 60 c. jara. Hor ga thieẋ miel sov dälia jalta?

478. Noxčin Avt. Obl. Kha dijnan mettig 30,5 ezir ga ju, juqqhierču ẋiesapieẋ 8,4 centner kha dolu 1 ga thiera, agronomin kügallica i kha lieličaẋ, hor ga thiera 13,3 centner kha der dara. Miel kha sov der dara jerrig a mettiera?

479. Jalta düjču mettiera avqharca latta todaẋ sov dolun jalta 2,5-zij sov xir du cu avqharal. Vajn maxkaẋ hor ga thiera 8,4 centner joluš xilčaẋ, ovqharca latta todičaẋ, 3,2 c. juqha tesna, masa centner jalta xir dara cẋana ga thieẋ?

480. Moghura hu tosču mašino cẋana ga thie 1,26 centner hu tosu, hu daržoš jolču mašino 1,2-zij sov doj'u, kügi tosuš 1,2-zij sov doj'u hu daržoču mašinočul. Miel hu tasan dieza kügi hu tosuš xilčaẋ 12,5 ga thie?

481. Kügi hu tosuš kha dijčaẋ 8,2 ga, 4,2 c. hu ošur du, moghura hu tosču mašinca hu tasaẋ—1,2 c. jüsur ju. Miel hu čoẋ düsu hor ga thieẋ?

482. Viedanan okrugieẋ bara 8035 baxam axarxojn, kerlin jülluču Čhebirlojn okrugie bäqqina 1058 baxam. Derrig a latta cu okrugieẋ 115,5 ezir ga ju. Miel latta der du Čhebirlojn okrugie baxamijn baramieẋ?

483. Šütin okrugiera Čhebarlojn okrugieẋ 8717 adam dolu Miel latta qočur du carna, Šutin okrugieẋ 34088 adam a xilčaẋ, 88,9 ezir ga latta a xilčaẋ?

484. Cẋa ga latta axan a äxna, hu a dijna, ẋaqan a ẋäqna ču dierzorag Viedanan okrugieẋ 28,2 som dolu, cunax oxurg

3 daqha dolu, hu tosurg a, khomsur joqqurg a 0,12 daqha, qurg 0,24 daqha dolu, cha daxarg a, orurg a disnarg dolu. Miel axča dolu hor tajpanaŋ balxax?

485. Šeliŋ okrugiex MTS-o cxa ga latta oxurg a, khomsur a joqquš hu tosurg a, xoqurg a, cha daxarg a, orurg a 24,5 som dolu; cunax oxurg 0,4 daqha dolu, khomsur a jäqqina hu tosurg šozzu khezig dolu oxuxčul, xoqurg 0,6 daqha dolu oxučux dolučun, orurg—0,8 daqha dolu hu tosurg dolučun. Miel axča der du hor tajpana balxax?

486. MTS-o chov böxkuču mašinca xaqaŋ a xäqna orurg—10,8 som dolu cxa ga thiera; xaqaŋ a xoquš, xoquš lättašiex araŋ a oruš jolču mašinca (kombajn)—2,5-zij dorux du. Miel axča čox düsur du Šeliŋ okrugna 0,3 ezir ga kha a, 0,2 ezir ga muq a kombajnaca lieličax?

487. Šütiŋ okrugiex byästienaŋ kha 0,3 ezir ga jara 1928 šarax, berrig a bolx govraščij, adamaŋ kügij bira. Juqqhieraču xiesapiex hor ga thiera jalta chienqha qočarg 27,4 som dälla; hor ga thiera 6,5 centner kha a dälla. Centneraŋ max 7,5 som a bu. Miel pajda bisna derrig a khax?

488. Gümsiŋ okrugiex 5,8 ezir ga kha a, 1,2 ezir ga muq a bu. MTS-o i lieličax 24,5 som der du hor ga thiera, govrašcij, kügij lieličax—28,4 som der du; kügi lieličax, juqqhierču xiesapiex, 8,4 centner der du, MTS-o lieličax—10,2 centner hor ga thiera jer ju. Miel pajda ber bu, axčanca, jerrig a mettig MTS-o lieličax? 1 centner khaŋ max 7,5 s., meqiŋ 6,2 som bu.

489. Gümsiŋ okrugiex, qellica latta to a dieš kha dijčax, ga thiera 13,8 centner jer ju, dajŋ yediliex lieličax 8,4 c. jer ju. Qellie tosurg 5,6 som dolu cxana ga thiera. Miel sa jer jara Gümsaxošna qellica latta a todieš kha dijčax 5,8 ezir ga thiex? centner khen max—7,5 som bu.

490. Exi-Borziex jolču kolxozaŋ 1930 šarax 4,8 ezir ga kha dara. MTS-o 0.75 daqha lielina, govrašca—0,25 daqha-

MTS-ca 24,5 som, govrašca 28,4 som dälla hor cxana ga thieх bolx bijrig Cxana ga thiera, MTS lielinču, 10,4 centner jälla, govrašca lieli načunna thiera — 8,2 centner jälla. Miel pajla bisina koxozana jerrig a mettig thieх? 1 c. kha = 7,5 somdu

491. Exi-Borzieх 4,8 ezir ga kha dara 1930 šaraх. Traktorca 1 dijnaх 8,8 ga хoqu, govrašca — 4,5 ga хoqu dijnaх. Bolx bieš 14 traktorca, 3 govrašca lielon mašinaš jara. 25 dijnaх bolx bičaх, mosulghun daqha khiel düsur du?

492. Exi-Borzieх 2 kombajn xilčaх, 4,8 ezir ga kha miel xenaх čaq der dara хäqna, kombajno cxana soхtieх 2,8 km nieqh a bičaх, 6 m šüjri mettig ču a locuš, dijnaх 12 soхtieх bolx a bieš?

493. Exi-Borzieх 4,8 ezir ga kha dara 1930 šaraх. Cxana ga tniera 10,4 centner dälla kha 0,75 deqha thieх, 0,25 deqha thieх—8,4 centner dälla. Eričaх dolun kha terzanca dustarieх 32% xilčaх, masa centner ča dälla jerrig a mettig thiera?

494. Zijnan guču dälla du thulgaca a, govrašca a eričaх čalaх 15% bürtig bisar, govraca lieloču mašinca eričaх 6% traktorca lieloču mašinca eričaх — 3% kha čaca disar. Miel zien xir du Exi-Borazxošna 4,8 ezir ga thieх, i kha govrašca ja thulgaca eričaх?

495. Martanthieх 4,5 ezir ga хäžkhiš ju jijna. Caralaх 50% cxalxa baxamaš lieločerin ju. Cxalxa baxamaš lieločerin cxa' lielorig 25,5 som dolu; jisnan 50% kolxozan хäžkhiš a ju. MTS-na üš lielorig xillaču jaltiex qozlughun daqha lo. Cxalxa baxamaš lieločerin cxana ga thiera 9 centner, kolxozan — 40% sov xilla хäžkhiš. Miel sa jälla kolxozana axčanan хiesapieх? 1 centner хäžkhiš 4,68 som du.

496. Šelixojn kolxozana, Gikalon charax jolču, 1930 šaraх 11,4 centner kha xilara cxana ga thieх, carna ullorču cxalxa baxamaš lieločušna 1,5-zij khezig хilara 400 m. jexin, 250 m šüjrin jolču mettig thieх: miel zien xilla cxalxa baxam lieločunna?

497. „Majak Čečni" boxuču kolxozaŋ, Devletgirin-Evlaχ 1,2 ezir ga latta du, cunax 65% kha a, muq a, sula a dljna du, 12,5% bamba bijna, disnarg χăžkiš a, xorbuzuš a, buc a jijna du. Kha a, muq a, sula a 9,2 centner dălla hor ga thiera, χăžkhiš a, xorbuzuš a, buc a, doqhurie dilličaχ, 5,2 tonna jălla cχana ga thiera, bamba 7,5 centner jălla cχana ga thiera. Axčanaŋ baraniex miel jalta xilla kolxozana? 1 c kha = 7,5 som, 1 tonna, doqhur = 12,8 som, 2 c. bamba = 35,6 som du.

498. „Fordzon" boxuču traktoro dijnaχ 2,25 ga latta oxu, govraša lieloču gotano 0,75 ga oxu. 12 dijnaχ 468 latta axaŋ, masa traktor ara jaqqaŋ jieza, govrašca li loš 16 gota xilčaχ?

499. Šelaχ 1930 šaraχ gürienaŋ oxuna dieš 8 traktor jara „Fordzon" boxuš jolun, 42 gota a jara govraš jöžna. Traktoro dijnaχ 2,25 ga, gotano 0,75 ga oxu. Miel latta oxur du cara 24 dijnaχ?

500. Noxčiŋ Avt. Obl. kolxoziŋ ga thiera, juqqhierču χiesapieχ, 10,5 centner, cχalxa baxamaš lieločerin—8,4 centner jalta xŭlu. Hor kolxozxočuŋ dözulxočuŋ charax 2,7 ga latta du. 5 dözulxo voluš volču kolxozxočunnačul miel khezig xir du jalta 5 dözulxo voluš volču cχalxa baxam lieločunna?

501. Šelaχ 13235 adam du. Horkadamana battaχ, juqqhierču χiesapieχ, 15 kg jalta dolu. Miel xanna tŏar du Šelixojŋ kolxozieχ 1930 š. xilla kha, 1,2 ezir ga thieχ kha xilčaχ, hor ga thiera 10,4 centner jälčaχ?

502. Agranomiŋ ghönca jalta lieloš xilarna kolxoziŋ jalta dikiŋ xŭlu. 1829 šaraχ cχana ga thiera kolxozo 10,4 centner kha dăqqira, cχalxa baxam lieločo 6,5 centner jăqqira. 30,5 ezir ga kha dara Noxčiŋ Avt. Obl. Cunax 64% cχalxa baxamaš lieločeriŋ dara. Miel jalta doqqur dara jerrig a mettig thiera agronoman ghönca lieličaχ?

503. „Majak Čečni" boxuču kolxozaŋ, Devletgiriŋ-Evlaχ, 1,2 ezir ga latta du. Vajŋ maxkaχ cχana ga thiera, juqqhierču χiesapieχ, 8,4 centner jolu, amma kolxozaškaχ 25%

sov dolu jalta. Miel kha der dara „Majak Čečni" boxuču kolxozo pačxalqana cxana šaraχ, derrig a xillaču jaltiex 0,8 daqha delčaχ?

504. „Kariban" kolxozieχ jalta xilar išita du: kha cxana ga thiera 12,6 centner, muq—12,1 centner, xäžkhiš—16,8 centner. Cxalxa baxamaš lieločušna kha cxana ga thiera 8,5 centner, muq—7,3 centner, xäžkhiš—9,8 centner. Miel sov der du kolxoziex jalta, 82,5 ga kha, 42,4 ga muq, 32,8 ga xäžkhiš xilčaχ?

505. „Majak Čečni" boxuš jolun kolxoz mašinullie jäqqina, cündeli berrig a bien bolx cxana ga thieχ cxana stagie qoču 54 soxtie, axarxojn—cxalxa baxamaš lieloš bolču—5-zu sov xülu. Thera dolun jalta kolxozana cxanna thiera 64,26 som xülu, axarxočunna—45,8 som. Mosuzzu sov pajda lur bu bolx bieču cxana soxto kolxoziex, axarxočun soχtočul?

506. Cxalxa baxam lieloču axarxošna juqhaχ hor traktorna 60 ga qoču. „Majak Čečni" boxuču kolxoziex a, "Gikalon" kolxoziex a 21 traktor a, 20 govr a ju, 5300 ga latta a du. Hor govrana 13 ga qočuš xilčaχ, mosuzzu sov latta qočur du kolxozin traktorna, cxalxa baxamaš lieločeričunnačul?

507. „Majak Čečni" boxuču kolxoziex hor ga lättana axčanan baramiex belxin ghirs 62,5 sömin bu, cxalxa baxam lieločerin—1,8-zij sov bu. Mülxučun, miel sov xilan bieza ghirs 8000 ga latta xilčaχ?

508. 3,5 ga thiera kolxozana Šelaχ dälla kha 5 ga thiera cxalxa baxam lieločunna derrig. Miel jalta xilla kolxozanaa, cxalxa baxam lieločunnaa qhäst-qhästina? Kolxoziex hor ga thiera 3 centner sov xilla.

509. Gümsin okrugieχ kolxozana 4,2 centner kha sov dälla hor ga thieχ cxalxa baxam lieločunnačul. Miel jalta xilla kolxozana a, cxalxa baxam lieločunnaa hor ga thieχ, kolxozan 4 ga cxalxa baxam lieločun 6 ga nissin xilčaχ?

510. 1928 s. Noxčin Avt. Obl. kolxozaša ču läcna latta 78239 ga dara, i xülura 7% derrig a lättax oblastieraču,

1929 šaraх 39% qečira. Masa ga latta sov dälla kolxozin 1928 šaraхčul?

511. Kolxozieх · · . traktor a . · šišša govr južun gota a ju. Masa dijnaх oxr ju cara · · · ga latta, hor traktoro 22,5 ga a, gotano 0,75 ga a oxuš xilčaх?

Hara zadača qočušdie šajn kolxoziera хiesap a iecij.

512. Bieču belxin planca kolxoz „Majak Čečni" dieqarijlaх jara: jaltiex 7,2 ezir som iecan, naxana oxuna dinan 2,4 ezir som; bambiex 45,5 ezir som; doqhurax 3,4 ezir som iecan; amma kolxozo jaltiex 1,5-zij sov iecna; oxunax 0,8 ezir sömana öšuš iecna, bambiex 3,4 ezir som sov iecna, doqhurax šozzu khezig iecna. Planacačul miel sov jälla kolxozan sa?

513. „Majak Čečni" boxuču kolxozo šiena bälläču pajdiex 63000 sömax 5% thäхalonan xaržana ditina, 4% straxovoj axča du, 10% ghirs karla baqqan, 6% diešaran ghulluqana ditina. Disnarg 84 členna dieqhna. Miel-miel qäčna hor kolxozxočunna?

514. 1925 šaraх Belgin pačхalqieх 26,7 centner jalta dolara cхana ga thiera juqqhierču хiesapieх, Danieх 6,4 centner sov jolura Belgieхčul, SSSR 18,4 centner khezig a dolara Belgieхčul. Mülxuču pačхalqieх sov a xir du, miel sov a xir du 42 ga thiera? Hor pačхalqieх miel-miel xir du jalta?

515. Danieх 33,1 centner jalta хülu ga thieх, SSSR-ieх 3,9-zij khezig хülu ga thieх jalta. Miel sov xir du axčanan baramieх 8 ga thieх Danieх, 8 ga thieх SSSR-ieх dijnaču jaltiel?

516. Belgieх hor cхana ga thieх jalta хülu 26,7 centner, SSSR—8,3 c. хülu. 12,5 ga jijčaх Belgieх, miel sov pajda xir bu occul mettig SSSR jijnačul?

517. Noxčin AVT. obl. 1929 saraх 3,2 ezir ga kartolaš jijra, hor ga thiera 8,8 centner a joluš. Belgieх cхana ga thiera 18,5 centner jolu. Laxarču baramieх 1 tonnan max 30,5 som

leričaẋ, miel som ber bara pajda Belgieẋ Noxč. Avt. ob. jijnnačul mettig thieẋ?

518. Germanaŋ maxkaẋ 3 ga thiera 6,6 tonna ẋha guldo, Noxč. Avt. obl. 5 ga thiera 4,4 tonna guldo. Mosuzzu sov xŭlu jalta Germanaŋ maxkaẋ Noxč Avt oblastieẋčul?

1929 šaraẋ Noxč. obl. 429 ezir ŭstagha bara. Juqqhierču ẋiesapieẋ hor ŭstugho 1,5 kg thargha lo šaraẋ. Ara a boqqij buxkuš berg 48% bien bac. Böxkana-iecna thargha bittačaẋ 70% ŏ u. Miel thargha, chanbičaẋ, xŭlu Noxč. Avt. obl. pačẋalqana šaraẋ buxkurg?

519. Lamanaŋ ŭstugho 4,5 kg duma lo, 1,25 som cẋana kg luš, 22,5 kg žižig a lo 0,75 som cẋana kg luš, xolxazaŋ max 4,5 som bu. 1,5 kg thargha a lo, 0,2 som 400 grammax luš. Miel mexie qoču lamanaŋ ŭstughu?

520. 1929 šaraẋ Noxč. Avt. obl. 47,6 ezir gaza jara. Juqqhierču ẋiesapieẋ gazano 14,5 kg žižig a, 0,75 som kg max boluš, dog-pax, čŭriš a—0,8 som max boluŋ, choka a, 3,6 som max bolun, ši maya a, 0,3 som max a boluš, lo. Axčanaŋ baramieẋ miel mexiŋ gezarij ju Noxč. Avt. oblastieẋ?

521. Noxčijŋ Avt. obl 429 ezir ŭstugha bu, dikiŋ qäbnaču ŭstighaŋ 72,5 kg žižig xŭlu, cunax 35% duma a, dertsina žižig a xŭlu; xolxazaŋ max 6,2 som a bu; miel sov xir bu cu tajpana ŭstighaŋ max? (ẋaž. zad. № 555)

522. Ŭstugho jovxuču mettieẋ 0,6 kg khezig jou jol šiličuẋ lättaču ŭstaghočul. Vajŋ maxkaẋ 3,3 battaẋ daoŋ dieza ŭstighana doqhur. Miel sa jer jara 48 ŭstigha jovxuču mettieẋ lattičaẋ? Cẋa centner jol=3,125 som

Kub

Qu surta thieẋ gojturg kub ju. turt (№19) Kubana thŏxula 6 vov šuška nissiŋ kvadrat ju. Cu kvadratiex kuban aghonaš olu.

Šäš dya hottajiel kub kieghatiex.

Kuban aghonaš thadamaš tuxuš bilgila jajsurt (№20) cu thadamašna thiðxula kieghat satta a daj, ššmičca qhavladalital, qu surta thieš ma-gajttara, jistie lăcna kieghataš čuxula a doluš thaqqa văști a oza i aghonaš.

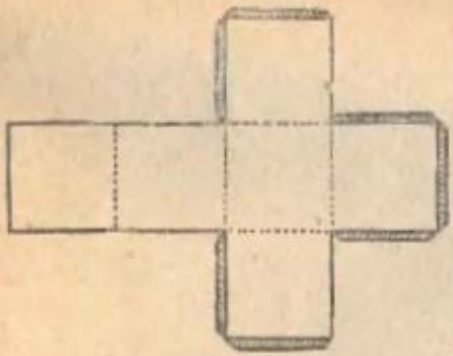

Surt № 19

Masa agho ju kuban? Miči kiepieš ju i aghonaš? Vovšuška nisisn juj i aghonaš?

Ši agho vovšax qietaš dolču sizax „phienda" olu. Masa phienda bu kuban? Vovšaška nissin buj ūš?

Qo phienda vovšax qieta, ūš vavšax qietarx: cxa' — šorulla, šozlughnig — joxulla, qozlughnig — loqulla olu; cu tajpana kuban qo' du dustar (loqullij, šorullij, joxullij). Gajtal qu kubana thieš loqulla a, šorulla a, joxulla a. Mülxu joqqun ju šorulliex a, joxulliex a, loqulliex a?

Surt № 20

Hottajiel kub, hor agho cxacca kv sm a joluš.

Hor aghu kv sm jolču kubax kub sm olu.

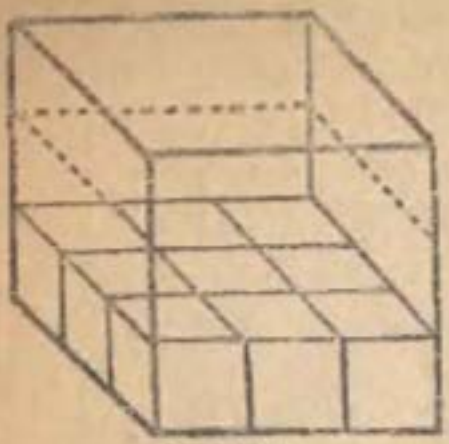
Chie jaqqal kuban formanieš jolču humanan.

Kubax, aghu kv sm joluš jolču, kuban santimetr olu. Hor agho cxacca kub metr jolčux, kuban metr olu. Cxacca ărši jolčux — kuban ărši olu, i. d. q. Čō justal, boxurg, xaal masa kuban sm, ja metr, ja ărši, i. d. q. ju boxurg du.

Humanan čō justuš kub lielajo.

Masala, xaan diezaš delaš masa kub sm ju kabana čoš, 3 sm phienda boluš jolču. Kuban joxulla 3 sm, šorulla 3 sm, šorulla 3 sm ju, qo' qaanca ieččaš, dya huttur ju 9 kv sm; kuban bux bu iza. Hor aghonna thieš 9 kv sm ju. Cxa sm

eqin a boluš bux dya huttu vajn. Cxa čqhor, cša sm stommun a doluš, 9 kv sm šüjrin a doluš, vajn loqulla 3 sm xilčaš, hor čqhurana 9 kv sm qäččaš, qaa čqhuraca 9 kv sm iecčaš, 27 kub. sm qočur ju, ja $3 \times 3 \times 3 = 27$ (Surt № 21)

Surt № 21

Kuban čö miel ju xaan, joxulla a, šorulla a, loqulla a vovšašca iecan jieza.

1. Kuban čö karajiel, pienda 6 sm boluš jolču? 12 sm? 15 sm? 50 sm? 25 sm?

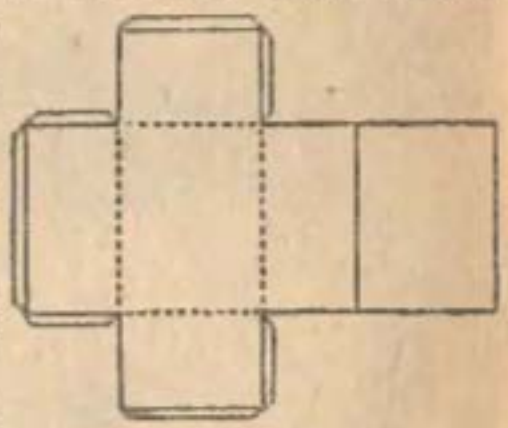
2. Karajiel kuban čö, phienda 3 m bolču? 7 dm? 8 m?

Masa kub sm ju kub dm?
Masa kub sm ju kub m?
Kub metrana čoš masa ju kub dm?

Nijsiŋ mäyig joluŋ prizma.

Vajŋ bedir jüttuš doluŋ saba. Cüniŋ kiep nisiŋ nisiŋ mäyig joluŋ prizma sanna ju. Kibirčig, iškaf, sirnikin bot—üš masso a nijsiŋ mäyig joluŋ prizma ju. Ceriŋ masso a mäyig a nissiŋ ju (surt № 22)

Surt № 22

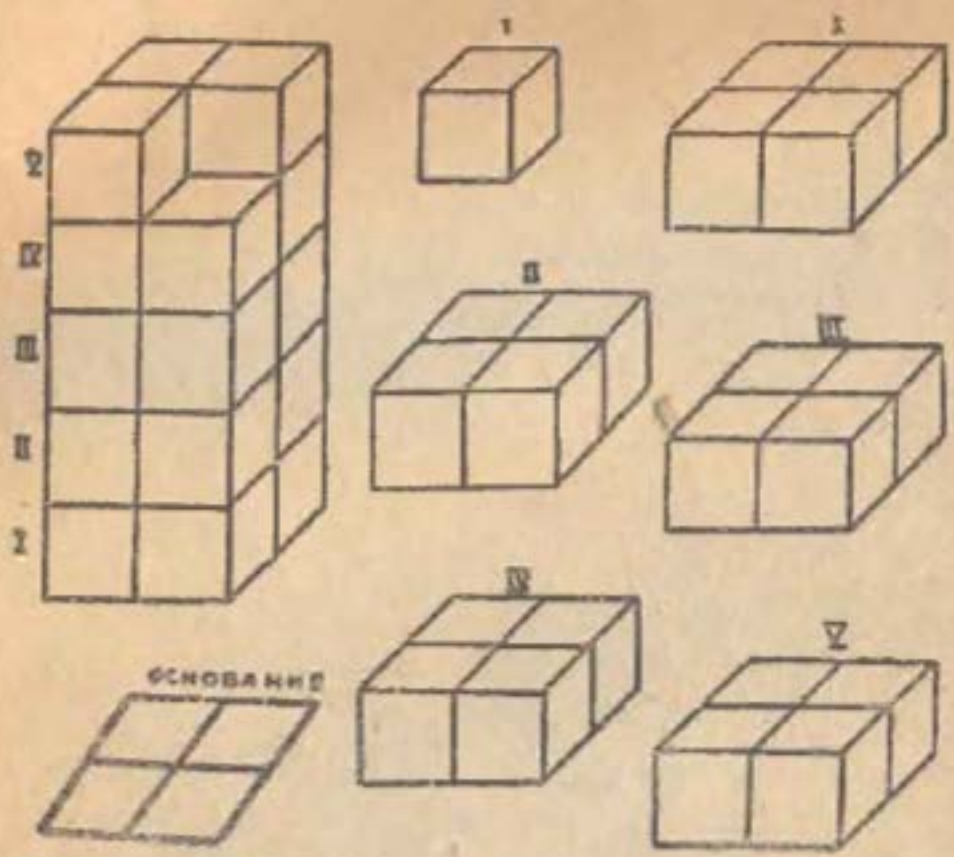
Iecal prizmiŋ kiepieš masitta huma?

Masa aghu ju nisiŋ mäyig jolču prizmiŋ? Masso a aghonaš a vovšuška nissiŋ juj? Vovšuška nissiŋ joluŋ aghonaš gajtal. Sonara aghonaš gajtal. Masa ju üš?

Cu jieannax sonara aghonaš olu, vuqu šinnax bux a olu: laqara bux, laxara bux.

Cxana kieghatax nisin mäyig jolun prizma a jaj, sxa gajtal cünin phiendanaš. Masa phienda bu cünin? Cxa bössin phiendarš buj prizmin? Boxulla cxa bössin boluš masa phienda bu prizmin?

Dya hottajiel prizma bux stöl thieš a boluš. Qo phienda vovšax qiettačuš joxulla a, šorulla a, loqulla a qhästa prizmin (joxullij, šorullij buxaś ju), qozlughun iraś bolun phienda loqulla, ja stommulla qhästiš bu (Surt № 23).

Prizmiŋ čö qhastajar

Prizmiŋ čö miel ju xaan, šorulla joxullica, xillarg loqullica iecan dieza, qäčnačo gojtu masa jelaś a cu čoś kub sm, ja kub ärši, ja kub metr, i. d. q.

Masalaš: Karajiel nijsiŋ mäyig jolču prizmiŋ čö: šorulla 4 sm, joxulla 6 sm, loqulla 8 sm jolču. Šorulla 4 metr, joxulla 7 sm, loqulla 15 m jolču.

523. Miel čö ju kuban, cüniŋ phienda 6 sm xilčaχ? 12 sm. xilčaχ? 24 sm xilčaχ? 5,8 m xilčaχ?

524. Xaal miel ju kuban čö, phienda 3,4 m. jolčuŋ? 11,5 dm jolčuŋ? Äršij, 12 vöškij jolčuŋ?

525. Xaal, miel čö ju kubaŋ, joxulla 7,48 metr, šorulla 5,7 metr, loqulla — 4,2 metr xilčaχ?

Cha du doxulla — 6 m, šorulla — 4,6m, loqulla — 3,8 m. joluš. Cu čoχ yäš du 4 adam. Miel-miel kub. metr qoču hor adamana?

526. Chijnaŋ čö 216 kub. metr ju, joxulla 8,2 m. ju, šorulla — 5,8 metr ju. Masa metr ju loqqulla?

527. Sčetovodiju 2-ču gruppieχ Noxčiju kursieχ 27 diešarxo vu, üš čoχ boluŋ cha 42,84 kvadr. metr du, loqulla 3,5 m. du i cha. Hor diešarxočunna 7,5 kub. m. hava' xilaŋ dieza. Masa kub. m. hava' öšu cu cha čoχ?

528. Sölža-Ghalaχ ghu joqqu 12 metr khorgu, 1,5 × 1,5 m šorullij, joxullij. 7 metr khorgieχ xi guču dälla. Masa kub metr dya läcna xi du cu ghuna čoχ?

529. Huŋ max xir bu 42 saža jexaŋ a, 2,5 ärši šüjriŋ a, 2,8 ärši khorguŋ a joluš joluŋ sängar joqqurg, cχana kubičeskij metrax 0,8 som luš xilčaχ?

Cχa kub. saža = 10 kub. m. ju.

530. Mexkidätti ču duttuŋ jaj bu kubaŋ formieχ; cüniŋ phienda 5,2m . bu; cu ču xi döttina 3,5 metr laqa. Miel xi daxna cu ču? Cχa kubičeskij metr = 1 tonna ju.

531. Cχana ječoχ mexkidätta du, cüniŋ phienda 4,8 m. ju. Miel mexkidätta daxna cu ču? Cχa kubičeskij metr = 0,9 tonna ju.

532. Ghu ju 12,5 m. korguŋ a joluš, šorulla - joxulla 1,2 m × 1,5 m. joluš. 8 metr khorgieχ xi du. Masa vödar xi ducuo χ? Cχa kubičeskij metr = 32 vödari du.

533. Jaj bu 4,8 m. loqulla, 2,5 m. šorulla, boxulla 3,5 m. joluš. Cu ču xi döttina 336 vödar. Masa vödar xi öšu jaj buzan?

534. Masa kvadratnin metr ečig ghur du jena, 8 kub. saža bolču? Jaj kuban xormiex a bu, masso a aghor ečig du?

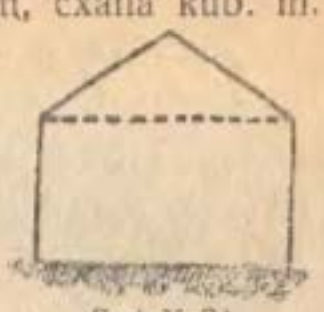
535. Chijnan čö 7,5 m. jexin, 4,8 m. šüjrin, 3,2 m. leqin ju; cu ču kir toxan bieza. Miel kir iecan bieza, cxana kvadr. metrana 25 g kir böduš xilčax, cu čox 2 kor a, hor kor 1,5 m × 0,8 m. doluš, cxa niey, 2,5 m × 1,4 m joluš, xilčax?

536. Jäški thie kiexat toxan dieza; jäški kuban formaniex ju, cünin phienda 0,6 metr bu. M sa taxta kiexat ghur du čaq jallalc kiexat tuxurg, hor taxta 0,48 m × 0,75 m xilčax?

537. Chijnan čö 10 m. jexin, 8,5 m. šüjri, 3,5 m leqin ju. Cu čox 3 kor du, hor kor 2 m × 1,25 m doluš, 2 niey ju, hor niey 2.5 m × 1,5 m joluš. Masa metr čutuxun kiexat iecan diezar du, šorulla 0,5 m. joluš dolun?

538. Kolxozan 9,5 ga jijnan buc ju, hor ga thiera 4,5 tonna jol jolu. Jol čox latton raghu dan dieza. Miel čö joluš xilan dieza raghu jerrig a ǯol ču jillan, cxana kub. m. 67,5 kg jol ču jöduš xilčax?

539. Božul du 600 kub. metr doluš, cunax 0,25 daqha txov bu, i txov ca leríčax diea sonara xülu božula. Joxulla 20 m., šorulla 7,5 m. xilčax, masa metr leqin du i božlu? (Surt № 24)

Surt № 24

540. Kolxoziex jijna 12,5 ga buc, hor ga thiera 4,5 tonna jol jolu. I jol čox yalašjan miel čö jieza, hor 1 kub m. čox 67,5 kg tarluš xilčax?

541. Cxa kub. sm. xi tierzanca 1 gramm ju, masa kg xi xir du cxana kub. metr čox?

542. Miel xi xir du čarij čox, 180 mm leqan a, cxa kvad. metr bux a boluš jočlu? Cxa kv. m = 100 sm × 100 = = 10000 kv sm.

543. Miel xi dya locur du 180 mm leqin, bux cxa ga joluš jolču mettigo? cxa ga = 100 × 100 = 10.000 kv. m.

544. Noxčin Avt. obl., juqqhierču xiesapiex, 0,36 m. dogha doghu. Bambina cunin 0,75 daqha qin thie a ošu. Hor ga thie ošun xi miel du, cxana ga thiex 100 tonna xi xuluš xilčax?

545. Noxčin Avt. obl. bamba a, kha a dö. Devletgirin Evlax bamba cxana ga thiera 8,5 centner jälla, centneran max 28 som bu; cxana desätin thiera 80 punt kha a dälla; cxana centner khen max 7,5 som bu. Miel a cu šina jaltiex, mülxu a pajdiex lielon? Cxa desätin = 1,09 ga ju.

546. Noxčin obl. 0,8 ezir ga ju bamba. Juqqhieraču xiesapiex 8,5 centner jolu hor ga thiera. Bamba chan a, to a bičax, 35% bolu. 144655 centner bamba hor šarana balan bieza Noxčijn oblasto. Masa ga thie jien jieza i plan qočušjan?

547. 1928 šarax Noxčin Avt. oblastiex 118,9 ezir ga xäžkhiš jijra, 9,8 centner hor ga thiera a jol š; 1929 š. jijra 125,4 ezir ga, 10,4 centner a joluš. Miel xäžkhaš thie qietta cu cxana šarax?

548. Noxčin Avt. obl. 125,4 ezir ga thiera jolu 1 264 160 centner xäžkhiš; planca, pxiea šarna hottina jolču, cu maxka thiera 2.106.933 c. jer ju. Hinca jolurg 0,6 daqha ju jen jolčun, leričax, masa centner joluš xir bu vajn moxk cxana ga thiera?

549. Kitajn maxkax cxana kv. metr thiera, xi dülluš lieličax, 0,35 kg duga dolu; vajn Noxčin maxkax cxana ga thiera 8,4 centner kha dolu. Mosuzzu sov xülu duga cerin maxkax, vajn maxkax khanal?

550. Dugunna, Tarqoša lieloš dolču, 15 sm khorgun a doluš, pxöuzzu xi dillan dieza. Masa tonna xin jieza 1 ga?

Devletgirin Evlarču Maxmin Yabdullina, xi a dülluš co lielinču khax cxana ga thiera 1130 kg kha delira 1930 š. Cünin jijna jara 2,25 ga. Kha dilan a dilana äxči,

cūnin 26% ijšara, disnarg khaj dama xilira. Miel xanna tōai du carna i dama, čox 5 dōzulxo a xilčax, hor dōzulxočunna dijnax 0,8 kg dama a leričax?

551. Cxana ga thiex 3000 baga xūlu. Hor cxana xeno 1,5 kg čqhor lo (kōvstig) Jaqhajelčax, 10% jov cunax. Jaqha—jellaču kevstigax dōgat doqqu, cunax dolu 28%. Miel dōgt der du 5,5 ga?

552. Basar Ghalarču axarxoša dečigan khoru boqqu ōrniščox a, piešax a, ōrniščox, ozaran baramiex, 5-zu khezig xūlu dečgal; piešačox 40% sov bolu ōrniščoxčul. Masa tonna khorin je ju 5 ga thiera, cxana ar thiera 4,72 kub. metr dečig a dālčax, cxa kub metr dečgax 0,5 tonna khorin joluš a xilčax?

553. Sirnikin bot xūlu: joxulla 5,5 sm, šorulla 4 sm, stomulla 1,5 sm. Pačkičox 10 ju, jāškičox 120 pačka xūlu. Masa kub. metr ju jāška, bo.tinišnij, pačknašnij juqhax xirin jūsuču mettigišna 400 kub sm. thic a loruš?

554. 1928 š. Noxčin Avt. Obl. 251,1 ezir centner kha xilla; cunax 35% qu maxkara ara dāqqina; 65% qu maxkan ghulluqana ditina. Miel jalta dya a dāxana, miel buxu a disina?

555. Vaj hinca laqax dicinču thie a doghij, gorgan diagramma hottajiel. Gorgan diagramma šina deqhie jeqhan jieza: 35%, 65% joluš, hor deqhana masa punt qačax a gajtan a dieza.

556. Transportirca gorgan diagramma išttin hottor ju: kiexata thiex gonna siz xoqu, boqqij, žimij xajn laamiex. Cu gonna thie transportir jūllu, transportiran juqh kiexat thierču gonan centnerna thiex xirrig. Siz thiex, xajna lu'uču 0 jūllu ax, thaqqa i transportir thiera 0 cu 0 thie nisjo. Cul thāxa 0 thiera centrie nisin siz xoqu. Transportir ma-jarra a jitna, 35% boxun nomer karon jieza, thaqqa cu thiera duxu a centrie siz xoqu linejkica. Cu tajpana vajn go šina deqhie bieqhalo. Qin a daqhoš dan diezaš xilčax, cu tajpana %%, №№ karoš siziš xieqan dieza.

557. Hottajiel diagramma: Noxčin Avt. Obl. 437 062 adam du, carax 51,2% bŏšin nax bu, 48,8% zudarij bu.

558. Noxčin Avt. Obl. dexiš du qhămniš: noxči—84,6%, ghazaqij—11,1%, qin dolun qhămniš—4,3%. Derrig a adam 437 062 du. Hottajiel gorgan a, sonura a diagrammaš.

559. Vajn Noxčin maxkarču kolxozaškax qu tajpana členaš bu:

Mălš bu	1927 š.	1928 š.	1929 š.	1930 š.
Qhiexoj	30,5%	28,5%	25,2%	22,5%
Juqqhierxoj	67 %	70,5%	73,9%	77,2%
Kulakaš :	2,5%	1 %	0,9%	0,3%

Hor šarna qhasttina gorgan diagrammaš jaxka.

560. Mülxxu a cxa %% jücun zadača sxa a iecij, šäš diagramma hottajie.

561. Gonan juqqhiera diametr radiusal šozzu joqqun ju, gonax dolun dolun siz 3,14-zij doqqu du diametral. Miel doqqun du gonan siz radiusal?

562. Bošxapan go karabiel, cünin diametr 22,5 sm. xilčax.

563. Čqhurgan gonan radius 50 sm ju. Miel ju čqhurg?

564. Miel nieqh binan vardano, cünin čqhurgo 120 go bäqqinex, radius 50 sm joluš jolču?

565. Furgonan xalxarču čqhurgin diametr 80 sm ju, thäxarču čqhurgin 100 sm ju. Žimax jolču čqhurgo 150 go bäqqana. Masa go boqqur bu joqqučo?

566. Avtomobilan čqhurgan gonan diametr 0,75 m ju. Masa go boqqur bu co, 1 km nieqh bičax?

567. Vardanan čqhurgan gonan diametr 1,25 m ju. Masa go boqqur bu cu čqhurgo Ghalara—Šüti qaččalc. Cu šina šaxaran juqh 52 km ju?

568. Sölža-Ghalara Bürijthie 126 km ju. Masa go boqqur bu mašinan čqhurgo, čqhurgan gonan diametr 0,9 m xilčax?

569. 1927—28 šaraẋ Qhilbsieda Kavkazieẋ 796 millionaŋ tovar dara ara doqquš; cunax: lättax doqqun huma 32%, jl/baxamiŋ qhiẋiegaman huma 44%, qiŋ derg 24% dara.

Hottajiel gorgaŋ diagramma.

570. Qhilbsieda Kavkazieẋ 1928 šaraẋ vara 85 ezir belxilo, carax: 42% mexkidättanaŋ a, qiŋ cu tajpana a balxana vara; j/baxamaškara doluŋ huma kiečdieš 23% vara, qiŋ berš buxu disinču ghulluqušna a bara. Hottrajiel gorgaŋ diagramma,

571. Noxčiŋ Avt. Obl. 1925 šaraẋ 860 žimiŋ a, joqqun a ẋer jara; cu šaraẋ 211,5 ezir centner kha xilara, 65% maxkaẋ disičaẋ, i derrig a aẋaŋ a äẋčaẋ, juqqhierču ẋiesapieẋ, miel-miel oẋuš xilla hor ẋero?

572. 1929 šaraẋ 1925 šaraẋčul laxjelira ẋeriš 25-zu amma buxu jisinčeran nicqh alsam belira 28-zzu. Cu šaraẋ kha 247,5 ezir centner xilara. 40% pačẋalqana döxkira, buxu disnarg maxkarču ẋeraškaẋ äẋira. Juqqhierču ẋiesapieẋ hor ẋero mas-masa tonna äẋna?

573. Ẋero lo 70% 1 sort dama, 10%—2 sort, 16% düjriš, 4% čaŋ a. Miel jer ju hor tajpanaŋ 40 centner thiera?

Sẋa g-jta püntašca.

574. Qaẋpanaŋ hux dätti 1,2-zij khezig dolu čqhorgie, žmixa 1,5-zij sov jolu čqhörgiel. 5 tonna huš xilčaẋ, miel-miel der du hor tajpana?

575. Sölžaŋ okrugieẋ dättinna dikiŋ „siniču" qaẋpanaŋ hu liclado; co lo 34% dätta; duuš dolču huša—23% Jijnaŋ ju 2 ga huš, cẋacca ga hor tajpanaŋ: duuš derš a; „sininiš a", horunna thiera 1440 kg hu a dälla. Miel sov dätta xir du „sinačarax"?

576. Dätti doqquču, mašinullie jierzinču zavodo 8,25 kg sov dätta doqqu, šajŋ kormutullica lieločušačul. Mašinullie jierzinču zavodieẋ 4 centnero, kormtullica lieliči 6 centnero lučulla lo. Miel dätta xir du cẋanẋa a, vuqazẋa a?

577. Mozdokieĸ ju dätta doqqun maši·ullie jerzinaŋ zavod; co 29% dätta lo, qöču zavodaša 25 bien ca lo. Šaraĸ co 5 ezir tonna hu yovdu. Miel mexin sov doqqu cu zavodo dätta šaraĸ? Dättinan max 45,5 som xilčaĸ cĸana centnerax.

578. Vajn SSSR-ieĸ daqqan dieza mexkidätta hor šerin baramieĸ išti du:

Mičĸa doqqu	1924	1925	1926	1927	1928	1929	1930
Bakox	294,2	350,4	428	460	480	505	540
Sölža-Ghalaĸ	126,3	150	180	200	220	240	305
Kubanieĸ	4,7	4,5	5,2	7,5	13	13	15,3
Embieĸ	11,9	13,3	15,8	18	28	28	35
Turkmenieĸ	1,5	1,8	2,5	2,5	4	4	5,7
Derrig SSSR-ieĸ	?	?	?	?	?	?	?

Hor šaraĸ miel doqqu a, derrigie a cu 7 šaraĸ miel däqqinaa massanĸa a, qhästtina hor mettieĸ miel däqqana a xaaŋ dieza. Cu 7 šaraĸ, juqqhierču baramieĸ, hor mettieĸ cĸacca šaraĸ miel doqqu? Cu pxiea a mettieĸ, juqqhierču baramieĸ, miel doqqu? Carna hor šarna qhasttina gorgaŋ diagramma hottajiel.

579. Pačĸalqan planaca hottinčul sov doqqu mexkidätta, masala: 1927 šaraĸ Sölža-Ghalaĸ 225 million punt mexkidätta däqqina; Kubanieĸ Sölša-Ghalaĸ däqqinčun 5% däqqina, dijnna SSSR-ieĸ 3,5-zij sov däqqina vajn Qhilbsieda-Kavkazieĸčul. Planca hottinčul miel sov däqqina mexkidätta SSSR-ieĸ 1927 šaraĸ?

580. Sölža-Ghalarču mexkidättino tajp-tajpana produkt lo, masala: lampica dagon mexkidätta 20%, ligroin šozzu khezig mexkidättinal, benzin šozzu khezig ligroinal, mazut 13-zzu sov benzinal. Miel-miel produkt jer ju 1500 tonna mexkidättinax?

581. Benaĸ dällaču mexkidättano (Sterči--Kertiška), ša Sölža-Ghalaĸ dolčul dikiŋ xilarie terri, qu tajpana lo pro-

dukt: lampijca dagon mexkidätta 30%, benzin 5%, mazut 50% ligroin 15%. Mas-masa tonna hor produkt lur ju Benaχ dällaču mexkidättino 1500 tonna mexkidättinax?

582. Sölža-Ghalarču mexkidättanax joluču produktijn a, Benaχ mexkidättanax joluču produktijn a diagrammaš hottajie.

583. SSSR-ieχ däqqinču 12000000 tonna mexkidättinax 23% qieču pačχalqaška däχara. Miel daqha läcna Sölža-Ghalo cu juqhaχ, cunax 30% Sölža-Ghalara däχana xilčaχ?

584. Sölža-Ghalinij—Tuapsinij juqhaχ birghnašna čuxula mexkidätta dödu 10 dijnaχ-busij 624 kilometr qin ca socuš. Miel nieqh bo mexkidättino cχana soχtieχ?

585. Sölža-Ghalara Tuapsie mexkidätta birghanišna čuxula doxüturg 4,5 som dolu cχana tonniex, mašinäca doxijturg 10,9 som dolu cχana tonniex. Birghaniš joxkurg 28,8 million xarž jälla. Masa šaraχ metti huttur iu i xarž, cχana šaraχ birghanišna čuxula 1.000.000 tonna χoš xilčaχ?

586. 1928 šaraχ SSSR-ieχ 12.000.000 tonna mexkidätta däqqina; pxiea šerin planca 90% sov daqqar hottina. Cunax 32% χala qussuš xir du, disnarg χala uzuš xir du. Plan qočuš xülču šaraχ mas-masa tonna joqqur hor tajpana χala qussuš a, uzuš a?

Larar:

Χalxarnig . . . x
Šozlughnig . . $4x$
Qozlughnig . . $3x$
Derrig a. . $8x$

$x+x\ 4\times3\ X=2400$

$x=2400:8=300$
$4x=300\times4=1200$
$3x=300\times3=900$

Žop: Χalxara = 300; šozlughun = 1200; qozlughun = 900

587. Šelaχ qaa kolxozn 5946 c. jalta dara 1930 š., cχana kolxoziera 217 c., vuqu kolxoziera 194 c. sχa ieččaχ, disira χalxarču kolxozieχ quzzu sov šozlughču kolxozieχčul, qozlu-

ghuču kolxozieẋ šozzu sov ẋalxarču kolxozieẋčul. Miel jalta disna hor kolxozieẋ?

588. So a, Ẋasan a, Yumar a 134 som axča dieqhan vüjlira, suna 2,5-zij, Ẋasanna 3,2-zij sov a qočuš Yumarnačul. Miel-miel qočur du horunna?

589. Martanthiera Sölža-Ghala voghuš vara Yumar, 3,5-zij sov ghaš bira co nieqh vardanaẋčul, 4-zu sov govraẋ bira nieqh ghašcul. Miel nieqh bina Yumara govraẋ a, ghaš a, vardanaẋ a? Martanthiera Sölža-Ghala 28 km. ju.

590. Šütin kooperaceẋ qaa jäški čoẋ čaj dara 67,4 kg. Ẋalxarču cẋana jäškičüri 2,8 kg. jöxkačaẋ, šozlughčunna čüri a 18,2 kg. qozlughčunna čüri a 16,4 kg., masson a jäškaniščoẋ čaj nisdelira. Miel xilla hor jäškičoẋ?

591. Qhilbsieda Kavkazan Krajn Ispolkomo 3 dekabrieẋ 1929 š. № 65 binču sacamca Noxč Avt. Obl. Nažin-Jürtan a, Viedanan a, Itum-Qällan a okrugiškaẋ ghulluq noxčija matta dägqira, 8 sentäbrieẋ 1930 š. jisinču okruguškaẋ a dägqira. Miel zama jölla cu šina ghulluq juqqhieẋ?

592. Pačẋalqan Körtin Ẋäkimullo ghulluquš nenin matta daxan axča xiecna. Cunax 0,33 Ukraina boxuču maxkana della, 0,12 ďaqha Karačajna della; 0,11 daqha Noxčušna della Čergizišna 0,02436 daqha dellieẋ, i xülu 7.308 som. Miel axča ara xiecna derrigie a, hor oblastana qhästtina?

593. Sölža-Ghalaẋ ljun battaẋ hava' düstičaẋ, yüjrinna 12° jara, dieqhanna 20°, süjrinna 16°. Juqqhieraču ẋiesapieẋ masa gradus jovxo ju?

594. Dijnaẋ-busij, juqqhieraču ẋiesapieẋ, jovxo miel ju xaan, hor qoqqa soxtieẋ temperatura jüstičaẋ, karira: 6°, 8,5°, 10°, 12,5°, 14°, 12,5°, 10°, 6,6°. Juqqhieraču ẋiesapieẋ masa gradus ju jovxo?

595. Juqqhieraču ẋiesapieẋ temperatura qhastaijel Sölža-Ghalaẋ: janvarieẋ—5,1°, Fevralieẋ—4,5°, Martieẋ + 5,4°, Aprelieẋ + 11°, Majẋ + 15,9°, Ijunieẋ + 20,3° Ijulieẋ 20,3°, Av-

gustieх +25,5°, Sentäbrieх +18,6°, Oktäbrieх +16,1°, Nojabrieх +10,4°, Dekabrieх—6,5°.

596. Sölža-Ghalaх 1897 šaraх 15564 adam xilla dexiš. 1920 š. 247,4% sov dälla adam; 1923 š. 300,6% sov dälla; 1926 š, 455,5% sov dälla. Masa adam xilla 1920 šaraх a, 1923 šaraх a, 1926 šaraх a qhäst-qhästina?

597. Širču Mexkidättinthieх 1897 š. cха a adam ca xilla dexiš. 1920 š. 6699 adam xilla, 1923 š. 204,1% sov dälla, 1926 š. 317,7% sov dälla. Masa adam xilla Mexkidättinthieх 23 š. a, 25 šaraх a?

598. 1897 š. Noxčičoх, hinca dolču dozunca, 245.812 adam xilla, 1,3% thie qietaš xilčaх šaraх, masa adam xir du Noxčijčoх 1930 šaraх?

599. 1897 š. Noxčijčoх 245812 adam xilla, 1925 š. 336999 adam dara, masa %% thie qietta cu 29 šaraх?

600. Masa stag qoču hor kvadr. km., Noxčičoх 363101 adam xilčaх, 10890,7 kv. km. latta a xilčaх?

601. Noxčičoх 339975 adam du stien a, bōršin a, carax: 4 šarie qäčna 16,3% bož-ber du, 16,7% zud-ber du; Ghalaх a, Mexkidättina thieх a 97087 adamax 4 šarie qäčna 13,7% bož-ber du, 14,4% zud-ber du. Masa bož-ber a, zud-ber a du Noxčijn oblastieх?

602. Zuda jalorg xilla 7,4% žimin stag a, marie ghurrug xilla 7,8% joy-stag a ju Noxčijn maxkaх. Masa vu žimin stag a, joy-stag a? Noxčijčoх 339975 adam du.

603. Marie ghurrug xilla 12,2% joy ju Sölža-Ghalaх a, Mexkidättin thieх a, 14,4% žimin štag a vu. Masa vu žimin stag a, joy-stag a du Ghalaх a, Mexkidättan thieх a? Derrig a 97087 adam du?

604. Noxčin Avt. oblastieх, Ghala a, Mexkidättanthie a loruš, 437062 adam du, carax 84,6% noxčo vu; 11,7% ghazaqie vu, 3,7% qin kegiran ghämnaš du. Masa vu noxčo a, ghazaqij a?

605. Noxčin Avt. obl. 1929 š. 480 672 adam du. Pxie a šerin plan čaq joluš, 1933 šaraχ, 541.921 adam xir du. Masa % thie qetar du?

606. Noxčin Avt. obl. gotanca bolx bieš 195,1 ezir adam du, i xülu 44,2% derrig a dexiš dolču adamiex. Masa adam du gotanan balxaca ca dexiš?

607. Martanan okrugieχ 19 485 ber du, carax qaa šarie qačnarš 4,2-zij sov du 1 š doluš dolču beriel; jalx šarie qačnarš 1,62-zij khezig du 3 šarie qačnačariel. Masa ber du cu qaa a zamančoχ qhäst-qhästina?

608. Sölža-Ghalaχ a, Noxčin čoχ a 22586 ber du 8 šoj 9 šoj doluš. Ghalaχ 8 šo dolun beriš 6,6 daqha du jartaškaχ dolčerin, 9 šo derš 58,5 daqha du jartaškaχ 9 šo qačnačerin. Mas-masa ber du 8 šo a, 9 šo a qačna Ghalaχ a, jartaškaχ a?

609. 1924 š. ünax a, xoršax a, išttin qieču comgiliex a Sölža-Ghalaχ a, Mexkidättinthieχ a 168 adam della, i xülu 9,27 daqha cu šaraχ dellaču adamin; 1928 š. vaj jicanču omgiliex 184 adam della, iza xülu 9,99 daqha derrig a dellaču adamin cu šaraχ. Mülxuču šaraχ sov a della, miel sov a della?

610. Sölža-Ghalaχ a, Mexkidättin thieχ a 11 662 ber du, 1930 šaraχ 11 šarie qačanza. Hor kerli dinču 100 berin metta 47,2% 1929 šaraχ; 41,5%—1924 š; 51,5%—1925 š; 42,5%—1926 š; 35,8% 1927 š; 44,8%—1928 š; 46,5%—1929 š. della adam. Masaadam della cu 7 šaraχ?

611. 1934 šaraχ 1135 ber dina Sölža-Ghalaχ, iza qoču hor 1000 adamana 45,49 ber; 1929 š 4 410 ber dina, i qoču hor 1000 adamana 40,38 ber. Miel adam xilla 1904 š. Sölža-Ghalaχ dexiš, miel sov a dälla dexin adam 1929 šaraχ?

612. 1923 š. della adam Sölža-Ghalaχ 1.966 du, iza qoču 1000 adamana 30,6 della adam; 1928 š. 1 832 adam della, iza qoču 1000 adamana 16,8 adam. Masa adam xilla dexiš 1923 šaraχ a, masa adam xilla 1928 šaraχ a?

613. Axarxojn lättin bankiexula paččaxan xakimaša mexkin dajškara latta a iecna, i latta axarxošna a della, cärgara däqqara 1565 million som axčana, cu axčanax 0,4 daqha mexkin dajšna a della, disnarg paččaxan ycdilna ditara. Miel sovnagha axča däqqina yedilo axarxoškara?

614. Eliša a, mexkin dajša a 1 ga thiera, arendie jellaču, paččaxan zamančox 6 som axča a doqqura, ša arendie iecnačun šalxa mettig max bocuš elina lielon a diezara. Miel mexie jer jara qu zamančox axarxočüngax jolun 8,5 ga latta, qu zamančox 1 ga lielorg bolun max a belčax? 1 ga lielorg 27,5 som dolu.

615. Paččaxan zamančox eliškax mosuzzu sov xilla moxk axarxočüngaxčul? Terkajistan okrugiex 7 dözul moxk boluš bara, 48,8 ezir desätin latta a doluš, 5364 baxam axarxojn bara, 97,6 ezir des. latta doluš?

616. Terkjistan okrugierču axarxoša šajn 97,6 ezir des thiera hor desätinax 1,5 som, 48,8 ezir des thiera hor desätin thiera 0,23 som lora. Miel sov däqqina axarxoškara axča paččaxa 10 šaraх?

617. Paččaxan zamančox kilsin, mäždigin 2900000 ga latta dara, mollalla lieloš verg 43500 stag vara. Cu lättax 0,3 deqhax mollanaša šajn ghulluq dora, disnarg kilsan a, mäždigan a ghulluqana dütura. Mas-masa ga qočuš xilla hor mollina juqqhierču xiesapiex

618. Kilsin a, mäždigin a ghulluqana ara välla stag, paččax dya väqqančul thäxa, Noxčin Avt. oblastiex 722 vu. Juqhieraču xiesapiex hor staga battax 15,5 som pajda bo; cu pajdiex 0,25 daqha kilsin, mäždagin ghulluqana doxüjtu, disnarg šajna dütu. Miel axča düsu carna?

619. Paččaxan zamančox jürtarču xiexarxočunna 25 som alapa dara; knigašna a, tetradašna a 0,25 daqha šerin alapiex dolura, qin jolču xaržašna šozzu sov dolara axča kniškašnij, etradašnijčul. Hor jürtax 2 xiexarxo vara. Paččaxan yedalo kilsanij, mäždiganij 525 million xarž jora. Masa škol lattalur jara cu axčanax?

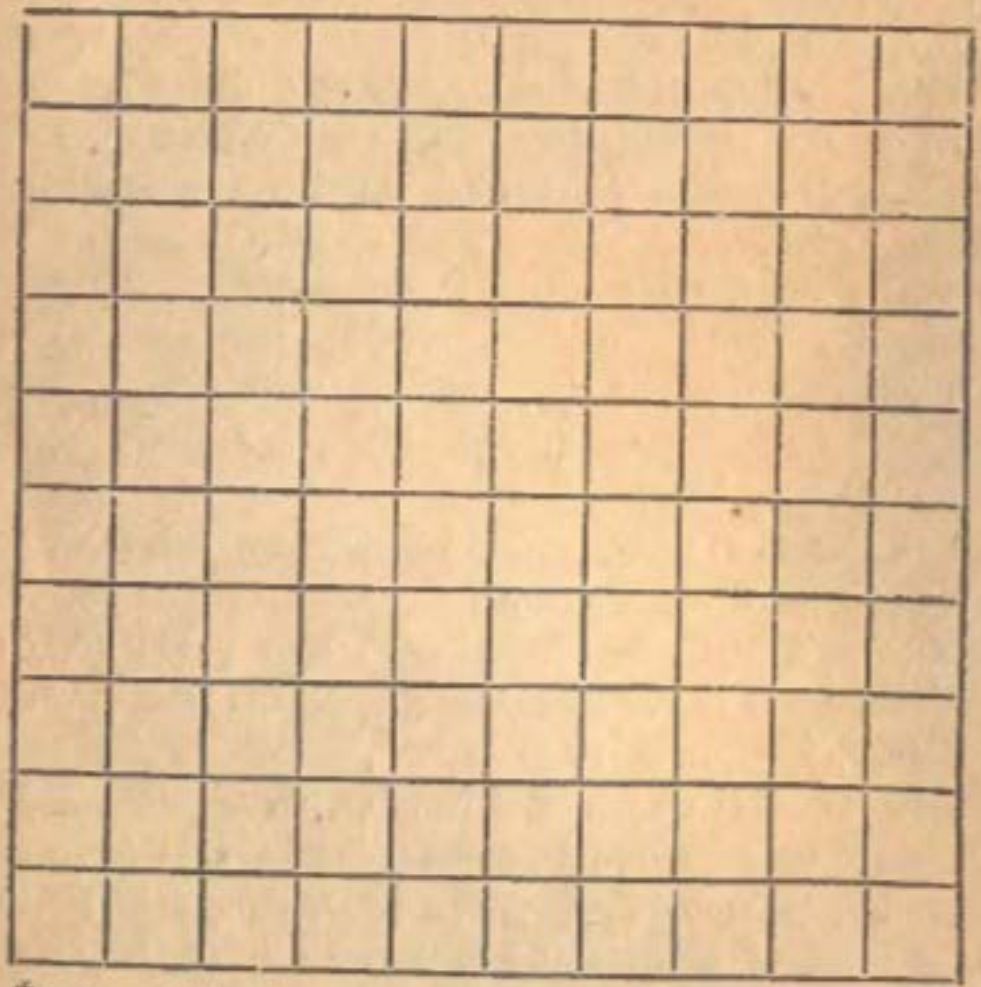
620. Paċċaẋiṇ boqquċu thamieẋ 10,5 million adam dijna, ūnax a, comgiliex a, moculla a della adam 0,5 daqha du thamiex baj'anančeriṇ, i dyovš juqhu dalarna, thie qūuṇ adam 1,4-zij iešna. Miel adam iešna paċċaẋiṇ thom baẋana doluš?

621. Paċċaẋaṇ yedilaṇ eskirna xūlura xarž:

Xarž: 1913 š. 0,25 daqha derriga axčanax 3,2 mil. s.
1914 š. 0,5 daqha „ „ 4,8 milliard s.
1915 „ 0,75 „ „ „ 11,8 „ „
1916 „ 0,8 „ „ „ 16,2 „ „
1917 „ 8 battaẋ 0,8 „ „ 16,7 „ „

Jerrig xilla xarž miel ju cu 5 šaraẋ? eskirna?

Procentaš.

Žimiṇ xūlda iza, joqquṇ xūlda iza, duqu, ja khezig xūlda iza, mūlxxuċu a cẋana humanaṇ byollughċu deqhax

(0,01) procent olu. Procent boxun doš qu bilgilonca gojtu (%), masala: qo procent — 3%, pxi procent — 5%; it procent — 10%, tqha procent — 20%, i. d. q.

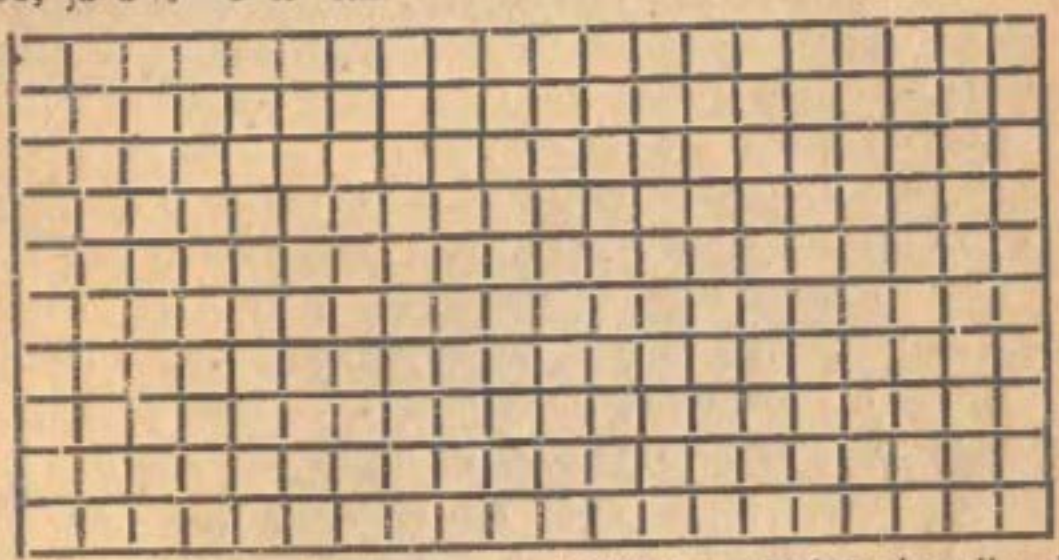
Qu thieĸ kv dm ju (ĸalxa dūjna sĸa jevziš jolun). 1 kv dm jōqhu vaj bye deqhie, byollughun daqha 1 kv sm ju; cunax sĸa, 1 kv sm kv dm-n dyollughun daqha xilčax, iza 1% loru. (Surt № 25)

Qu surta thieĸ 5 kv sm masa byollughun daqha du? 8 kv sm? 25 kv sm? 10 kv sm?

Dya jazdiel procentašca, miella i xilaĸ a

Qu surta thieĸ sizaš ĸaqal: 5% (ĸalxarču moghunca). 15% (qozlughčij, bōuzlughčuj moghunašca), 10% (šozlughču moghunca), 25% (5-ghučij, 6-ghučij moghunašca)

Dya jazdiel i masa kv sm xūlu, qu tajpana a jazdieš: 5%, 0,05, ja 5% = 5 k· sm.

Hinca dexon siz sĸa ōcur vaj, 20 bien a boluš doxulla, 10 bien šorulla a doluš. Hor bien 1 kv sm lorur vaj. Qu surta thieĸ 200 kv sm ju. Hor humanan byollughun daqha 1 procent ju. Masa bien sūrtin xir bu 1%? 5%? 10%? 25%?

Jozunca muxu gojtu vaj hara ghulluq? Larar: 5% = 0,05 daqha, i xūlu 0,05 daqha 200 bienax, i boxurg du cu 200 bienax 0,05 daqha karadie. Dijnaču humanan daqha iecarca karado. 200 = 100% du; cĸa procent — 2 bien bu; 5% pōuzzu sov ju: 2 bien × 5 = 10 bien. 5% = 10b ien.

Qu sürtaca karadiel, thaqqa iecarca tallan a tallal (dijnačux daqha karadar) 7%, 10%, 15% 25%.

Masa kv sm ju 5,4 kv dm?

Karadiel 2%, 4%, 5%, 10%, 25%, 45% 750-x.

Hara procentaš ittannin drobašca jazjiel: 1%=0,01 5%=0,05, i. d. q.

3% . . . . . ?	99% . . . . ?
4% . . . . . ?	50% . . . . ?
5% . . . . . ?	100% . . . . ?

Hara ittannin drobaš procentašca gajtal:

9,96 . . . . . ?	0,75 . . . . ?
7,5 . . . . . ?	31,45 . . . . ?

623. Noxčin Avt. obl. 400.000 adam leračaх (ullierču хiesapieх), masa adam xir du Noxč. Avt obl, 4,5% thie dien berin xilčaх, 1934 šaraх?

624. Qu zamančoх Noxčin Avt. obl. 437061 adam du, qaa tajpanie a dieqhaluš: noxčij 84,8%, ghazaqij 11,1%; qin qhämniš 5,1%. Mas-masa adam du hor qhomax?

625. So vižara 9 s 35 m. jälčaх 26 oktäbrieх 1930 š хala ghättara 7 s. 15 m. jälčaх 27 oktäbrieх 1930 š. yürinna Miel xan jäqqina as nabarca? Gajtan dieza ittannij drobašca.

626. Viedaňan okrugieх derrig a latta 1929 š. 124,5 ezir ga jara; cunax 54,1% хun ju, 12,7% mangal хoqu mettig ju, 13,3% хajba dažon mettig ju, kiert-kov a, oxunaš a 12,2%-ju. Masa ga latta du hor tajpana? Disnarg megir docuš latta du.

627. Sölža-Ghalaх 1929 šaraх 28,5 ezir ga latta dara; cunax 60,7% oxuna, 27% baža bažon mettig, kiert-kov 1,4%, хun 7%, mangal хoqu mettig 1,8%, disnarg megir docuš latta du. Miel latta du hor tajpana?

628. Noxčin Avt. obl. 1117,7 ezir ga latta dara 1929 š.; Itum-Qällan okrugieх 109,4 ezir ga jara. Oblastieх oxunan latta 333,2 ezir ga ju, okrugieх okrugan lättax 9,1% ju. Хun oblastieх 333,5 ezir ga ju, okrugieх šešin lättax 17,9% megir docun latta 62 ezar ga ju, okrugieх 14,1%. Mas-masa ga sov du hor tajpana latta oblastieх Itum-Qällan okrugieхčul?

629. Noxčiŋ Avt. obl. 333,5 ezir ga xun ju, 8,996-zij sov ju Qhilbsieda Kavkazieẋ, SSSR-ieẋ jolču xüniŋ 0,004 daqha du Qhilbsieda Kavkazieẋ jerg. SSSR joluŋ xun 25% ju dünienaẋ jolču xüniŋ. Miel xun ju qhäst-qhästina Qhilbsieda Kavkazieẋ a, SSSR-ieẋ a, dünienaẋ a?

630. Noxčičoẋ joluŋ xun 333,5 ezir ga ju, cunax naž 40% bu, baz šozzu khezig du nažal, qhaẋašto 15% sov du bazal. Jisina xuŋ tajp-tajpana dečgiš ju. Masa-masa ga ju hor tajpana?

631. Masa ga xun castaŋ jieza 3000 nožaŋ byoghum kiečbaŋ biezaš a xilčaẋ, hor ga thieẋ 600 byoghum a xilčaẋ, cariex 75% naž a boluš?

632. Naž baqhabelčaẋ, 35% bajlo ajbačaẋ, masa kg ošur ju yaj kiečbinču 25000 kg?

633. Sölša-Ghalaẋ kiečdiniera dečig byästa 1920 š. 28 tonna, 16 som tonniex a luš. Äxka daqha a della i dečig 25% ajbačaẋ dajdelliera. Huŋ max xir bu, derrig a dečgiŋ körta thie 24 som sa joluš dya döxkičaẋ?

634. Paččaẋaŋ zamančoẋ, Noxčiŋ Avt obl hinci dya läcna joču mettieẋ 2980,77 ga bošmuš jara, cu bošmuškara 238461,6 centner stom gulbora; hinca 30% bošmuš a iešna, thiera boqqu stom a 50% laxbella. Miel sov luš xilla 1 ga stom hinčičul?

635. Sölžaŋ okrugieẋ 1929 š. 927,9 ga bošmuš ju, carax 48,4% yežiš du; yežiŋ max 40 som bu 1 centner, hor ga thiera 35 c. joqqu. Miel sa xülu bošmuš lieločušna yezišthiera?

636. Martanaŋ, okrugieẋ 66,9 ga bošmuš ju, cariex 25,1% bälliš ju. Cẋana ga thiera 45 c. guljo, 1 kg max 40 kep. bu, ẋečiš 35,5% du, cẋana ga thiera 50 centner boxu ẋečiš, max 20 som bu 1 centneraŋ. Miel axča guldo bälliex a, ẋečiex a Martanaŋ okrugieẋ?

637. Gümsiŋ okrugieẋ 133,3 ga kemsiŋ bošmuš ju, cẋana ga thiera 3000 kg kemsiš joxu. 25% guljinaŋ kemsiš

juuš a, qieču ghulluquna a dya jŏdu; jisančiex vino doqqu Miel vino xir dara Gümsin okrugierču bošmiex? 1 vŏdr = 11 kg ju.

638. Vajn maxkaх uggur a vino duqu doqqun mettig Ghizlarie ju. 1 ga thiera 4.500 kg kemsiš joluš xilčaх, 25% jaan a ji'čaх, kerlin vino 60% delčaх, lattiči 10% ŏšuš a xilčaх, masa litr vino xir du cхana ga thiera? Litr = 0,9 kg ju.

639. Axbert vina 23 avgustieх 1927 š. 10 saхat dălčaх sŭjrinna, juqqh ierču хiesapieх soхtuna 0,02 som xarž jo cunna. Miel xarž xilla Axbertana cŭnin 3 š. 2 but 5 diej 15 saхat qăččaх?

640. Noxčin Avt. obl. juqqhierču хiesapieх cхana ga thiera 0,75 tonna jaqhinan jol jolu. Jijnaču bacax 1 ga thiera 20 tonna buc jolu, i jaqhijčaх 26% jol xŭlu. Mosuzzu sov. jolu jol cхana ga thiera jijnarg?

641. Viedanarču agronoman učastkieх cхana ga thiera 250 centner doqhur delira, i daqha a dinan dya hottičaх 30% išira. Masa jiet yăniera baqqalur bu cu doqhurca, hor attana 1,5 tonna doqhur delčaх yăniera ballalc?

642. „Majak Čečni" boxuču kolxozo Devletgirn-Evlaх klever boxun buc jijra 10,9 ga thieх, sudanka boxun buc 6,5 ga thieх. Klever 28 tonna jălla cхana ga thiera, sudanka-24 tonna jălla. Jaqhijčaх 25% jol xilla. Masa tonna jol xilla cu šina oxunax?

643. „Majak Čečni" boxuču kolxozan Devletgirin-Evlaх cana ju 120 ga, buc a ju (jijna) 17,4 ga. Masa tonna jol jălla cu šina a mettiera, canij thiera 0,75 tonna a joluš, jijnaču bacax 6,5 tonna jălčaх?

644. Masa kg buc xilan jieza 0,75 tonna jol xilitan?

Хajeanna cqha luš boluq qača:

1,4 kg chenin jol.
2,25 kg qhaž.
3,2 kg — guraх dijnaču khen ča.

2,6 kg — byästa dijnaču khen ča.
0,8 kg düriš, ja siskalgha
8 kg sinin buc.
5,25 kg — klever, sudanka boxun buc a.
10,5 kg. ghodumuš.

645. Battana 28,5 gk qača balan bieza. Vajn ju dikin jol a, guraх dijnaču khen ča a. Miel xilan jieza jol a, ča a cхänin kg özna?

646. Bierdan bu 3 jet. Cхanna 28,5-zij, šozlughčunna 30,8-zij, qozlughčunna — 20,4-zij qača balan bieza. Cünin qhaž ju. Miel doqhar öšu Bierdana i 3 jet qaban?

647. Ghuloz-Čoх jillinču kolxozan uzuš 80 jiet bu, 20 jiet leqhna, 38 döхarg du. Uzuš bolčunna dijnaх-busij 24,5 kg jol jalan jieza, leqhnaču attana — 14,7 kg, döхargana 7,5 kg. Miel jol öšur ju kolxozana 4 battaх? 1 but = 30 dic

648. Vaj laqaх hottinču baramieх qača belčaх, miel balan bieza 1800-zu, 50% jol a, 40% ča a, 10% düriš a joluš?

649. Doqhur mustdan Atagharču kolxozo 8,5 ga хäžkhiš jijna. Masa tonna alan metta ghur ju i silu dinan хäžkhiš, cхana ga thiera 16 tonna silu a, 1 tonna silu 0,5 tonna alan metta a xilčaх?

650. Cхana ga thiera 2,5 tonna хäžkhiš jolu, 8,5 tonna ghodmiš a dolu, kolxozo jijnan mettig 12,5 ga ju. Masa tonna alan metti xir du ghodmiex silu a dičaх, хäžkhiex siskalgha a dičaх? Cхa tonna silu 0,5 tonna alan metti a du, cхa tonna хäžkhiš 0,8 tonna siskalgha a du. 0,8 kg siskalgha 1,4 kg alie nijsin du.

651. Goräčevodskieraču Sovxozo qušurleraču šarna iecna 127,5 tonna jol. Cu alan metti masa tonna ghodmiš iecan diezara Sovxozan silu dan, 1 tonna silu = 0,5 tonna jol xilčaх?

652. Sovxozan 127,5 tonna jol ju, 24,4 som dälla 1 tonnax; ghodmiš silu dijrig a, ghodmiex a 1 tonna thiera 6,25 som bien ca dolura. Mie sa čoх jüsur jara cu sovxozana ghodmiš a iecna, üš silu diči?

653. Kolxozo, Laqa-Nevrieraču, 136 tonna silu dinan ghodmiš a, 27,2 tonna siskalgha a kičečdina. Uzuš bolču attana 15 kg silos a, šozzu khezig leqqhaču attana a, dŏxargana šozzu khezig a delčaẋ leqhnaču attanačul, siskalgha uzučunna 3 kg, leqhnačunna 1,5 kg, dŏxargana 0,75 kg delčaẋ hor dienna, i doqhur 45 dienna a xilčaẋ, masa bežina xilla kolxozieẋ?

654. Uzuču attana 15 kg silos jalan a megčaẋ, leqhnaču attana šozzu khezig a, dŏxargana šozzu khezig leqnhaču attanačul a jelčaẋ, 128 dijnaẋ uzuš bolun 10 jiet a, 21 leqhnarg a, 38 dŏxarg a qaban mas ga xăžkhiš jien jieza kolxozo? Cẋana ga thiera — 16 tonna kičin silos jolu.

655. Kolxozieẋ uzuš jiet 45 bu, leqhna jiet 15 bu, 21 dŏxarg a du. Masa ga oxuna dan dieza kolxozan 150 dijnaẋ üš qaban, ga thiera 16 tonna silos jälčaẋ, hor uzuču attana 16 kg, leqhnaču attana—8 kg, dŏxargana 4 kg jelčaẋ?

656. Nemcojn atto šaraẋ 320 vŏdar šürijn lo, vajn maxkan atto 150 vŏdar lo. Cẋana vŏdaro šürijn 10 kg uzu; cunax 16% tho xülu; 40% cu thox dätta dolu. Miel sov lur du dätta cẋana šaraẋ nemcojn atto?

657. Ghazaqin atto 140 vŏdar šürijn ŏšuš lo nemcojn attočul cẋana šaraẋ, nemcojn 3 atto cẋana šaraẋ 7 ghazaqin attočul šura lo. Miel šura lo ghazaqin atto a, nemcojn atto a?

658. Sŏlža-Ghalaẋ bazara joqquš jolču šüriex dätta däqqačaẋ 850 000 kg dätta xir dara 2 šaraẋ. Ghalin ghulluqana 1100 centner dätta tŏar dara. Miel mexin dätta daẋalur dara vajga qieču maxka, cẋana kg 2,5 som luš xilčaẋ?

659. Hor 12,5 litro 0,5 kg dätta lo. 7 dijnaẋ miel dätta lur du 5 atto, cara lun šura qu baramieẋ xilčaẋ:

2 atto—22,6 litr šurijn jelčaẋ dijnaẋ
2 „ 17,5 „ „ „ „
1 „ 12,5 „ „ „ „

660. Maxka-Thieẋ a, Ghuloz-Čoẋ a dätta doqqun zavodaš ju. Ghuloz-Čoẋ noghin däxni du, Maxka-Thieẋ lamanan

dăxni du. Šinaxa a cxacca bye jiet a bu. Noghiŋ xeliša 245 vŏdar šŭriŋ lo, lamanaŋ xeliša—40% lo noghiŋ xeliša lučux. Miel mexiŋ dătta sov lur du Ghuloz-Ćoх jolču zavodo, cxana vŏdarax 0,5 kg dătta a dălčaх, dăttinaŋ max 2,5 som xilčaх 1 kg?

661. Noxčiŋ kotamo cxana šaraх 60 hoa do, 50 gramm özčaх xŭluš. Hu todinču kotamiŋ hoa, 1,6-zij deziŋ a xŭlu özčaх, 2,6-zij sov a do. Hu todina cxa kotam noxčiŋ masa kotamie nissiŋ ju?

662. Buhunaŋ-Jŭrtaх Besirat chie a joluš jolču zudčo hu todinaŋ kotamaš jolira. Cŭniŋ jara 36 kotam, 140 hoa dieš šaraх, 10 hŏax 0,6 som lora, i kotamaš qoburg cŭniŋ jolara xarž 40 kg hu, 4,5 kepek cxana kg luš. Xŏguŋ qha 40% leračaх thiera joluču sanax, miel pajda bŭsur bu Besiratna 1 šaraх?

663. Martanaŋ okrugieх 1929 š. 4,2 ezir ghaz a, 3,9 ezir moskul a, 2,7 bad a, 117,1 ezir kotam a ju; gheziex 75%, moskuliex 60%, bediex —55%, kotamiex—80% jexkiš ju. Kotamaša 60 hoa do, bediša 1,5-zij sov do, gheziša bedišij, kotamišij čulla do, moskalša šozzu khezig do ghezišačul. Derrig a vovšax tŏxčaх, masa hoa do Martanaŋ okrugieх 1 battaх?

664. Noxčičoх 1927 š. 520,2 ezir kotam jara, 1929 š. 611,7 ezir kotam ju. 1927 šaraх cxana šaraх kotamo 52 hoa dora, 1929 šaraх 60 hoa do. 10 hoax 0,5 som lo. Miel axčanaŋ baramieх thie qietta cu šina šaraх?

665. Kotamaŋ max 1,2 som bu ghalaх juxkuš, jŭrtax 0,9 som bu. Tierkaŋ okrugieх 1928 š. 41,9 ezir kotam jara, un a dăržina cxa jerš jella, buxu jisnarg—6,4 ezir kotam bien jac. Miel sa jer jara i jella kotamaš Ghalaх jŏxkinieх?

666. Šelaŋ okrugieх 1928 šaraх 65,8 ezir kotam jara, 1929 šaraх 80 ezir xilara, üš xŭlu, derrig a chaх qobuŋ olxuzur vovšax tŏxčaх, 1927 š. xillačeriŋ 95,3%, 1929 šaraх dolčeriŋ 93,8%. Masa olxuzur du Šeliŋ okrugieх kotamaš jocurg 1927 šaraх a, 1929 šaraх a?

667. Tierkaŋ okrugieẋ 1929 š. 4,7 ezir moskul jara, Martanaŋ okrugieẋ—3,9 ezir jara. Moskulaš 60% jexkiš ju; hor moskulo cẋana šaraẋ 76 hoa a do. It hŏax 1,2 som lo. Miel mexiŋ hŏaš sov xir du Tierkaŋ okrugieẋ Martanaŋ okrugieẋ čul cẋana battaẋ?

668. Sŏlžaŋ okrugieẋ 1927 šaraẋ 3,7 ezir ghaz jara, 1929 šaraẋ 8,3 ezir ghaz jara. Hor ghezo, šozzu mas jäqqačaẋ cẋana šaraẋ, 0,30 kg mas lora. Cẋa kg mesiŋ max 2,5 som bu. Miel mexiŋ mesiš sov jälla 1927 šaraẋčul 1929 šaraẋ?

669. Moskulaŋ max, Ghalaẋ jŏxkačaẋ, 3,7 som bu, jürtaẋ 2,9 som bu. Miel sa jer jara Šelixošna un dieačaẋ šajŋ jella moskuluš Ghalaẋ jŏxkanieẋara? 1928 šaraẋ 1,8 ezir moskul jara, 1929 šaraẋ 0,5 ezir bieŋ ca jisira.

PIHRIST

aghu

Xiexarxočünga 3
Terixaš dyahottor a, dagardar a 5
Thietoxar a, dyadaqqar a 9
Thietoxar 13
Skobkanaš 14
Dyadaqqar 16
Thietoxar·cheriš joluŋ terixaš 17
Dyadaqqar cheriš jolču terixašca 17
Iecar 20
Dieqhar 24
Diea a tajpana laramiera masalaš 28
Diea a tajpana laramiera zadačaš 31
Agrgho 34
Mekkidätti muxu xüluš du 37
Mekkidättinaŋ promišlennost 41
Dättinaŋ promišlennost 43
Xeraš — jalta oxuŋ promišlennost 44
Ghalijnij, jürtinij juqhura zye 45
Kolxozaš jaxkar 48
Xajbanaš lieladar 50
Basmaš 51
Nisiŋ siz 52
Majda justar 55
Latta 57
Tajp-tajpana lattanaš 58
Dexiŋ adamaš 59
Adamiŋ sierlo 59
Themiŋ ghulluq 60
Zama larar 61
Dustaraŋ baramaš 63
Ittanniŋ drobaš 64
Drobaš nijsiŋ jazjar 69
Drobiŋ joqqullij, žimullij qhastadar 70
Drobaš cxana baramiel jaljar 71
Ittanniŋ drobaš xijcajalar 71
Ittanniŋ drobiŋ thietoxar 74
Žamy xijcadalar 76
Disnarg xijcadalar 77
„X" — dyadaqqarca a, thictoxarcaa 77
Dyadaqqar ittanniŋ drobiŋ 78

Dyadaqqaraŋ masalaš 79
Iecar 79
Drob dijnaču terixaca iecar 80
Dijnaču terixax daqhoš karadar 82
Drob dijnaču terixaca iecar 85
Drob drobaca iecar 85
Ittanniŋ drobaš jicehar 87
Daqha xijcadalar 88
Ittanniŋ drob dijnaču terixana jieqhar 88
Dijnaŋ terixa drobana dieqhara, drob drobana jieqhara 89
Drobašca dijanaŋ teriχa karadar 90
Mäyigaš justar 99
Kub 116
Nijsiŋ mäyig joluŋ prizma 118
Prizmiŋ čō qhastajar 119
Procentaš 132